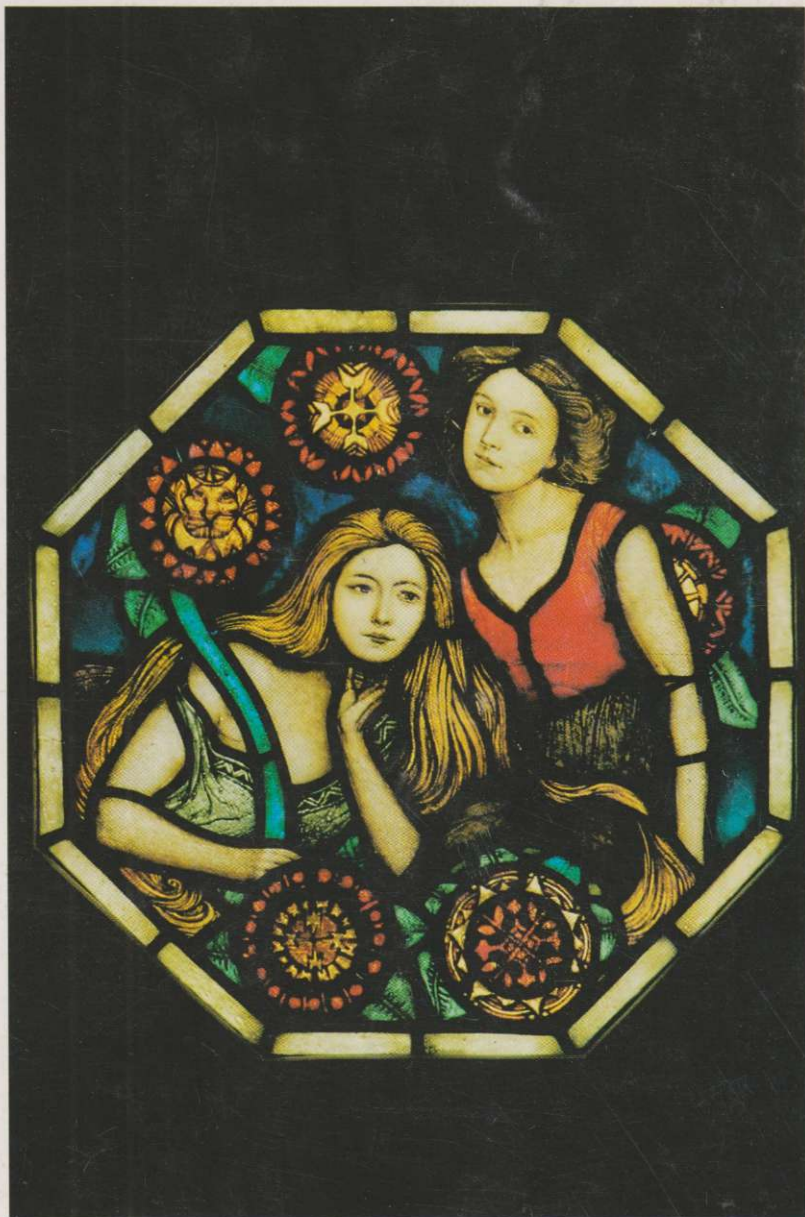

Hidvágos! Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER NYOLCADIK ÉVFOLYAM - 1997.3. ÁRA: 248 Ft

GÖDÖLLŐ - NYITOTT VÁROS • TAMÁSI ÁRON CENTENÁRIUMA
KITEKINTÉS: BAYREUTH, TRIESZT, PÁRIZS
A TUDÓSÍTÓ MAGYARORSZÁGA • TANULMÁNY A TŐZSDÉRŐL
AZ ELŰZÖTTEK EMLÉKMŰVÉNÉL BÁCSELMÁSON
MŰHELYEK: BESZÉLŐ, VIGÍLIA

**A középont
mindent összeköt:
Frankfurt**

Lufthansa

Bárhonnan indul és bármerre tart, a legjobb útvonal alighanem központi repülőtérünkön, Frankfurton keresztül vezet. Innen, Európa szívéből, a kontinens legkiterjedtebb légihálózata több mint 90 úticélt kínál Önnek. Manchester, Málta, Dublin vagy Nyizsnij Novgorod-járataink között biztosan talál megfele-

lőt. Az új Lufthansa terminál kényelmes Business várói pedig gondoskodnak arról, hogy Ön kellemes emlékekkel távozzon Frankfurtból. Ezért már-már szomorú, hogy a gyors csatlakozások miatt Ön csupán rövid ideig marad nálunk - akár Frankfurtból, akár müncheni csomópontunkról repül tovább.

Európa legkiterjedtebb légihálózata →

Business várók →

Kiszolgálás

TARTALOM

GÖDÖLLŐ - NYITOTT VÁROS

G. Merva Mária: Város születik	2
Vathy Zsuzsa: Királyi kastély Gödöllőn	8
Varga Kálmán: Élő kövek, élő kastély	13
Őszy-Tóth Gábor: A polgármester	16
Csontos János: Hét kapu - tárva-nyitva	18

TÁJ ÉS TÖRTÉNELEM

Pomogáts Béla: A magyarságkép alakítása és az ország külpolitikai stratégiája	21
Módos Péter: Meditáció egy magyarországi emlékmű előtt	24
Deák Ernő: Az autonómiáról történeti vetületben	28

VÁROSOK, ALKOTÓK

Rockenbauer Zoltán: Bayreuthban sétálva, jeggyel a zsebemben	31
A Duna és a tenger Claudio Magrisszal beszélget Szomráky Béla	36
Rayman Katalin: Párizs	39

TRANZITBAN

Antal László: A tőzsde	43
Pénzvilág - más világ? Lantos Csabával beszélget Merényi Miklós	50

ÍGY LÁTNAK BENNÜNKET

Matthias Rüb: A tudósító Magyarországa	53
---	----

ÉVNAPRA

Tamás Menyhért: Áron az időkben Töredékek Tamási száz esztendejéből	56
--	----

KÖNYVEK

Konrád György: Nagykövet életfogytiglan (Rudolf Chmel könyvéről)	58
Bányai János: Két nyelven, két irodalomban (Vujicsics Sztoján tanulmánykötete)	60
Kovács István: Könyvek, vallomások a lengyel történelemről (Szokolay Katalin és Kiss Gy. Csaba könyvéről) ...	63

BESZÉLŐ HÁZAK - BUDAPEST

Wilhelm Droste: A fotó és az eltűnés Franki Aliona fotói	66
---	----

MŰHELY

Rónay László: Virrasztani kell (Vigília)	72
Kiss Ilona: Beszélő: Tizenhat éve szabadon	75
Számunk szerzői	79
Summary	79

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:
Pomogáts Béla
Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:
Farkas János László
Jovánovics György művészeti vezető
Kiss Gy. Csaba
Módos Márton
Újvári Imréné tervezőszerkesztő
Vas János (fotó)
Vujicsics Sztoján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 322-5164, 342-1978

Az Európai utas Alapítvány
megbízásából kiadja a Budapest Kft.
Felelős kiadó:
a Budapest Kft. igazgatója
Terjeszti a HIRKER Rt.
az NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő Kft.
a kiadó és alternatív terjesztők.
Előfizethető a Budapest Kft.-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapkézbesítő postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest VIII., Orczy tér 1.1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 248 Ft
Előfizetési díj egy évre: 800 Ft

Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149

Révai Nyomda Kft.
1037 Budapest, Kunigunda útja 68.
ISSN: 0866-272X
E számunk az ÁPV Rt., a Budapest Bank
Budapestért Alapítvány, az Európai utas
Alapítvány, az Európa Biztosító,
a József Attila Alapítvány, a Magyar
Külkereskedelmi Bank Rt., a MOL Rt.,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros
Alapítvány támogatásával készült

Címképünkön: Nagy Sándor: Nővérek,
1910. Üvegablak, kivitelezte: Róth Miksa

Európai utas | 1

VÁROS SZÜLETIK

„Édes Gödöllő! Tágas végtelenség!
Ti drága dombok, lombok, rétek,
erdők,
Nyúlas mezők, agancsos vadások,
Királyi parkok, csordás majorok,
Kákabocikás, fűzfabús Malomtó,
Nefelejcses Rákos a kert alatt,
Gyíkös Fácános, titkos *tilosok*,
Kastély, kápolna, koronás főoltár
(Nulli Sanctorum,
Domino Sanctorum)!”

Sík Sándor *Gödöllő* című versében felsorol minden rekvizitumot, ami vonzóvá tette ezt a települést a századforduló táján, természetesen egy gyermek látószögén és élményein át megidézve, hiszen a költő a gyermekkor kötötte Gödöllőhöz. A magyar irodalom legkiválóbb képviselői adták egymásnak a kilincset a gödöllői vasútállomáson ebben az időszakban. A második világháború alatt elpusztult, szép, lugassal befuttatott fatornács állomásépület vendéglőjének teraszán borozgatott vasárnap délutánonként Ambrus Zoltán, akinek a múlt század végétől nyaralója volt Gödöllőn. Innen járt be a pesti piarista főgimnáziumba Sík Sándor. A vonattal érkezett a községbe Móricz Zsigmond 1917-ben, amikor a vizsgabizottság elnöki tisztét töltötte be a református iskolában. Itt ismerkedett meg Németh László későbbi feleségével, Démusz Ellával, akinek az édesapja bérelte a vasúti restit négyszobás lakással és a kedvelt terrasszal. Erre az állomásra érkezett József Attila is, amikor meglátogatta Ottó Ferenc gödöllői zeneszerző nővéréeket, akiknek Balázs nevű kislfia a költő *Altató* című versének címzettje. Gödöllői házukban töltte a nyári vakációkat Ottlik Géza is szeretett az állomáson át biciklizni legjobb barátjához, a művésztelepet alapító festőművész fiához, Kriesch Tamáshoz.

A kellemes természeti környezet, a jó levegő, a főváros közelsége, a falusi élet nyugalma vonzotta annak idején Körösfői Kriesch Aladárt is és a nyomába érkező festő- és szobrászművészeket, Nagy Sándort, Thoroczkaí Wigand Edét, Zichy Istvánt, Raáb

Ervint, Undi Mariskát, Moiret Ödönt, Sidló Ferencet, Remsey Jenőt, amikor Gödöllőt választották „szecessziójuk”, kivonulásuk helyszínéül. A művésztelep tagjai a Monarchia különböző magyarlakta pontjain születtek: Zomborban, Zólyomban, Németbányán, Máramarosszigeten, Budapesten, Győrött, nagy nyugat-európai festő- és szobrásziskolákban tanultak (München, Párizs, Brüsszel, Róma, Velence, Bécs). Francia, angol, német nyelven írtak, olvastak és leveleztek. Nagy Sándor Tolsztojt fordított, Körösfői Kriesch Aladár a *Studio* című angol iparművészeti folyóiratban publikált. Angol (Percyval Tudor-Hart), osztrák (Tom von Dreger), finn (Akseli Gallén-Kallela) művészbárátok látogattak Gödöllőre, a svéd származású francia iparművész, Belmonte Leo és a francia nagykövet festőművész fia, Charles de Fontenay pedig aktív tagja volt a művésztelepnek. A XX. század elején betelepülő művészek, akik a magyarországi szecesszió egyetlen szervezett társulását alapították itt, egy darab Európát hoztak Gödöllőre.

Igaz ugyan, hogy kezdetben csodabogaraknak tartották őket a falu lakói, hiszen mind viseletben, mind életmódban furcsa szokásaik voltak. A férfiak hosszú haját, szakállt növesztettek, a nők bő, hosszú leplekben, reformruhákban jártak, sarut hordtak a meztelen lábukon, a gyerekeknek körfrufus frizurát nyírtak, vegetáriánus módon táplálkoztak. A Kriesch család tavasztól őszig egy saját készítésű, félig nyitott fabódében aludt az udvar közepén. A finn baráttól kapott sílécekkal a koronauradalmi erdő nyiladékában kialakított házi sportpályán a síelés Magyarország akkor még kevésbé elterjedt tudományát gyakorolták a helyi lakosság nagy riadalmára.

Idővel azonban hozzászokott a falu a művészek jelenlétéhez. A kolónia tagjai engedélyt kaptak, hogy a koronauradalmi erdőn át járhassanak a szentjakabi tóhoz fürödni, úszni, ami - festményeiken is gyakran megjele-

nik témaként - egyik legkedveltebb szórakozásuk volt. Az 1904-ben induló szövőműhelyben gödöllői lányok, asszonyok is dolgoztak. Nagymértékben növelte a művészek tekintélyét, helyi legitimációját a király gesztusa, hogy öfelsége vásárolta meg a szövőműhelyben készült első három szőnyeget. A Körösfői Kriesch Aladár halála és a művésztelep felbomlása után is Gödöllőn maradó művészek, Nagy Sándor és Remsey Jenő pedig

*A Patikaház
A volt Járási Hivatal
(lent középen)
A Főtér (jobbra középen)
A Városháza (jobbra lent)
Gödöllő mezőváros címere
1863-ból*

teljesen gödöllőivé váltak, részt vettek a közéletben mint a szellemi életet formáló, meghatározó személyiségek. Remsey Jenőt hosszú élete végén a város díszpolgárává avatták. Ugyancsak művész gyermekei, unokái ma a város köztisztviselőiben álló polgárai, a század eleji művésztelepen kiérlelt, emelkedettebb, európai szellemiség folytatói és egy konzervatív, humánus értékrend őrzői.

A szecessziós alapelv, az esztétikum feltétlen kultusza, mely megjelent a mindennapi használati tárgyokban, bútorban, öltözködésben, építészetben, izlésformáló hatást gyakorolt a gödöllőiekre. Ezenkívül a szecesszió nemcsak új stílust, új ízlést jelentett, hanem egy új értékrendet is sugallt. A kolónia meghatározó egyéniségei, Körösfői Kriesch Aladár, Nagy Sándor a jószág és szeretet légkörét tudták maguk köré varázsolni, képesek voltak művészetté emelni a mindennapi életet is. A Medgyaszay István által Nagy Sándor és Belmonte Leo részére tervezett egyedi stílusú műteremházak hatottak Gödöllő építkezési kultúrájára. Ebben az időben készült a bíróság épülete, a járási hivatal, a patikaház. Valamennyi szecessziós stílusjegyeket hordozó, a polgári fejlődést tükröző középület, a falusi jelleg felől egy kisvárosi lépték felé lendítettek Gödöllőt. Az ekkoriban épült magánházak igényesebbek, finomabbak a részletek kidolgozásában, a művésztelep szellemiségének, kisugárzó hatásának köszönhetően.

Túlzás lenne persze azt állítani, hogy a művésztelep alkotói indították el Gödöllőt a polgári fejlődés útján, hiszen ez a folyamat már korábban elkezdődött, a szecessziós mozgalom csak betetőzte azt. A művészek nem egy poros, isten háta mögötti fészekbe érkeztek, hanem egy divatos királyi nyaralóhelyre. Amikor a magyar állam koronázási ajándékkul a Grassalkovich-kastélyt adta Ferenc Józsefnek és Erzsébet királynénak, akkor ez Gödöllő számára a barokk korihoz hasonló nagy felvirágzást hozott. A kastély átalakítása, majd pihenő rezidenciaként való működése munkalehetőséget jelentett a gödöllőieknek. Ha Ferenc József és családja évente kétszer, tavasszal és ősszel Gödöllőn tartózkodott, a király itt intézte a hivatalos ügyeket. Ezen ritka pillanatokban Gödöllő egy sokmilliós birodalom központjának tudhatta magát.

A királyi család jelenléte szükséges tette a kastély környezetének fejlesztését is, és ezzel a település gazdagodott. Az észak-déli vasutat például kifejezetten a király kedvéért vezették Gödöllőn át a múlt század végén, s amíg királyi hely volt, addig a gyorsvonat is megállt itt. Ybl Miklós tervezésében még királyi várótermet is építettek hozzá. A vasúti közlekedés 1911-ben HÉV-vonallal egészült ki. Tehát a század elején már kitűnő közlekedési lehetőségekkel rendelkezett a falu.

A koronauradalom különböző mezőgazdasági tanintézetek és mintagazdaságok telepítését tette lehetővé: baromfitenyésztő munkásnőket képző iskola, méhészet, burgonyakísérleti telep, arborétum létesült. A lendületes fejlődést jelezte az első középiskola létrehozása is, 1911-ben nyílt meg a minorita gimnázium.

A század elejére 12 000-re nőtt, a kiegyezés óta megkétszereződött a lakosság száma. Az üdülővendégek el látása a kisipar, különösen a szolgáltatóipar felvirágzását eredményezte.

A szövőműhely tagjai 1927-ben

Három fürdő, több nagy vendéglő, kazinó, a Központi Szálloda és a Hamvay-kúriában működő Erzsébet Királyné Szálló bálteremmel állt a szórakozni vágyó közönség rendelkezésére. Élénk társasági élet zajlott, a különböző egyletek, társadalmi egyesületek bálakat, színelőadásokat, hangversenyeket rendeztek. Két hetilap és három folyóirat tartotta ébren a szellemi életet. Neves színészek, újságírók, írók, közéleti személyiségek is vásároltak, építettek vagy béreltek itt villát (Blaha Lujza, Hegedüs Gyula, az Ady Lédajaként ismert Brüll Adél és férje, Diósy Ödön).

Gödöllő mindig nyitott, befogadó város volt. Viszontagságos történelme rá is kényszerítette erre. Címerében a gyermekeit saját vérével tápláló, képzeletbeli pelikánmadár a város állandó megújulásra képes áldozatkészségét szimbolizálja. Történetét mindenkori földesurai írták. Két nagy korszakot, kiemelkedő fejlődési periódust ért

meg: a Grassalkovich Antal nevével fémjelzett XVIII. századi barokk felvirágzást és az 1867-es kiegyezés utáni királyi korszakot. Első okleveles említése 1349-ből származik, s noha már 1492-ben köteploma volt, a török megszállás alatt szinte a föld színével vált egyenlővé, lakossága elmenekült vagy elpusztult. Protestáns közösség települt vissza a XVII. század közepén.

Bár Hamvay Ferenc, az első helyben lakó földesúr kúriát építtetett, és kiváltságokat élvező kuriális helylé

tette Gödöllőt, az isaszegi plébánia anyakönyve még az 1700-as években is lesújtó képet festett a faluról: „Valóságos primitív állapotú szegénységet árulhatott el. Házainak falai font vesszőből készültek, melyek mint fecskefészkek, sárral vastagon körül tapasztva valának, szalmatetőinek mestergerendái szelemen ágason nyugodtak. Kuriális épülete a futóhomok miatt majdnem járhatatlan országút mentén állott.”

Gróf Grassalkovich Antal, a káprázatos karriert befutó barokk főúr emelte ki a települést ebből a kezdetleges állapotából, amikor Gödöllőt választotta kiterjedt birtokai központjául. Nemesak európai színvonalú, építészeti stílust teremtő kastélyt épített, de a falu fejlesztését is fontosnak tartotta, minden jelentős műemlék az ő nevéhez fűződik (Kálvária, Mária-oszlop, Présház, Babati istállókastély, Nepomuki Szent János-szobor, Máriabesnyői kegytemplom).

Az építkezések és a fejlett uradalmi gazdálkodás sok kézművest, mesterembert igényelt. Grassalkovich német

és szlovák iparosokat telepített be a hódoltság után igencsak megfogyatkozott lakosságú Gödöllőre. A Schupp, Kohl, Mandl, Wirnhardt, Malm, Zierer, Kvtichen, Hirling, Mayer családok - nevükben is őrizve származásukat - adták a bognár, tímár, kádár, ács, asztalos, lakatos és egyéb szakmák első képviselőit. A betelepülők katolikusok voltak, ily módon Grassalkovich a korábban szinmagyar és református vallású helységet több nemzetiségű és több vallású településsé tette. 1763-ban mezőváro-

szét, tanítóját (például id. Marosi Mihály református lelkészt ifj. Marosi Mihály követte a lelkészségben, vagy id. Várad Istvánt ifj. Várad István). Túlnyomórészt azonban kívülről érkeztek a település arculatát formáló entellektüelek. A Grassalkovich által Máriabesnyőre hívott kapucinus barátok önzetlen munkálkodásukkal emelték a település kulturális színvonalát.

Ők működtették az első gyógyszerterárat, a kolostorcellában oktatták Besnyő és a környező tanyák gyermekeit. A szintén kapucinus Fessler Ignác tör-

őrcsapatot, és a győztes isaszegi csata után Gödöllőn seregszemlét tartó Kossuth mellett ő állt a kastély erkélyén.

A város első monográfusa, Odray-Odrobenyák János a ma Szlovákiához tartozó Árva megyéből került Gödöllőre. 37 évig szolgált plébánosként, és sokat tett a római katolikus felekezeti oktatásért. *Gödöllő hajdan és most* című alapvető munkájának kiadását Ferenc József támogatta. Művét elküldte Trefort Ágoston kultuszminiszternek is, aki levélben köszönte meg azt. Ugyancsak kívülről jövő kezdeményezésre, Rómer Flóris javaslatára alakult a múlt század végén Múzeum Egylet Gödöllőn, mely két évig működött. Egy régészeti és numizmatikai anyagot bemutató kiállítást nyitott a kaszinó épületében, és két évkönyvet is megjelentetett.

Gödöllő befogadta a XIX. század közepén az izraelitákat is. akik a Grassalkovich család kihalása után báró Sina György görög származású bécsi bankár, majd fia, Sina Simon birtoklása idején telepedtek Gödöllőre, és túlnyomórészt a kapitalizálódás nyomán megélénkülő kereskedelemmel foglalkoztak. Az izraelita felekezet zsinagógával és négyosztályos elemi iskolával rendelkezett. Itt született a Hidas Antal néven ismert kommunista író is Spitzer Ferenc cipész fiaként. A hírhedt gödöllői főszolgabíró, Endre László ténykedése és az 1944-es deportálások következtében nem maradt zsidó lakosság Gödöllőn, az üresen árválkodó zsinagógát az ötvenes években bontották le.

Az első világháború után Horthy Miklós nyári rezidenciája lett a gödöllői kastély.

Sok menekültet fogadott be a város Trianon után Erdélyből és a Felvidékről, főként ügyvédek és tanárokat, akik a város meghatározó személyiségeivé váltak. Az örmény származású Hovhannesian Eghia, Bor Ambrus író édesapja aktívan részt vett a közéletben, *Gödöllői Hírlap* címen hetilapot szerkesztett, és két könyben is (*Gödöllő a múltban és most, Szeressük jobban Gödöllőt!*) próbálta öntudatra ébreszteni, lelkesíteni a helyi intelligenciát.

A premontrei rend, amely Trianonnal elveszítette kassai, rozsnyói és nagyváradai gimnáziumait, Klebelsberg Kunó hathatós támogatásával Gödöllőn építhetett rendházat, gimnáziumot és nevelőintézetet. A francia

A Hamvai-kúria (1662)

Tábla az iskolatörténeti kiállítás anyagából

si rangot is szerzett Gödöllőnek, vásártartási joggal.

A Grassalkovich által betelepített iparosok Bajorországból vagy más földről hozták fejlett kultúrájukat. Az uradalom hivatalnokrétege (gazdatiszt, jószágigazgató, erdész) általában a királyi Magyarország területéről került Gödöllőre. Az egyik gazdatiszt Gödöllőn született fia volt Török Ignác, 1848-as honvédtábornok, aradi vértanú. Napjainkban szobor és a róla elnevezett gimnázium őrzi az emléket. A középosztály ezen két alkotórtege nagyjából azonos anyagi színvonalon állt, és hasonló életvitelt folytattott.

Szerényebb körülmények között élt a közművelődési teendőket ellátó, főként egyházi értelmiség. Előfordult, hogy a református őslakosság a partikuláris iskolarendszer keretében finanszírozta és felnevelte saját lelké-

ténész a magyar irodalomra is nagy hatást gyakorló magyar és világtörténelmét írta németül a Besnyőn töltött évei alatt a XVIII. század végén.

Erdélyi Ferenc, aki több évtizedig volt Gödöllő református lelkésze, Felső megyei születésű. Jó barátságot tartott Petőfi Sándorral, kétszer is meghívta a költőt Gödöllőre, és ő ismertette össze Mednyánszky Bertával, az uradalmi jószágigazgató lányával. Erdélyi Ferencnek köszönhetően gazdagodott tehát a magyar irodalom a *Szerellem gyöngyei* című Petőfi-versciklussal. A református lelkész az 1848-1849-es forradalomban és szabadságharcban is jelentős szerepet játszott, ő vezette a római katolikus pappal együtt a gödöllői nemzet-

orientáltságú elit intézet, mely sok neves növendéket bocsátott ki, a két világháború közötti időszak legjelentősebb létesítménye volt a településen. A paptanárok bekapcsolódtak Gödöllő életébe, szerepet vállaltak a képviselő-testületben, különféle társadalmi egyesületekben, a helyi sajtóban.

A kormányzó nagyszabású, nemzetközi jelentőségű rendezvényeket hozott az 1884-ben nagyközséggé nyilvánított Gödöllőre. 1933-ban a Jamboree-n számos nemzet több mint 26 000 cserkésze vett részt, 1939-ben pedig a Pax-Tinget, a Leánycserkész Világtalálkozót rendezték itt. A főcserkész Teleki Pál - kívánságának megfelelően - a máriabesnyői temetőben nyugszik 1946 óta. Valószínűleg

Körösfői Kriesch Aladár:
Zöldruhás nő. 1896.

Étkezőgarnitúra. Tervezte:
Thoroczkai Wigand Ede

abban is szerepet játszott a kormányzói figyelem, hogy Gödöllő egészségügyi mintajárás lett az 1920-as években.

A premontrei gimnáziumon kívül említést érdemel még két épület a két világháború közötti időszakból. Az egyik Magyar Kázmér háza a Kossuth utcában, mely korábban Győry Vilmosnak, a *Don Quijote* kitűnő fordítójának volt a tulajdona. Magyar Kázmér földművelésügyi miniszteri taná-

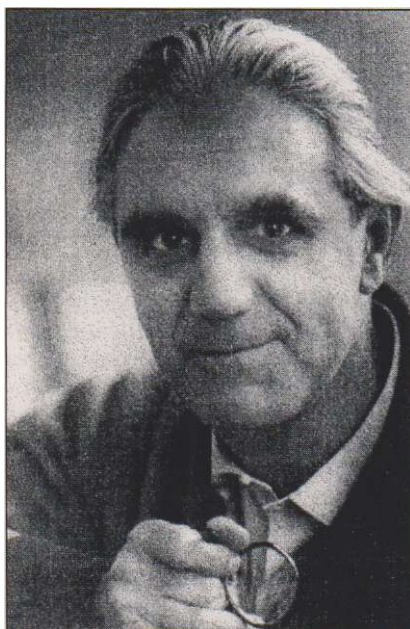
csos mintegy kétezer darabból álló néprajzi gyűjteményét helyezte el a múzeumként számon tartott, neves házban, melyet a hetvenes években bontottak le egy lakótelep építése miatt. A másik épület szerencsére még ma is áll. A Bauhaus stílusában tervezte meg Rákos Pál a harmincas évek elején Bezsilla István ügyvéd villáját, mely később a rendőrségnek, napjainkban pedig az agrártudományi egyetem irodáinak ad otthont. Geometrikus formáival, harmonikus arányaival - a század eleji szecesszióhoz hasonlóan - egy korszerű, európai stílust reprezentál Gödöllőn, ha egyedi példányként is.

Sidló Ferenc: Vágyakozás

A második világháború után a korábbtól eltérő fejlesztési koncepció érvényesült Gödöllőn. Az ipari létesítményektől egykor szándékosan óvott nyaralóhelyre nagyipart telepítettek, a kedves, kisvárosias, ligetes főtérre jellegtelen, szürke áruházat és pártházat emeltek. A műemlék kastélyparkban szocialista realista lakótelep, típus művelődési ház és buszpályaudvar épült. A kastélyt szovjet lakótanyaként és szociális otthonként méltatlan funkciókra használták. 1966-ban városi rangot kapott a település.

*Nagy Sándor háza
Ottlík Géza háza és arcképe
(balra)*

Az iskolák államosítása során a pre-montrei gimnázium épületébe az agrártudományi egyetem került. Ez szerkesztési lehetőség volt Gödöllőnek, a század eleje óta formálódó agrárjelleg teljesedett ki vele. Móríc Zsigmond már 1919 elején sürgette az Estben mezőgazdasági akadémia létesítését Gödöllőn.

Ottlík Géza 1946-ban feleségével együtt gödöllői házába menekült a kitelepítések elől, és csak 1954-ben tért vissza a fővárosba. Itt-tartózkodása alatt kulákként tették, lefoglalták a házat, az irodalmi életből kiszorították. Sok kortársához hasonlóan a fordítás „gályapadja” jutott neki osztályrészül ezekben az években. A Di-

Csányi Károly: Szecessziós díszkapu. 1913.

ckens-regények magyarra ültetése mellett itt írta az *Iskola a határon* első változatát.

A sorra épülő lakótelepek földuszasztották a népességet, a nyolcvanas évek végére harmincezerre nőtt a lakosság száma. A többség azonban a közeli fővárosban talált munkát, Gödöllő a tipikus alvóvárosok közé tartozott. Jóllehet ekkor is létezett egy tanárokból, művészekből és fiatal

népművelőkből álló csoport, amely irodalmi estjeivel, hangversenyeivel, kiállításával élénk kulturális életet teremtett. Az 1981-ben megépülő új művelődési központ országos hírű rendezvényeivel hívta fel Gödöllőre a figyelmet. Akadtak lelkes lokálpatrióták is, akik gyűjteni kezdték Gödöllő emlékeit, múltjának dokumentumait. Egy iskolai szintű helytörténeti szoba anyagából nőtt ki a nyolcvanas évek végére a Városi Múzeum, amely ma már öt állandó kiállításra elegendő gyűjteménnyel rendelkezik. Ez az ország egyetlen múzeuma, ahol állandó szecessziós kiállítás található.

A rendszerváltozás után számos civil szervezet, egyesület, klub alakult, melyek lokálpatrióta szellemben tevékenykednek. Nagy nevű külföldi cégek jelentek meg a városban (Slumberger, Caterpillar, Sony, Avon). Gödöllő jövőjét illetően legbeszédesebb adat az, mely szerint az országos tendenciával ellentétben itt többen születnek, mint ahányan meghalnak. Gödöllő most is nyitott, befogadó város. A várospolitika homlokterében évek óta a kastély rehabilitációja áll. Remélve, hogy e páratlan műemlék vonzásában ismét visszalátható a század eleji nyaralóhely pezsgő élete. ■

KIRÁLYI KASTÉLY GÖDÖLLŐN

Kiss Éva negyvenegy éve él Gödöllőn, a Török Ignác Gimnázium nyugdíjas tanára, korábban tanára és igazgatóhelyettese. A komáromi bencésekhez járt iskolába, majd amikor a város túlsó felét Szlovákiához csatolták, a tatai piaristáknál folytatta a gimnáziumot, náluk érettségizett. Az ELTE bölcsészkarán történelem—földrajz szakos diplomát szerzett, s 1956. október 1-je óta tanít Gödöllőn. A kilencvenes évek eleje óta tagja volt annak a tíztagú társaságnak, amely a kastély meg- és elismertetésén munkálkodott. Ma a tanítás mellett „külsős” idegenvezető is. Beszélgetésünk egy kastélylátogatás és idegenvezetés után született.

- *A középkori Gödöllőről keveset lehet hallani, a későbbiről annál többet. Mi az oka?*

- Gödöllőt egy 1370-es oklevél említi először úgy, mint a GEDELLŐI család birtokát. Nagy Lajos király ezután egyik udvari vitézének, Pohárnok Péternek adományozza, de a Pohárnok család kihaltával a birtok újra visszaszáll a koronára. 1405-ben Zsigmond király nászajándékkul adja második feleségének, Cillei Borbálának, aki előbb bérbe adta, majd eladta. A Hunyadiak idején Rozgonyi-birtok, majd Kürty Vámosy Istváné lesz. Az ő nevét azért kell megemlítenünk, mert ő tette először kulturális központtá a már nagyobb településsé fejlődött Gödöllőt.

Udvarháza - halála után Hamvay Ferenc örökölte -, a Hamvay kúria a mai Gödöllő legrégebbi épülete. Bosányi Krisztinát kell még megemlítenünk, aki hosszan tartó birtokperben szerzi meg a községet; majd az ő halála után jön a fordulat, az új tulajdonos 1737-ben I. Grassalkovich Antal lesz, aki ekkor nemcsak a Neoacquistica Comissio elnöke, nemcsak királyi személynök, vagyis az uralkodó személyes képviselője az országgyűlésben, hanem rövidesen a XVIII. századi Magyarország egyik leggazdagabb főura is.

Grassalkovich Antal élete bámulatos, megismételhetetlen sikertörténet. Kisnemesi, horvát eredetű családból indul el a pályáján mint egyszerű, budai kamarai ügyvéd, és harminc év múlva hercegként, Magyarországon egyik leggazdagabb főuraként vendégül látja saját kastélyában Mária Teréziát és férjét, Lotharingiai Ferencet.

Grassalkovich rendkívüli tehetség. Nemcsak nagy formátumú, hanem szorgalmas is, és rendelkezik azzal az adottsággal, hogy saját érdekeiről soha nem felejtkezik meg, akkor sem, amikor már komoly udvari hivatalokat tölt be. A történelem, persze, óriási lehetőséget ad neki, az Újszerzeményi Bizottság elnökeként - a töröktől visszafoglalt földek birtokviszonyait volt hivatott tisztázni - nemcsak átlátja a magyar birtokviszonyokat, hanem sok esetben ő kölcsönzi a birtokok megtartásához szükséges összeget is. A kölcsönt többnyire birtokban kéri visszafizetni. Ügyletei - remélhetőleg - nem mentek túl a tisztesség határán, bár a kor nemesi közvéleménye nem volt erről egyöntetűen meggyőződve. Első birtoka a mai Vácegres, az akkori Sidó, de az 1730-as évek vége felé már 135 ezer magyar hold volt I. Antal birtokában.

- *Házasságai is segítették a meggazdagodásban ?*

- Háromszor nősült, első felesége Lang Erzsébet volt, az ő halála után a gazdag Klobusitzky Krisztinát vette feleségül, hat gyermekük születése után azonban Krisztina is meghalt, ezután - pápai engedéllyel - Krisztina nővérével, Teréziával házasodott össze.

- *Miből lehet nyomon követni a gödöllői főúr politikai és gazdasági hatalmának növekedését?*

- Ha a címeit nézzük: 1720-ban királyi ügyigazgató, 1731-ben már királyi személynök, vagyis a király személyes képviselője az országgyűlésen, egy évvel később bárói rangot kap (ő maga kéri); 1743-ban pedig a

grófi címet is megkapja, miután maga is kiállított egy hadtestet, sőt személyesen is elment a katonáival Sziléziába, a porosz-osztrák örökösödési háborúba. 1751-ben, amikor Mária Terézia és férje a már megépült gödöllői kastélyba látogatott, tulajdonképpen azt viszonzta Grassalkovichnak, hogy teljes személyiségét latba vetette, amikor a magyar rendek a huszonhárom éves, fiatal és tapasztalatlan királynőnek megszavazták az „életünket és vérünket”, illetve hogy társuralkodóként elfogadtatták férjét, Lotharingiai Ferencet. Visszatérve a címeire: 1748-ban Grassalkovich a Magyar Kamara elnöke lett, ezzel a hazai pénzügyek első számú igazgatója, egy évvel később a Budai Palota építési felelőse, nemsokára herceg és királyi főlovászmester. Pénzbeli járandóságai - az említett beosztásokért - óriásiak, de ő nem áttalja ezt az udvarnál megemeltetni. Meg is kapja.

- *Hol élt Grassalkovich Antal?*

- A kastélyt az 1740-es években kezdte el építtetni, amikor elkészült vele, élete nagy részét itt, Gödöllőn töltötte. Nagy gondot fordított a falu és a birtokai rendezésére. Uradalmaiban harminchárom templomot építtetett, Gödöllő központjában házsorokat, fogadót, barokk köztéri szobrokat - kálváriát, Mária-oszlopot, Nepomuki Szent János-szobrot -, a faluba német iparosokat telepített be, s ezek eredményeként 1763-ban Gödöllő mezőváros lett, vásártartási joggal. Végrendeletében fiának és unokáinak meghagyta, hogy ne éljenek Bécsben, Pozsonyban, mert az rengeteg pénzt visz el, töltsenek minél több időt saját otthonukban, Gödöllőn.

1771-ben a már idős Grassalkovich Antalt Mária Terézia azzal bízta meg, hogy Raguzából illő pompával hozassa haza a Szent Jobbot. Ő a feladatot elvégzi, és még ennek az évnek a decemberében meghal. Koporsóját a mária-besnyői családi kriptában helyezik el.

- *Hogy zajlott le Gödöllőn Mária Terézia 1751-es látogatása?*

- A látogatásra egy egészalakos Mária Terézia-portré is készült. Grassalkovich a háromnapos vendégségre saját lakosztályát adta át Mária Teréziának. a királyné számára öltöző- és hálószobákat is alakíttatott ki benne. Elmondható, hogy példátlan fogadtatásban részesítette a királyi párt - a vacsorát nem szolgák, hanem magyar

*A királyi család Gödöllőn.
V. Katzler litográfiája. 1871.*

tartózkodik Gödöllőn, pozsonyi kastélyában éli fényűző életét. Fia, III. Antal először harminckét éves korában látja Gödöllőt, egy szarvasvadászatra érkezik. Ő Hild József vezetésével végez átalakításokat - ekkor építik meg a narancsházat, a márványfürdőt, és felesége, Esterházy Leopoldina kívánságára a franciakeretet angolkertté alakítják át. Ekkor járt itt többször Széchenyi is, s bár III. Antal bőkezű mecénás - ő adományozza a Nemzeti Múzeum és a Nemzeti Színház telkét is, igaz, erősen eladósodva, az árvíz alatt kenyeret és pénzt küldött a károsultaknak de birtokai ekkorra olyan mértékben meg vannak terhelve, hogy alig kerüli el a bécsi adósok börtönét. Utód nélkül, 1841-ben hal meg, és ezzel a száz évig tartó Grassalkovich-időszak lezárul.

- *Mi lesz a kastély sorsa?*

- Rövid, átmeneti időszak után a magyar állam - egy belga bankártól - visszavásárolja, és 1867-ben koronázási ajándékként felajánlja - használatra - Ferenc Józsefnek, illetve a királyi párnak. Ezzel megkezdődik a kastély második fénykora. Ferenc József a kastélyhasználatra és a vadászatra tart igényt, a birtokot mint koronauradalmat ezután is a magyar állam gondozza.

- *Mielőtt erre sor kerül, eltelik huszonöt év, és közben lezajlik a negyvennyolcas forradalom.*

- Gödöllő szerepe benne szép és figyelemre méltó. A kastély előbb Windischgrätz főhadiszállása volt, majd az isaszegi csata éjszakáján az osztrákok elmenekülnek, és április 7-8-án már Kossuth fogadja a kastélyban az isaszegi csata győztes hadvezéreit, Klapkát, Damjanichot, Aulichot, Görgeyt, és példaképül állítja őket mindenki elé, a közkatonákat éppúgy, mint a hadvezéreket.

A szájhagyomány szerint Görgey a fáradt Kossuth éjszakai nyugalmaát úgy biztosította: lefeküdt szobája ajtaja elé, hogy Kossuthot senki ne zavarhassa. Innét indult Kossuth 1849. április 8-án egyenesen Debrecenbe, ahol 14-én a Nagytemplomban kihirdetik a trónfosztást. Az isaszegi csata után a kastély lovardája átmenetileg kórház is lett, idehozták a sebesülteket. A csata áldozatai a gödöllői temetőben vannak eltemetve.

- *Gödöllő szülte az aradi vértanúk egyike, Török Ignác is.*

**Erzsébet királyné szobra,
Róna József alkotása. 1901.**

**Ferenczy Ida,
a királyné felolvasónője**

főnemesi családok férfitagjai szolgálták föl, Podmaniczkyak, Festetichek -, az uralkodó pár a vendéglátás után elragadtatva úgy nyilatkozott, hogy sem Bécsben, sem Laxenburgban nem volt hasonló élményekben része.

- *Az utódok hogy folytatták apjuk életművét?*

- II. Antal apja révén megkapja a magas hivatali pozíciókat, II. Józseftől a birodalmi hercegi címet is. Ő is végeztet átalakításokat a kastélyon - az emeleten, az úgynevezett „muzsikusz gangon” házi zenészek kapnak szobát, s kialakít egy százhusz személyes barokk színházat, kitűnő színpadtechnikával. De viszonylag keveset

- Édesapja a Grassalkovichok gazdaszjtje volt. Fia hadmérnöki akadémiát végzett, és Bécsben haditudományokat tanított a magyar testőrségnek, többek között Görgey és Klapka is a tanítványa volt. 1848 szeptemberében került Komáromba, ahol erődítési igazgató lett, majd várparancsnok. 1849 májusától a visszafoglalt budai vár osztrák erődítéseinek lebontásán dolgozik, azután Párkánynál, Tihanyban, Szegeden is - erősíti a sáncokat, a várat már tábornoki rangban. Ott van a világosi fegyverletételnél, elfogják és halálra ítélik. Pusztán esze, hadi ismerete és mérnöki tudománya alapján lett vértanú, úgy végzik ki, hogy egyetlen puskalövést le nem adott. Amikor Török Ignác a tárgyaláson arról beszélt, hogy elrendezetlen családi dolgai vannak, a hadbíró ráirvált, „maga a saját hullájával sem rendelkezik”. Másodiknak végzik ki, kötél általi halállal, holtteste az aradi sírban marad. Gödöllő nemesak szobrot állíttatott és iskolát nevezett el róla, hanem minden évben méltóképpen megünnepli Török Ignácot.

- Különös érzés ezután rögtön arról beszélni, hogy a gödöllői kastély második fénykora 1867-ben kezdődött, Ferenc József magyar királya koronázásakor.

- Így van. A kiegyezés 1867 februárjában volt, a koronázás június 8-án. A királyi család és kísérete először

Grassalkovich I. Antal.
Ismeretlen mester műve

A Mária-oszlop

Teleki Pál sírja Máriaesnyőn

Az Agrártudományi Egyetem

A Bezsilla villa

Gödöllőre jött, s a szűkebb koronázási kísérettel innét indultak Budára, június 5-én.

- A királynét hogy koronázták meg?

- A királlyal egyszerre. A koronával a vállát érintette meg az esztergomi érsek és a nádorhelyettes. Mivel nálunk ilyen tisztség akkor nem volt, Andrassy Gyulát tette meg az országgyűlés nádorhelyettesé.

A kastélyra visszatérve, 1867 után Ybl Miklós tervei alapján felújították. A felújítás során a királyi lakosztályba sűrke selyemtapéta került, Erzsébet királynéét pedig kedvenc ibolyaszínével vonták be. A kis szalonból, amelyet festmények, kisplasztikák díszítettek, nyílt Erzsébet írószobája, ezután az öltöző- és hálószoba következett. A királyné a földszinti szalonjából egy fafolyosón egyenesen lejutott a lovardába és az istállóba, kedvenc lovaihoz. Erzsébet lakosztálya után felolvasónőjének, Ferenczy Idának a szobái következtek - ő egy kecskeméti köznemes lánya volt -, majd a gyermekek, Gizella, Rudolf és Mária Valéria lakosztályai.

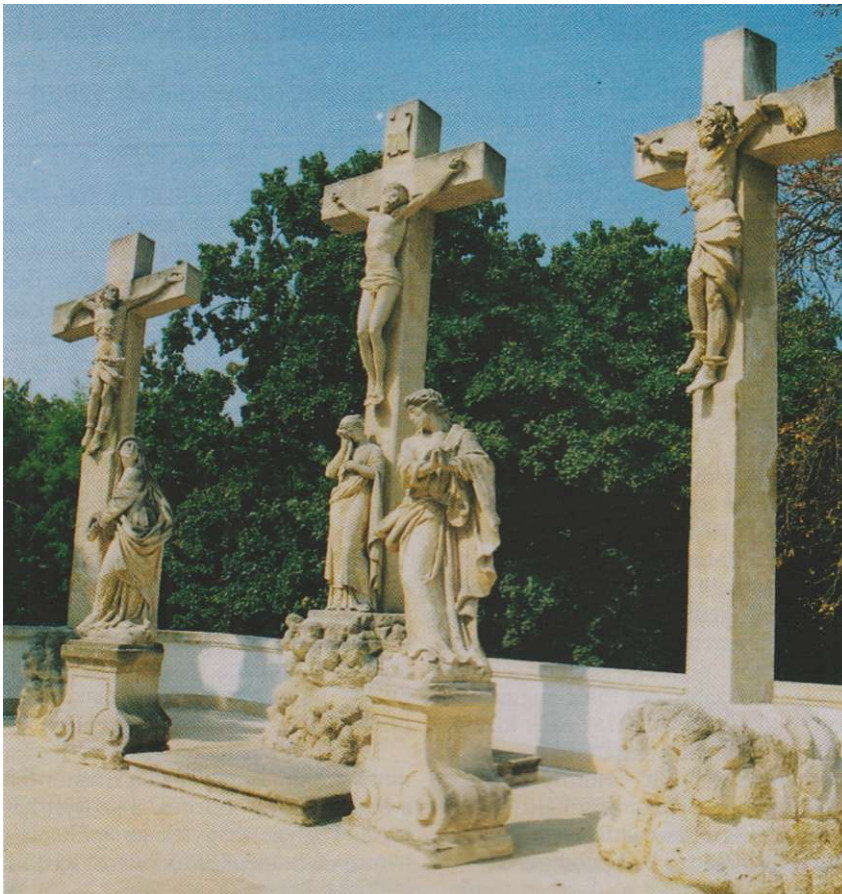

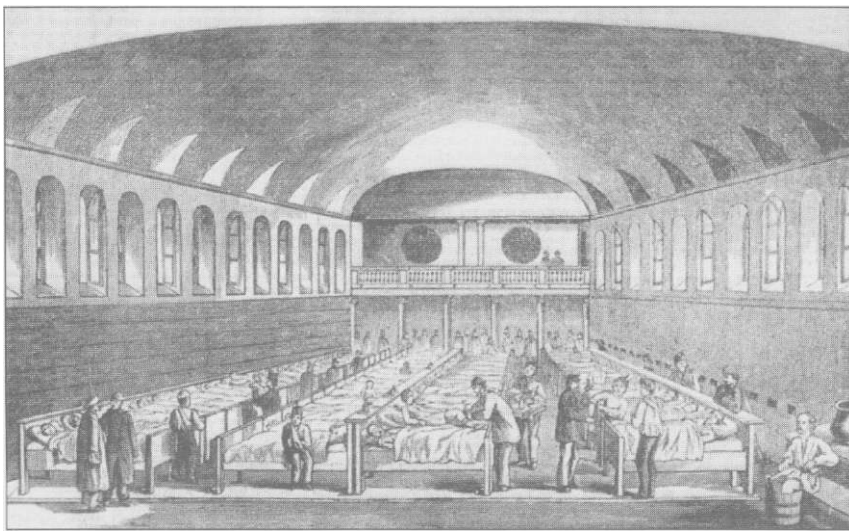
A Török Ignác Gimnázium a névadó szobrával

A Kálvária szoborcsoportja

- A királyi család évente többször, többnyire tavasszal és ősszel jött Gödöllőre. Miért szerettek itt lenni?

- Erzsébet minden bizonnyal azért, mert itt elmenekülhetett a szigorú bécsi etikett elől. Tudott törödni a gyerekeivel, saját magával. Szinte polgári életformát engedett meg magának, Gizella lányával egy festményen a pesti Gerbaud-ból jönnek ki, ahol fagyaltotni voltak. Gödöllő nagy sétákat és lovaglási lehetőségeket kínált, sok közös, családi programot, Ferenc Józsefnek pedig a gödöllői erdők nagyszerű udvari vadászatokat. A királyné külön étkezési szokásainak is hódolhatott - gyakran saját szobájában szolgáltatva föl az ebédet, előfordult, hogy öt nancsot evett egész nap, máskor kiment a Haraszi-majorba, és egy saját maga által kiválasztott tehén tejét itta. A környékeliek tudták róla, hogy verseket is ír, szerenádokat adott neki, a névnapján fáklyás felvonulást rendeztek. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Erzsébetet rajongva szerették.

Katonai kórház a lovardában, a porosz-osztrák háború idején

tisztekkel, a koronaeradalom vezető gazdatisztjeivel és a város vezetőivel éltek. A királyi, illetve kormányzói nyaraló sok magasrangú katonatisztet, arisztokratát, fővárosi tisztviselőt vonzott ide, ők Gödöllőn és környékén vettek vagy építettek maguknak nyaralót. 1933-ban itt rendezték meg a Jamboree-t, a Cserkész Világtalálkozót, 1937-ben pedig Viktor Emanuel olasz király vendégeskedett Horthynál.

- És Teleki Pál? Mint a magyarországi cserkészek vezetője?
- Gyakori vendég volt gróf Teleki

Enteriőr a kormányzó feleségének lakosztályából, 1940 körül

- Nem kétlem, hogy a királyné szeretetre méltó volt, kultuszát mégis fúrcsállja az, aki jóval a monarchia felbomlása után született. Ferenc József a magyar szabadságharc leverője volt, és aradi hőhér, akkor is, ha Haynau elvégezte helyette a hőhémunkát.

- Erzsébet - tények bizonyítják - sokat tett a magyarokért. Elhívatta magához Horváth Mihály történészt - pap volt, a Szemere-kormány vallás- és közoktatási minisztere és fölkérte, mondja el neki 1848-49 hiteles történetét. Még a kiegyezés előtt eljött Budára, hogy megismerkedjen a magyar arisztokrácia színe-javával. Deákot is ismerte, és a königráti csata után nagy politikai szerepe volt abban, hogy kölesönös kompromisszumok alapján létrejöjjön a kiegyezés. Népszerűségét rendkívüli módon megnövelte, hogy megtanult magyarul (Falk Miksától), a gyerekeit is megtaníttatta, és itt Gödöllőn mindig magyarul beszéltek. Talán az is szerepet játszott az iránta érzett

szeretemben, hogy Bécs egyáltalán nem vette tőle jó néven gödöllői látogatásait, itteni örömteli életét.

Rudolf trónörökös halála után viszont már nemigen jött a királyi család Gödöllőre. Erzsébet 1898-ban bekövetkezett tragikus halála után pedig Ferenc József látogatásai is megszűntek. Eljött még Erzsébet szobrának a felavatására, majd 1911-ben, utoljára.

- A legutolsó korszak Horthyéké.
- 1920. március 1-jén, amikor kormányzóvá választja a parlament, ő is megkapja a gödöllői kastély használati jogát. A királyi belső berendezésekből ekkorra szinte már semmi nem maradt, 1919 tavaszán a Tanácsközösség katonai főparancsnoksága működött a kastélyban, augusztustól pedig elfoglalták a románok. Horthyék új berendezést készíttettek, ez polgári volt, nem egy esetben izléstelen is. Hosszabb időt főleg augusztusban töltöttek itt, aránylag szűk kíséretük testőrökből, csendőrökből és a személyzetből állt. Horthy Miklós rendszeresen eljárta református templom istentiszteletére, felesége a kastély kápolnájában hallgatott misét.

Társadalmi életet elsősorban testőr-

Szociális otthon a kastélyban

Pál, ő többnyire politikai megbeszélésekre érkezett. 1939. szeptember 9-én váratlanul gépkocsi állt meg a kastély előtt, és gondterhelten arccal Teleki Pál szállt ki belőle. Horthyt a Szada környéki erdőkből hívták haza. A megbeszélés tárgya a német csapatok Lengyelországba való átvonulása volt, Teleki kérve kérte Horthyt, hárítsa el Hitlernek ezt a kérését, és ne engedje át a német csapatokat Magyarországon. Ez, mint tudjuk, megtörtént. Teleki Pál sírja a máriabesnyői temetőben van.

- A második világháború alatt szerencsére nem sérült meg a kastély.

- Háborús kár nem érte. Annál több kárt szenvedett a német, magyar és szovjet alakulatok megjelenése, átvonulása, majd a szovjet katonák tartós ittléte miatt.

1986-ban kezdődtek meg a feltárási munkálatok. 1990-91-ben megtörtént a teljes katonai kiürítés, a szovjet katonák végleg elhagyták az épületet, s nemsokára megkezdődött a kastély legújabb korszaka. ■

Varga Kálmán

ÉLŐ KÖVEK, ÉLŐ KASTÉLY

Ha jól emlékszem, 1981-et írtak, amikor frissen végzett egyetemistaként nyári csavargásaim során a Gödöllőhöz közel eső faluban, Turán bóklastam. Turának gyönyörű, de elhagyatott neoreneszánsz kastélya van, s az ódon falak között egy másik botladozó fiatalemberre lettem figyelmes. Mint szóba elegyedésünkkor kiderült, Fejérdy Tamásnak hívták, és az akkori Műemléki Felügyelőség munkatársaként egy érdekes kastélyprogramról beszélt nekem. Tőle hallottam először arról, hogy külön helyreállítási és hasznosítási tervek készülnek az ország legszebb kastélyairól, közöttük az egyik legnagyobbnak számító gödöllői Grassalkovich-rezidenciáról is.

Aztán az élet valahogy Gödöllőre sodort, és mint történelemmel, muzeológiával foglalkozó ember, természetesen módon figyeltem fel a romlott vakolatú, sárgás barokk épületre, a homlokzat öreg szobraira és az elvadult kastélykertre. Bár mindig is a hűvös falusi templomok, az árpádkori emlékhelyek vonzottak, a robusztus gödöllői épületegyüttes tele volt misztikummal, s ez állandóan izgatta az embert. A déli szárnyakat megközelíthetetlen orosz katonák zárták le, középpütt - élő történelemként - idős emberek menhelye, az északi oldalon pedig szöges kerítéssel körülvett hadiraktárak. Az egyetlen, néha nyitott ajtajú épületnek csak a templom számított.

Később gyakorta találkoztam Tamással, aki néhány év múlva a műemlékvédelmi intézmény vezetője is lett, és mint a városban letelepedő ember, egyre jobban bekapcsolódtam a gödöllői tervek készítésébe. Elsősorban történeti és levéltári kutatásokkal, majd muzeológusként a szétszóródott kastélybéli műtárgyak és berendezések felkutatásával. A kastélyprogramnak 1985-re már látható jelei mutatkoztak: megkezdődhettek az építészeti feltárások, valamint az oroszok által átadott, beszakadt tetejű lovarda helyreállítási munkái. 1986-ban pedig

már nagyszabású időszaki kiállításon is be lehetett mutatni a kastély királyi fénykorát, a kutatási eredményeket és az előkerült berendezéseket.

A kastély ügye hamarosan kormányzati szintre került, s az új évtized már úgy köszöntött a mostoha sorsú műemlékegyüttesre, hogy a rehabilitációs elképzelések tervekké szilárdulhattak. '91-re a szovjet csapatok Gödöllőről is kivonultak, és részlegenként új épületbe költöztek a szociális otthonok. Nehézkesen és lassan ugyan, de rendeződtek a tulajdonviszonyok, s 1994-re már csak a szükséglakások idős lakói maradtak a kastélyban. Ha milliárdok nem is álltak rendelkezésre, de az évenkénti százmilliós nagyságrendű támogatásokból elvégezhetőek voltak a legégetőbb állagmegóvási munkák. Új tetők kerülhettek az épületszárnyakra, és megújultak a főhomlokzat kettőskupolája is.

A központi törődés és a helyi lokálpatrióták erőfeszítései felgyorsították a különböző hasznosítási tervek készítését is. Abban mindenki egyetértett, hogy vegyes, kulturális és idegenforgalmi funkciókat kell adni a kastélynak, s ezek kialakításakor meghatározó kell hogy legyenek az egykor barokk rezidencia építészeti értéke és történeti tradíciói. Ebben a munkában az egyik - talán legszebb - feladat rám hárult: 1990-ben egy kutató és muzeológus munkacsoport felállításával meg kellett tervezni a majdani kastélymúzeum arculatát és a műhelymunka programját. A közel egy évig tartó munka során alakultak ki a ma látható teremsorok berendezési tervei, a királyi korszakbeli enteriőrök hiteles rekonstrukciójának alapvetései, s emellett kiterjedhetett a muzeális emlékeket feltáró kutatómunka is.

1992-től viszont valahogy megtorpant az addig valamennyire következetesnek mondható helyreállítási folyamat. Ekkorra datálható ugyanis a hazai műemlékvédelem intézményrendszerének átalakulása, s ez olyan hosszú, izzadságos tortú-

ra volt, amelyet többek között a kastély ügye is megszenvedett. Mintha gazdátlanra vált volna az épületegyüttes. Politikusok és szakemberek perlekedtek, s bizony megjelentek az élelmes magáncégek is, amelyeket nem elsősorban a kastély értékvédelme, hanem a beruházásból kinyerhető haszon mozgatott. A megindult munkák leálltak, és üresen tántogtak a kiürített, fűtetlen termek. Ugyanakkor megszaporodott az „egyeztetések” és az értekezletek száma, nemegyszer kezelhetetlenül nagy létszámú „főokos” részvételével. Tízmilliók folytak el fölösleges tervekre, felelőtlen szerződésekben rögzített kötelezettségvállalásokra, s a helyzet odáig mérgesedett, hogy az Állami Számvevőszék vizsgálata botránnyá duzzasztotta a kastély ügyét.

Ezekben az években mi, mezei tervezők, művészettörténészek vagy muzeológusok nem is tudtuk igazán, mi történik körülöttünk. Annyit érzékeltünk csak, hogy minden elbizonytalanodik, a kivitelezők levonnak, és szinte senki nem tud bizonyosat a hogyan továbbról. Aztán egy hihetetlen, teljesen váratlan dolog történt, melyet máig sem tudok igazán megmagyarázni magamnak... Éppen vasárnap volt. 1994 júliusának végén, s éppen házunk kertjében matattam valamivel, amikor egy autó állt meg a kapu előtt. A kocsiból a Műemlékek Állami Gondnokságának vezetője, Bugár Mészáros Károly szállt ki, s mint egy hírhozó, közölte velem: az új környezetvédelmi miniszter a gödöllői ügyek rendezését és a kastély helyreállítását a legfontosabb műemléki beruházások közé sorolja, és amennyiben vállalom, a feladat ellátására miniszteri biztosi státusban engem jelöl ki. Egyúttal kéri, hogy ha felkérését elfogadom, jelentkezzem nála a további részletek megbeszélésére.

Az ilyesmi, azt hiszem, sokkhatásként éri az embert. Legalábbis engem úgy ért, mert soha nem foglalkoztattak pozíciók, s különösen

zattal. Csak néztem a málladozó épületet, az alakjukat vesztett és leromlott díszeket, és talán butaságnak tűnik, de magamban megpróbáltam a több száz éves kastélytól tanácsot kérni. Mire beesteledett, aztán valóban úgy éreztem, hogy a régi magyar főurakat és uralkodókat, nehéz cselédsorsokat látott falak megsúgták kérdéseimre a válaszokat.

Ma, több mint három esztendő után visszanézve úgy látom, az öreg kastély jól tudta, mi a teendő, és jó tanácsokat adott. Jóllehet vannak

---

A kastély díszudvara

Erzsébet királyné szalonja

---

szárnyai, amelyek még mindig ugyanolyan roskatagok, mint néhány éve, de már ragyognak az uralkodói lakosztályok, lehet koncertet hallgatni a díszteremben és kávé t kortyolgatni a földszint boltívei alatt. Mesterek dolgoznak, hogy jövő év végére elkészüljön a történelmi levegőjű szálloda, az emberi léptékű lovarda és a háromhajós templomnak is beillő márványistálló. Kellemes a séta a park százados fáinak alatt, és növényekkel gazdag a ma már csupa üveg déli pálmaház. Száz- ezernyi zarándok keresi fel Erzsébet királyné egykori kedvelt helyét, s a több tízezer külföldi, kilépve a nehéz tölgyfaajtón, talán arra is gondol, hogy igen, ennek a népnek is vannak értékei, olyan tradíciói, amelyek elválaszthatatlanok a kontinens kultúrájától és történelmétől.

Azóta is, ha az immár erős csapatmunkává fejlődött törekvéseket komolyabb gondok nehezítik, csak az öreg falakhoz fordulok. Leülök - vagy néhányan leülünk - valamelyik szárny mellé, és megpróbálom, megpróbáljuk faggatni a régiek faragta köveket, a történelmet, amely akárhogy is alakult itt az élet, nem tudta elpusztítani a kastélyt. Mert ez a vén rezidencia mindent és mindenkét túlélt, s állandóságának titkát őrzi. Nekünk pedig csak tanulni kell tőle, hallgatni arra, amit mond. ■

A kastély főbejárata (balra fent)

Ferenc József dolgozószobája (balra lent)

---

nem politikai természetű megbízatások. A miniszterrel folytatott beszélgetések során azonban szerencsére kiderült, hogy a megbízatás szigorúan szakmai jellegű, s ez megnyugtató. Pontosabban a feltételeket te-

kintve nyugodtam meg, de annál inkább zakatolt bennem a sok-sok kérdés, melyeknek egyetlen lényegük volt: milyen stratégiával álljak neki a munkának?

Korábban is szerettem öreg épületek csöndjében üldögélni, mert a falak és a kövek időtlensége mindig kitisztítja az ember fejét. Emlékszem, egy napos augusztusi késő délutánon fogtam magam, besétáltam a kastélyparkba, és leültem a fűre, szemközt a belső udvari homlok-

A POLGÁRMESTER

Gémesi György, Gödöllő polgármestere, az MDF ügyvezető elnöke 1956. január 3-án született Budapesten, hatodik fiúgyermekként. A nagycsalád később tovább gyarapodott: még két testvére született Gyurinak, így a szülőkkel együtt tizen ültek asztalhoz.

Az édesapa fizikusként kereste kenyerét - ma már nyugdíjas -, édesanyja egész életét a családnak szentelte, a nyolc gyermek felnevelésén fáradozott. A hatodik gyermek, György Gödöllőn tanulta a betűvetést; 1974-ben Aszódon érettségizett, s ugyanebben az esztendőben nyert felvételt a Budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetemre. Az általános orvosi karon hat év múlva diplomázott, majd a Sportkórházba került, ahol sportorvosi szakvizsgát tett. 1985-ben a kerepestarcasai sebészetet folytatta munkáját, 1987-ben tett szakvizsgát. Gémesi Györgynek három gyermeke van; felesége, akit 1980-ban vett el, szintén orvos. 1990-től Gödöllő polgármes-

tere; 1994-ben - bár az MDF súlyos vereséget szenvedett - őt ismét a polgármesteri székbe ültették a gödöllői polgárok. A fiatal polgármester „halmozza” a munkát, önmagát nem kímélve: a magyar önkormányzatok szövetségének elnökeként s nem utolsósorban az MDF ügyvezető elnökeként tevékenykedik.

- Nem vagyok álmodozó típus, amihez kedvem volt, igyekeztem megtenni - emlékszik vissza a gyermekkori évekre. Egyvalami azért fáj neki: nem lett színész, pedig sokáig úgy hitte, a színpad lesz az élete. A szülei, testvérei azonban lebeszéltek erről a tervéről; ennek ellenére a polgármester részt vesz a gödöllői amatőr színjátszó csoport munkájában. A napi politikai életben is kamatoztatja ezirányú képességeit: nem színlel, hanem szerepet játszik. Megpróbálja magát beleélni mások problémáiba, így azok megértése és megoldása is könnyebbé válik. Erre a beleérző képességre egyéb-

ként az orvosi hivatás gyakorlása során is nagy szüksége volt az egykori sebésznek.

Ha a színpadon nem is, de a páston sok dicsőséges pillanatot élt át diákként. 1968-ban édesapja vitte el a gödöllői atlétikai klub vívószakosztályába. Benkő Tibor, 1932-es Los Angeles-i olimpikon adta kezébe először a kardot. Az idős sportoló nemcsak vívásra, de emberségre is tanította az ifjú reménységet. György 18 éves korában Budapestre került, s az OSC-ben vívott, majd 1979-ben átkerült a Vasasba, Batizi Sándor kezei alá. Ő gyúrta sikeres vívóvá a tehetséges fiatalembert; olyannyira, hogy a gödöllői polgármester sűrű elfoglaltságai ellenére a mai napig versenyez - jövőre lesz, hogy harminc éve páston van. Trófeái között szerepel a bajnokcsapatok Európa Kupáján elért első helyezés 1981-ben és két magyar bajnoki második hely is. „Nagy bánatom, hogy a bajnoki aranyat nem sikerült elnyernem” - sóhajt fel. A vi-

vás arra is megtanított, hogy az ember sokszor magára van utalva, küzdeni kell a végsőkig. Ugyanakkor jó érzés, hogy az ellenfél mindig szemben van. A párhuzam fellelhető a polgármesteri munkában is: sokszor egyedül kell dönteni, s vállalni a felelősséget. Ugyanakkor az ellenfél sokszor nem szemtől szembe áll. Az elmúlt harminc évet így summázza a vívó Gémesi: többet vívott, mind vívódott. Sok mindenért küzdött, s amit elért, azt a sportban megtanult kitarásnak is köszönheti.

A vívókarddal nem, a szikével annál több „sebet ejtett” sebészként. Megszokott dolog volt, hogy mindennap „vagdosott” hasi sebészként. Már nyolc éve nem gyakorolja hivatását, de időnként előjönnek az emlékek: hiányzik az a légkör, amit a kórházban megszokott. Úgy tűnik, a sebészi hivatást végleg felváltotta a politikával, nem szándékozik visszatérni a műtőbe. Polgármestersége hét éve alatt a legnehezebb esete az volt, amikor a balatonlellei üdülő körüli botrányt a „nyakába akarták varrni”. Ma már túl van ezen, a felelő-

sök megnevezettek: az üdülő elkészült, s kipihent emberek térnek haza a nyaralásból. A polgármester is megkönnyebbült: tisztázódott, hogy személyes felelőség nem terheli az ügyben. Azért is fellelegezhetett, mert nem sikerült az ellenfeleinek felosztatni a gödöllői önkormányzati testületet.

A polgármesternek nem csak Gödöllőn kell helytállnia: pártja, az MDF márciusban „felbolydult méhkasként” élte át az elnökválasztást. A kiválók után elkezdődött a seb összevarrása, ma már erős a forradás. Az ügyvezető elnök bizakodó: felállt a párt elnöke mögé a csapat, amely sikeresen veheti az 1998-as választási akadályokat. A párt lehetséges miniszterelnök-jelöltjeként is szóba került Gémesi György; az ügyvezető elnök aláveti magát az országos választmány döntésének, soha nem futamodott meg a kihívásoktól. Ugyanakkor számára sokkal fontosabb, sikerül-e az MDF-nek egy jó csapattal és jó programmal kiállni a választók elé, hogy visszaszerezzék a hitelüket.

Őszi-Tóth Gábor

„Országgyűlési képviselőjelöltként szeretnék indulni az MDF színeiben az 1998-as választáson, egyéni választókerületben. A párt ügyvezetői teendőit addig kívánom ellátni, míg a bizalom fennáll. Parlamenti képviselőként sem szeretném feladni a polgármesteri teendőimet. Az összeférhetetlenségi törvény erre lehetőséget biztosít, s az országban van is jó példa arra, hogy a két tisztség nem gyengíti, hanem erősíti egymást. Nem szeretném cserbenhagyni Gödöllőt, úgy érzem, a város elvárja tőlem, hogy az elkezdett ügyeket folytassam. A fejlődést stabilizálni kell; szeretnék folytatni a kastély felújítását, felépíteni az innovációs parkot.

Családi életemben nem tervezek jelentős változást, de ha az égiek úgy döntenének, szívesen fogadnék egy újabb gyermeket. Három gyermekem felnevelésén fáradozom: az ő sorsuk fontos számomra. Márta, a legidősebb 16 évesen, Gabriella a legfiatalabb 13 évesen vív, Gergely 15 éves, ő a foci szerelmese. Nemcsak a sportban, a művészetekben is jeleskednek: a nagyobbik leány a budapesti konzervatóriumban hegedülni tanul, Márta színdarabokat rendez, Gergely pedig zenét szerez. Segítek nekik, de csak annyira, hogy érezzék: nekik is meg kell küzdeniük azért, hogy céljukat elérjék. Az én édesapám is erre tanított mindig...”

A bíróság épülete

Az Agrártudományi Egyetem, előtte Kálmán herceg szobra

A líceum

HÉT KAPU - TÁRVA-NYITVA

Amikor a gödöllői királyi kastély, a Grassalkovichok, Sissi királyné és Horthy kormányzó nyaralója az e célra alakult közhasznú társaság kezelésébe került, az első - szimbolikus - intézkedések egyike az volt, hogy megnyissák a nagyközönség előtt a kastélypark mind a hét kapuját. A kilencvenes évektől ugyanez történt magával Gödöllő városával is: önként kitérta kapuit a nagyvilág - a mecénások és befektetők - előtt: jöhessen bátran, aki jó szándékkal közeledik.

Harmadik aranykor?

Gödöllő sorsa szorosan összefügg a kastély sorsával - vallja Fábián Zsolt alpolgármester. Az első aranykor Grassalkovich Antal meglepedésével, a második a királyi család megérkezésével köszöntött be: a magyar kormány koronázási ajándékként lett Ferenc József császár - s főként Sissi királyné - kedvelt pihenőhelye.

A rendszerváltozás a várost meglehetősen lepusztult állapotban érte: 35 százalékos csatornázottsággal, hetven százalékos földhálózat, gáz- és telefonproblémákkal, tíz-tizenkét százalékos munkanélküliséggel. A kastély rendbehozatalára 1988-ban már voltak próbálkozások: az önkormányzat a felújításra alakult társaságba vitte be gyakorlatilag teljes - akkori áron háromszázmillió - ingatlanvagyonát. Ennek értékesítése tette lehetővé - az állami támogatással együtt - a rehabilitáció megindítását. A kastélyba visszaköltözött az élet, a látogatók ezrei, azonkívül sikk lett itt cégfogadásokat rendezni. A felújítás országos ügygé, a város ismét elsőrendű turisztikai célponttá vált. A kastélytól a város új aranykorát várják.

Ami a kilencvenes esztendőket Gödöllőjéi illeti, négyezer új munkahelyet sikerült létrehozni, s ezáltal a munkanélküliségi rátát négy-öt százalékosra csökkenteni. Tavaly a városban hétszáz társas vállalkozás működött negvenmilliárd forintos árbevétellel, amelyből a dolgozók két-három milliárddal részesedtek. Megoldották az ivóvízellátást, a csatornázottság ötven százalékosra nőtt, a gázellátás kapacitása is bővült. Teljesé vált a telefonellátottság. Az aszfaltutak ugyan csupán tíz százalékot „hódi-

tottak" el a földutaktól, azonban ez utóbbiak minőségét is följavították. A szennyvíztisztító-telep üzembe helyezése nyugdíjba küldte a döggutakat, a parkok területe az Erzsébet-park létesítésével bővült. A távfűtésben az ötven-hatvan alközpont teszi lehetővé, hogy szinte minden társasház csak az után fizessen, amennyit elhasznál.

Az önkormányzat a középületek toldozása-foldozása helyett a teljes körű felújítás mellett döntött - ezt azonban bajos volna miből finanszírozni, ha a város nyugati részén nem épülnének egymás után az idecsalogatott gyárak új üzemsarnokai. A helyi iparüzési adóbevételek nagyságrendi növekedése mellett ez azzal a haszonnal is járt, hogy kevesebben járnak be kényszerűségből Budapestre dolgozni, s az eképpen felszabadult utazási idő kulturálódásra fordítható. Manapság a kulturális élet igen aktív: új együttesek alakulnak, országos hírű néptáncegyüttesüket és szimfonikus zenekarukat külföldre is hívják vendégzerepelni. A szabadságnapi rendezvények (melyek a szovjet megszállás végét hivatottak megünnepelni) vagy a divatszínház bemutatói széles érdeklődésre tartanak számot. Jövőre itt rendezik a magyar polgármesterek világtalálkozóját. Gödöllő az alpolgármester szerint immár nem szorul másra, s a városközpont rehabilitációjától, az új ipari parktól, az infrastruktúra fejlesztésétől, a strand megépítésétől (a kastély csillagzatának emelkedésével párhuzamosan) valóban a város harmadik aranykorának eljövetelet reméli.

Hagyományos mesterségek — modern vállalkozás

Az Architekton Építő és Műemlék-felújító Rt. egyike azoknak a nagyra nőtt cégeknek, amelyek a gödöllői talajból sarjadtak ki. Gödöllői székhellyel alakult meg még 1989-ben; vezetői és egyben tulajdonosai azt megelőzően a királyi kastély állagmegóvási munkálataiban vettek részt különböző építőipari cégek alkalmazottjaiként. A kastély ilyesformán bölcsője a vállalkozásnak; a közös gödöllői munkálko-

dás idején határozta el az önálló cég-alapítást. Időközben a város legjelentősebb vállalkozásai közé emelkedtek, kft.-ből rt.-vé alakultak, kétszáz saját alkalmazottal és temérdek alvállalkozóval. 1996-ban már közel kétmilliárd forintos árbevételre tettek szert. Országos megbízások sorát nyerték el - a nevékhöz fűződnek a Magyar Nemzeti Múzeum rekonstrukciós munkái, a gödöllői kastély múzeumi szárnyának teljes felújítása, a Parlament belső felújítási és külső homlokzati munkái, a Petőfi Irodalmi Múzeum (a volt Károlyipalota) rekonstrukciója, a Fővárosi Általiskert nagyragadozóházának és a Természettudományi Múzeumnak a felújítása, a Szent István-bazilika külső kőrestaurálási munkái, a Kálvin téri ÁB-Aegon színház. Gödöllőn elnyerték a városi posta, a városi zeneiskola kivitelezésének a jogát, s ők építették meg az itt meglepedett Avon Cosmetics Hungary kelet-európai elosztóközpontját is. Az igényes műemlék-felújításokon főleg saját nevelésű szakemberekkel kivitelezik a nagyrészt hagyományos technológiával készülő építőmesteri és szakipari munkákat. Kőrestaurátorok, díszítő bádogosok, díszítő festők és aranyozók, valamint asztalosok és farestaurátorok a Gödöllőn berendezett restaurátorközpontban dolgoznak. Az Architekton büszke arra, hogy gödöllői céggént a legnagyobb, országosan ismert építőipari cégek konkurenciájában sorra elnyerte számos műemlékegyüttes rekonstrukciós munkáit, amelyek kiváló referenciaként szolgálnak a számára. A cég üzletpolitikájának része a városi, helyi kezdeményezések felkarolása: az utóbbi években jelentős mértékben szponzorálták a városi kézilabdacsapatot, a zenei életet és a múzeumot. Legutóbb a Grassalkovichok máriabesnyői kriptájának felújításához nyújtottak nagyvonalú anyagi támogatást.

Multinacionális cégek

Steiner László, a United Technologies Automotive Hungary Kft. ügyvezető igazgatója nem rejti véka alá: abban, hogy Gödöllőt választották meglepedésük színhelyéül, több szempont játszott közre. Egyrészt a magyar

banki rendszer és a vállalat alapításhoz szükséges kedvező jogi klíma: 1990-ben a törvényi szabályozottság már olyan nívón volt, hogy a lengyel és cseh konkurenciával szemben döntő érvnek számított. Ilyen szempontból sokkal komolyabb vetélytárs volt Portugália és Észak-Írország. Magyarországon viszont rendelkezésre állt egy igen jól felkészült, nyelveket beszélő műszaki és gazdasági értelmiség és szakmunkás réteg — illetve nagy számban betanított munkások is. Ahol ez a kettő együtt megvan, ott indokolt a megtelepedés. Az ország nyugati felét kizárták, mert ott a szolgáltatás és az idegenforgalom elszívja a munkakerőt. Összesen 43 lehetőséget vizsgáltak meg; a Balaton-parti ajánlatokat eleve elhárították. Munkaerő-piaci

megdondolásokból maga Budapest is kiesett: a főváros az európai regionális központ rangja felé halad, ez viszont fölszippantja a kvalifikált értelmiséget, s felhajtja a bérszínvonalat. Ez utóbbi Kelet-Magyarországon sem volt számottevően alacsonyabb, mint az agglomerációban, s ráadásul ott a vezető értelmiség is hiányzott. Márpedig az UTAH koncepciója az: százszázalékos amerikai tulajdon, százszázalékos magyar vezetéssel. Más nemzetiségű vezetőt csak akkor alkalmaznak, ha nem találnak megfelelő képességű és képzettségű magyar szakembert. A keleti országrész egyébként már csak azért sem jöhetett szóba, mert Budapestről odáig már nem voltak hajlandók mozdulni az emberek. Gödöllő jó kompromisszumnak

tűnt, ráadásul itt olyan egyetem működik, ahol műszaki-gazdasági képzés is van. A fővárostól mindössze huszonegynéhány kilométerre van, az M3-as autópálya jó összeköttetést biztosít. Az utolsó tanácsi és az első önkormányzati garnitúra segítette a telekvásárlásban, megoldották a közművesítést, lehetővé téve a zöldmezős beruházást. Semmilyen különleges kedvezményt nem nyújtottak (a telek piaci áron ma még olcsóbb is lenne) - ám a szívélyes fogadtatás igazolta a cég döntését. A pozitív tapasztalatok hozzájárultak az Avon gödöllői megtelepedéséhez is: az UTAH-tól kértek referenciát, és Steiner úr három órát töltött el ez ügyben a másik tengerentúli cég szakértőivel. Meggyőző lehetett maga a gyár és a termelékenységi mutatók is - az üzlet ugyanis nyélbe ütött. Az UTAH gödöllői jelenlétének olyan következménye van, hogy a beszállítóik is a környéken - például Hatvanban - ruháznak be a napi kapcsolat érdekében, ami támogatja azt a törekvést, hogy Gödöllő idővel regionális központtá váljék.

Az UTAH minden adandó alkalommal demonstrálja: magyar, azon belül pedig gödöllői cégnek tekinti magát. A részvényeik a New York-i tőzsdén szabadon forognak, így indokolt, hogy ne a tulajdonos neve jegyezze a vállalkozást, hanem az, hogy hol működik. Ez nemcsak minálunk követett gyakorlat, hanem például a portugáliai gyárban is. Steiner László büszke arra, hogy egy nemzetközi cégben magyarként dolgozhat. Ezért is fordítanak az évi 200 millió forintos helyi adón felül további tíz-húszezer dollárt a helyi ifjúság támogatására, az óvodától az egyetemig. Számos kollégájuk vesz részt a város társadalmi fórumainak munkájában. Munkaadóként mondják: lehetne nagyobb is a helyi alkalmazottak aránya (jelenleg a kétezer munkavállaló 30 százaléka gödöllői illetőségű), ám a szolgáltatóipar helyi fejlődése itt is sokakat elcsábít már, és az elvárt munkafegyverlem miatt nem elég vonzó minden esetben a versenyképes fizetés sem. Márpedig a felelősségérzetből nem adhatnak alább: minden egyes gödöllői terméküket európai autókba szerelik be évi százmillió dollár értékben...

ARCHITEKTON
SZÉP ÉS MEGLEPŐ ÉPÍTÉS

GÖDÖLLŐ, ZENEISKOLA

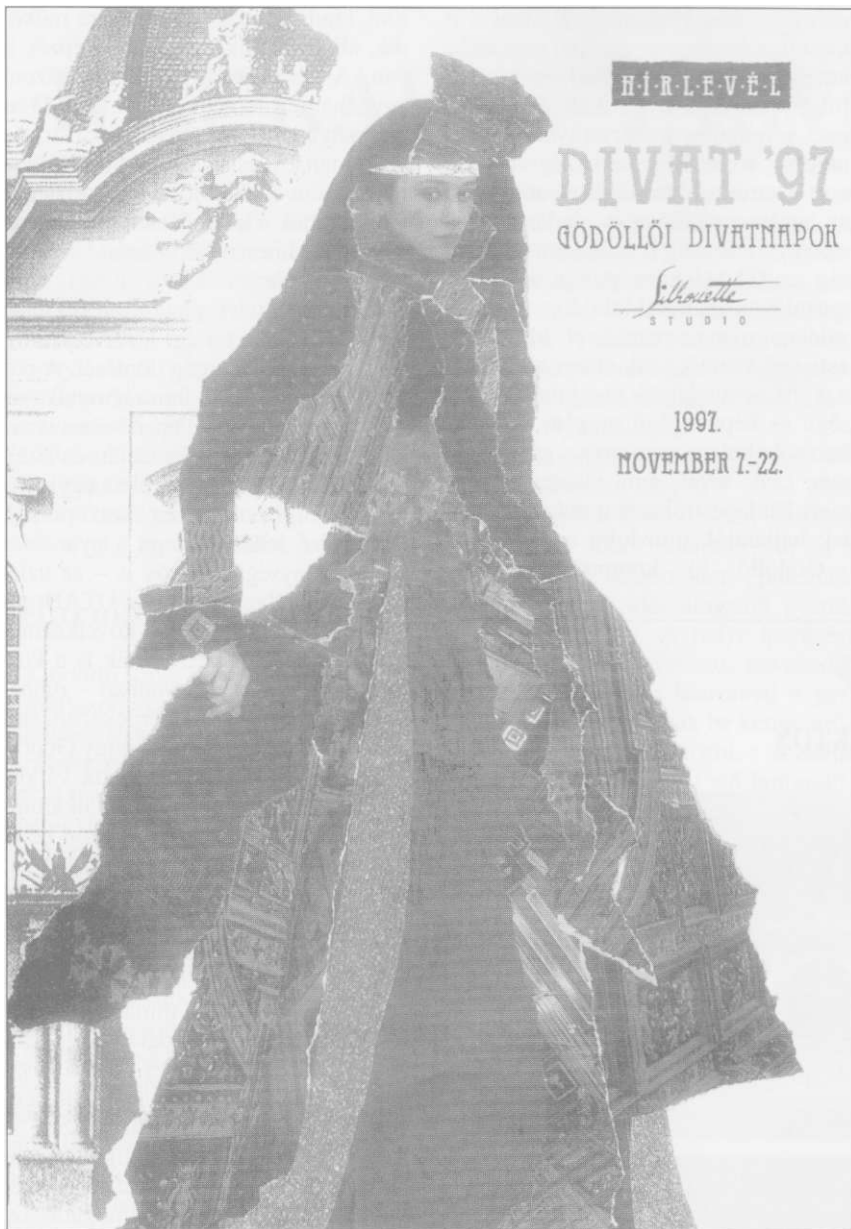
1994

MEGRENDELŐ: GÖDÖLLŐ VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALA

*

Az Avon céget 111 éve alapították az Egyesült Államokban, és 125 országban tevékenykedik - immár Gödöllőn is. A világhírű kozmetikai vál-

lalkozás 1990-ben alakította meg az Avon Cosmetics Hungary Kft.-t, s mostanára megtízszerezte forgalmát: idén már 3,7 milliárdos bevételt terveznek. Jelenleg száz alkalmazottal dolgoznak, s tavaly úgy döntött az anyacég: Gödöllőn építi meg kelet-európai elosztóközpontját, amely a szlovák, cseh és román piacot is ellátja. Arra a kérdésre, nem jelent-e a cégnek presztízsvesztést a Budapesttől való viszonylagos távolság, John Higson, a cég e régióért felelős ügyvezető igazgatója úgy válaszolt: „Az a tény, hogy az új Avon-központ Gödöllőn, az autópálya közelében épül meg, megadja nekünk a lehetőséget, hogy nekünk is legyen némi szerepünk annak a folyamatnak az elindításában, amely a nagy népsűrűségű területekről igyekszik ki-

vonni az autóforgalmat. Választásunk azt is kifejezi, hogy bizalommal vagyunk az ország kisebb városai iránt, és szeretnénk új munkalehetőségek megteremtésével hozzájárulni az ott élő emberek jólétéhez, a település további fejlődéséhez.”

A mindössze kilenc hónap alatt elkészült központ építési költségei ötmillió dollárra rúgnak, amely mintegy a fele annak, mint amit az Avon eddig magyarországi hálózatának kiépítésére költött. A cég hazai piaci részese-dése tíz százalék, a dekorozmetikában piacvezetőnek számít.

A felújítás és forrásai

Nemes Tamás, a királyi kastély felújítására alakult közhasznú társaság

igazgatója rögvest leszögezi: a kastély a magyar állam tulajdona, s nem adható el. Intézményként a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumhoz tartozik, a kezelői jogot 99 évre adták át az 1994-ben alakult társaságnak.

A 17 ezer négyzetméternyi terület hasznosítására a rendszerváltozás idején számos elvetelt ötlet született (Nemes Tamás szerint „a papír mindent elbír”) - a fordulat 1995-ben következett be: ekkor döntötték el, hogy a kastélyt nem egyszerre, hanem szakaszosan kell rendbe tenni. Az első ütem, a kastély közepe és a legértékesebb része így tavaly augusztusban már meg is nyithatta kapuit a sereglő látogatók előtt. A forrásokat egyrészt a kormányzat 1994-es döntése biztosította egymilliárdos céltámogatással, másrészt az önkormányzat telekértékesítéseiből befolyt összeg. Az Avon és a Sony egyaránt ezeken a telkeken építkezett, így az ipartelepítés áttételesen a kastélyfelújítást segítette. A következő lépcső az a kormányhatározat volt, amely lehetővé tette, hogy a társaság kormánygaranciával egymilliárdos nagyságrendű hitelt vegyen fel. A felújítást ebből az összegből a kastély balszárnyán, a lovardán és az istállókon folytatják; a hitelt tíz év alatt kell visszafizetni. S ha minden igaz, lesz is miből: a nagyralátó tervek szerint elegáns - és drága - szálloda létesül 15 exkluzív lakosztállyal, a lovardából pedig rendezvényterem lesz.

Egy év alatt 240 ezer fizető látogatója volt az újranyitott kastélynak, s 150 cégrendezvénynek szolgált helyszínül - a tífzfőstől a kétezer fősig. Ugyancsak több tucat kulturális rendezvény zajlott itt: a kávéházi kabarétól a divatszínházon át a nagyzenekari koncertekig. A működéshez minden szóba jöhető pályázatot igénybe vesznek, s a kölcsönös előnyök elve alapján rengeteg cégszomszédal is gyarapodnak. Az 1995-ben megalakult Gödöllő és Térsége Turisztikai Egyesület is „zászlóshajónak” tekinti a királyi kastélyt: a Galgamentére és a környező kiskastélyokra. tavakra építve idegenforgalmi paradicsomot álmodnak az eddig „szűz” területre.

A gödöllőiek mindenesetre már ma is a magukénak tekintik a kastélyt: a családok a parkban piknikeznek, sokan a műemléki jellegű kávéház törzsvendégei. S ne feledjük: az eddig évszázadokon át „tiltott városnak” számító kastélykertnek mind a hét kapuja tárva-nyitva áll... ■

A MAGYARSÁGKÉP ALAKÍTÁSA ÉS AZ ORSZÁG KÜLPOLITIKAI STRATÉGIÁJA

Az ország arculatát maga a történelem alakítja, pontosabban az, hogy a nemzet miként válaszol a történelem nagy kihívásaira. Akkor lesz jó hírneve, és akkor fog kellő megbecsülést szerezni a nemzetek közösségében, ha gazdaságilag hatékonyan működik, valóra váltja a nyugati demokráciák eszményeit, eleget tesz a jogállamiság követelményeinek, és polgárai számára szabadságot, biztonságot, jólétet és kultúrát teremt. Az ország arculatalakításának külpolitikai stratégiáját ezért a belpolitika megfelelő alakításával kell megalapozni: a jól működő gazdaság, a biztos alapokra épített jogállam és a fejlett kultúra lehet garanciája annak, hogy országunkról kedvező kép alakuljon ki a nagyvilágban, a nemzetközi politikai és kulturális élet fórumain.

Stratégiai arculattervezés

A belső stabilitás és a demokratikus fejlődés biztonsága mellett mindazonáltal szükség van arra is, hogy megfelelő szellemi és gyakorlati munka segítse a kedvező országkép megjelenítését. Azt, hogy a külföldi közvélemény felismerje ennek az „imázsnek” a valóságos értékeit. Egy ország arculatának megtervezése azonban sohasem lehet politikai kampányok dolga, ellenkezőleg, igen átgondolt és következetes munkára kell épülnie. A valóban kívánatos „imázsépítést” és „arculattervezést” bizonyos stratégiai alkotó és tervező munkának kell előkészítenie. Ennek a munkának kell felmérnie a jelen állapotot, ennek kell számot vetnie a közelebbi és távolabbi elődök mulasztásaival, torzításaival, és ennek kell józan pontossággal meghatároznia a követendő célokat, valamint az érdekében elvégzendő feladatokat.

Bizonyos, hogy egy ilyen hosszú távon érvényesülő stratégia (rövid távú stratégiához hozzá sem érdemes kezdeni!) csakis a minél szélesebb kö-

rú társadalmi és politikai konszenzus eredménye lehet. A magyarság helyzetének, törekvéseinek és érdekeinek külföldi megjelenítését sohasem szabad párt- és csoportérdekeknek kiszolgáltatni, már csak azért sem, mert a többpárti demokráciában a választók akarata leválthatja a kormányzó pártokat, és más pártokat állíthat a helyükre. Az ország arculatának gondozása és felmutatása ugyanakkor a politikai intézmények egyetemes feladata, a pártpolitikák és pártérdekek fölött helyezkedik el. Kialakításán mindig az egyetemes nemzeti érdekeknek, következtésképp egy pártok fölött érvényesülő össznemzeti stratégiának kell örködnie. A nemzeti „imázs” kialakítása nem kerülhet politikai karrierérdekek örvényei közé, mert különben nemhogy elérné célját, hanem ellenkezőleg, az ország hitelének és nemzetközi súlyának csökkentéséhez vezet.

Ezért a kormányhivatalok, különösen a külügyi és művelődésügyi apparátus összehangolt munkája mellett szükség van arra, hogy az ország külföldi arculatának kialakításán a civil társadalom intézményei: az egyházak, az egyetemek, a tudományos műhelyek, a különféle értelmiségi szövetségek is dolgozzanak. Szót kell érteni eközben az értelmiség véleményformáló csoportjaival és személyiségeivel. Az „imázsalakítás” műveleteit nem szabad kiszolgáltatni azoknak a küzdelmeknek, amelyek a szellemi élet kormánypárti és ellenzéki, konzervatív és liberális csoportjai között zajlanak. Egyszersmind mozgósítani kell a nyugati világban élő magyar értelmiséget, méghozzá ennek az értelmiségnek azokat a csoportjait és képviselőit, amelyek és akik véleményüket képesek megszólaltatni a befogadó ország gazdasági, politikai és kulturális fórumain, javaslataikat el tudják juttatni a döntéshozó intézményekhez.

Az ország és a magyarság külföldi képének formálása, következtésképp érdekeinek képviselője sohasem lehet a propaganda tárgya: manapság még a legügyesebb propagandán is átlát a sajtó és a közvélemény, különösen a nyugati világban, ahol a társadalomnak erős immunitása van mindenféle propagandisztikus kampánnyal és tevékenységgel szemben. Ezért a valódi értékeinket, mindenekelőtt a régi és az új magyar kultúra nemzetközileg is hiteles értékeit kell felmutatnunk a nagyvilág előtt. A magyar irodalom, zene, festészet, építészet és népművészet maradandó értékei, valamint az őket hitelesen bemutató kulturális diplomácia sokkal eredményesebben építheti jó hírünket, mint akármilyen kormányzati propagandahivatal. Ugyanez mondható el az ország valódi turisztikai értékeiről: a magyar táj, a történelmi városok, a falusi népművészet emlékei, valamint a magyar konyha, a magyarországi szórakozási és sportolási lehetőségek hiteles bemutatása mindenképpen hozzátartozik kulturális diplomáciánkhoz és az ország külföldi „imázsának” építéséhez.

Kulturális tájékoztatás

Törekedni kellene arra, hogy a magyar művelődés nagy értékeinek, illetve a magyar történelem eseményeinek ismerete megfelelő súllyal és módon legyen jelen a nyugati világ kulturális fórumain: a nagy könyvtárakban, a múzeumokban, a kézikönyvekben. Mert bizony, aki ezeken a területeken valamennyire is járatos, elszomorító tapasztalatokról tud számot adni. A nagy nyugati enciklopédiák jó része a régi Magyarország történetét illetően súlyos tájékozatlanságot árul el. Így a történelmi Erdélyt általában mint román államalakulatot mutatják be, mintegy meghosszabbítva visszafelé, a történelmi múltba az 1918 után kialakult nagyromán államszerkezetet. Hírne-

ves magyar festőket németekként vagy szlovákokként tartanok számon, néprajzi múzeumokban románként jelenítenek meg jellegzetesen magyar (székely) erdélyi népviseletet. A magyar és a nemzetközi tudományos műhelyek kapcsolatainak építése során ügyelni kellene arra, hogy a külföldi partner megfelelő történelmi, művelődéstörténeti információk birtokába jusson, és a nagyvilággal ismerkedő magyar értelmiségieknek figyelmeztetőnek kellene a meglátogatott intézményeket a tapasztalt tévedésekre, torzításokra.

A külföldre irányuló kulturális tájékoztatásunk bizony ma is sok kívánnivalót hagy maga után. Ebben a tekintetben igen fontos eredményt jelent az Erdély történetéről közreadott egykötetes kézikönyv német, angol és francia nyelvű változata, ugyanakkor megállapítható, hogy nemzeti történelmünk hiteles bemutatásának érdekében még mindig jóval kevesebb anyagi és szellemi erőfeszítést teszünk, mint szomszédaink, akik igen nagy pénzügyi ráfordításokkal jelenítik meg a nyugati világban nemcsak valóságos történelmi és kulturális értékeiket, hanem mitikus történelmi képzeteiket is, és ennek során nem fukarkodnak a magyarság vagy más közép-európai nemzetek történelmi múltját hamis tükörben ábrázoló művek kiadásával sem. Köznapi tapasztalat, hogy a közép-európai régió nemzeteinek történetéről minden nemzeti tudomány másfajta képet rajzol. Szükséges lenne ezért ezeket az ábrázolásokat - józan és méltányos eszmecserek során - egymáshoz közelíteni.

A nyugati világ jóval kevésbé ismeri a magyar történelmet, mint más közép-európai nemzetek történetét, illetve nemegyszer csak azokat a torzképeket ismeri, amelyeket az elmúlt száz esztendő román, szlovák és délszláv nacionalista történetírása rajzolt, például a régi Magyarországról, amely ennek a történetírásnak a felfogása szerint évszázadokra visszamenően elnyomó állam, úgymond a „népek börtöne” volt. Kétségtelen, hogy az 1867-es kiegyezés utáni nemzetiségi politikát megterhelték a nemzeti kisebbségek szabadságát korlátozó intézkedések, egyébként az osztrák-magyar kiegyezést létrehozó Deák Fe-

renc vagy Eötvös József és az 1868-as demokratikus szellemben készült nemzetiségi törvény szándékai ellenére. A régi Magyarország mégsem volt a nemzeti türelmetlenség földje, amit az is bizonyít, hogy mind az erdélyi románok, mind az észak-magyarországi szlovákok, mind a dél-magyarországi szerbek gazdasági és kulturális téren folyamatosan gyarapodtak, és létszámuk is növekedett. Emellett a közép-európai nemzeti kultúrák igen sok történelmi szerepet játszó intézménye: az újvidéki szerb színházról kezdve a budai román nyomdáig a régi Magyarországon tevékenykedett.

A kiegyezés után végbemenő széles körű polgárosodás nemcsak a magyarokat, hanem az ország más nyelvű lakosait is érintette. Talán történelmünk e korszakának a megítélésében kell számolnunk a legtöbb tudatos torzítással és téves beidegződéssel, mint-hogy a békecsináló hatalmaknak mind az első, mind a második világháború után érdeke volt, hogy Magyarországot kedvezőtlen színben tüntessék fel, a magyarságot a közép-európai régió „bűnbakjának” tegyék meg, és a magyar állam történetéről torzképet fessenek.

Éppen ezért fontos volna történelmünket úgy bemutatni, mint egy hosszú évszázadokon keresztül fennmaradt és életképesnek bizonyult közép-európai integráció történetét, amely integráció néhány kisebb történelmi korszaktól, a XIX. század végi, XX. század eleji magyarosítási politikától eltekintve igazából nem nyomta el a Kárpát-medencében élő nem magyar népek kultúráját és nemzeti identitását. Ellenkezőleg, teret engedett annak, hogy ez a nemzeti identitás kifejlődjék, hiszen a szlovák és részben a román és szerb nemzeti kultúra bölcsője a régi Magyarországon ringott, amely egyformán hazát adott magyaroknak és nem magyaroknak, s mint ilyen, az európai multikulturális és interetnikus hagyományok egyik (ma is figyelemre méltó) letéteményese és műhelye volt.

Ugyancsak fontos volna az, hogy mindig kellő megvilágításban mutassuk be a nagyvilág számára történelmünk európai hagyományait és az európai történelmet jótékonyan befolyásoló erőfeszítéseinket. Így a középko-

ri Magyarország szerepvállalását az európai civilizáció és a keresztény kultúra elterjedésében és gazdagításában, a magyarság folyamatos önfeláldozó küzdelmét az európai kultúra védelmében a keletről érkező inváziókkal szemben, a magyar függetlenségi hagyományokat, amelyek az európai szabadságélmények érvényesülését szolgálták az erdélyi fejedelmek, II. Rákóczi Ferenc és az 1848-1849-es magyar szabadságharc küzdelmei során. Igen fontos, hogy hasonló megvilágítást kapjon az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc önfeláldozó küzdelme, illetve politikai és szellemi öröksége. Ezt az önfeláldozó küzdelmet és a küzdelem világtörténelmi jeletőségét annak idején az egész európai értelmiség elismerte.

Magyarország nyugatról nézve

Magyarország nemzetközi (európai) „imázsának” voltak igen kedvező történelmi korszakai, ezek azonban, sajnálatosan, csak rövid ideig tartottak. A nyugati világ, legalábbis a franciák, angolok, amerikaiak - és a mi sorsunkat meghatározó döntéseket eddig ők hozták - többnyire tájékozatlanok a magyar és közép-európai történelemben, a Kárpát-medence és a közép-európai térség néprajzi viszonyai-ban. Ez a tájékozatlanság nem zavarja őket téves és hibás döntéseikben sem. Párizsból nézve már egybemosódik Szlovénia és Szlavónia, Budapest s Bukarest, New Yorkból nézve pedig már alig lehet különbséget találni csehek és szlovákok, szerbek és horvátok között. A jugoszláviai népek tragédiája: a boszniai háború iszonyatos története éles fényvel világított rá ennek a tájékozatlanságnak a méreteire és következményeire.

A nyugati világban ezért a magyarság „imázsa” is felettébb bizonytalan. Összekeverednek e tekintetben a különböző képzetek. Beszélnek arról, hogy a magyarság hősiessé állott ellen a török invázióknak, ámbar ez például éppen a franciák szemében nem feltétlenül erény, minthogy a mindenkori török szultán a német császár ellenségként a mindenkori francia király szövetségese volt. Tudnak arról, hogy Rákóczi, ő már a franciák szövetségeseként. függetlenségi háborút vezetett,

a száműzött fejedelemnek azonban, például Saint-Simon herceg vitriolos emlékiratai következtében, nincs igazán „jó sajtója” francia földön. Annak idején Párizsban lelkesedtek az 1848-as magyar forradalomért, a hatvanhetes kiegyezés után mégis sikerült elterjeszteni rólunk, hogy erőszakos nemzet vagyunk, amely elnyomja az országban élő kisebbségeket, és az akkor ősellenségnek számító poroszok leg-hűségesebb szövetségese.

A franciák, az angolok és kivált az amerikaiak „magyarságképe” nem eleve ellenséges, inkább közömbös és bizonytalan. Tudhatjuk, hogy a közép-európai régióban a francia politika inkább támogatta a románokat, a szerbeket és a cseheket, az angol a lengyeleket és a cseheket, az amerikai pedig egyszerűen tanácstalanul állott a népek és kultúrák e zavarba ejtő mozaikja előtt. Az amerikai politikai gondolkodás - saját történelmi tapasztalatai következtében - egyszerűen elképzelhetetlennek tartotta, hogy az „állam” és a „nemzet” fogalma lényegét tekintve ne fedné egymást. Az amerikai „olvasztótégely” doktrínájára épülő szemlélet a legutóbbi időkig képtelen volt elfogadni azt, hogy a nyelvtérület és az államterület ne legyen azonos.

A nyugati magyar „imázt” ilyen módon hagyományosan az ismerethiány, a bizonytalanság és a közömbösség formálta: geopolitikai problémákat okoztunk, ez idegesítőleg hatott, de nem voltunk túlságosan fontosak, ez közönyhöz vezetett. Ugyanakkor a magyarság nyugati híret az a kép is befolyásolta, amelyet a közép-európai térség népei és kormányai, különösen szomszédaink alakítottak ki rólunk, és nem minden leleményesség nélkül közvetítettek nyugatra, terjesztettek el nyugaton.

Nemzeti mitológiák

Általánosságban meg lehet állapítani, hogy ha a nyugat-európai (francia, angol) és amerikai „imázsunkat” az ismerethiány, a bizonytalanság és a közömbösség alakította, szomszédaink magyarságképe nagyrészt azoknak a nemzeti és történelmi mitológiáknak a jegyében alakult, amelyeket ezek a szomszédok: a románok, a szlovákok, a szerbek formáltak meg önmagukról

saját geopolitikai törekvéseik megalapozására. A magyarságról kialakult kép ezeknél a nemzeteknél, elsősorban a mindenkori hatalmon lévő csoportok esetében a regionális szerep megalapozását, a területfoglaló törekvéseket, illetve a megszerzett területek megtartását és az elért hódítások politikai konszolidálását szolgálta. Ilyen módon a nemzeti mitológiák szerves része volt, és konfrontációs jelleggel alakult, vagyis a magyarsággal szemben kialakított bizalmatlanságot, esetleg gyűlöletet erősítette.

Ebben a vonatkozásban mind a román, mind a szlovák nemzeti mitológia magyarellenes jelleget öltött, és az erdélyi románok, valamint a felvidéki szlovákok előjogait kívánta történetileg megalapozni. A román nemzeti mitológiának az úgynevezett „dákoromán kontinuitás” elmélete áll a tengelyében, amely szerint a román etnogenezis Erdélyben, az egykori Dáciában történt, ahol az őslakó dákok és a behatoló rómaiak egyesülése révén jött létre a román etnikum. Hasonló jelenségekkel lehet találkozni a szlovák történetírásban és nemzeti mitológiában, midőn a szlovák nacionalizmus mai ideológusai arról beszélnek, hogy a szlovák államiság az úgynevezett nagymorva birodalom utódának szerepét tölti be, és az ősi szlovák nyelvtérület magában foglalja a mai Magyarország nagy részét.

Mindennek, akár román, akár szlovák vonatkozásban, elsődlegesen magyarellenes éle van, minthogy az erdélyi és felvidéki magyarságot történeti érvek segítségével kívánja másodrendű helyzetbe hozni, beszivárgó vándornépséggé vagy erőszakos ázsiai hordaként megbélyegezni és végül asszimilálódásra kényszeríteni. A történelem valóságos eseményeire, folyamataira épülő magyar nemzeti kép és önkép kialakítása és külföldi bemutatása már csak ezért is fontos volna - ennek érdekében kellene új és hatékony „imázsformáló” stratégiát kialakítani.

Ennek az arculatformáló stratégiának, nem ugyanazon a módon, részben a közép-európai régió jövőjét is hatalmukban tartó nyugati országok, részben a régióban élő kisnemzetek: a szomszédok felé kellene fordulnia. Szóljunk először talán ez utóbbiról. Szomszédainkkal hosszú távon min-

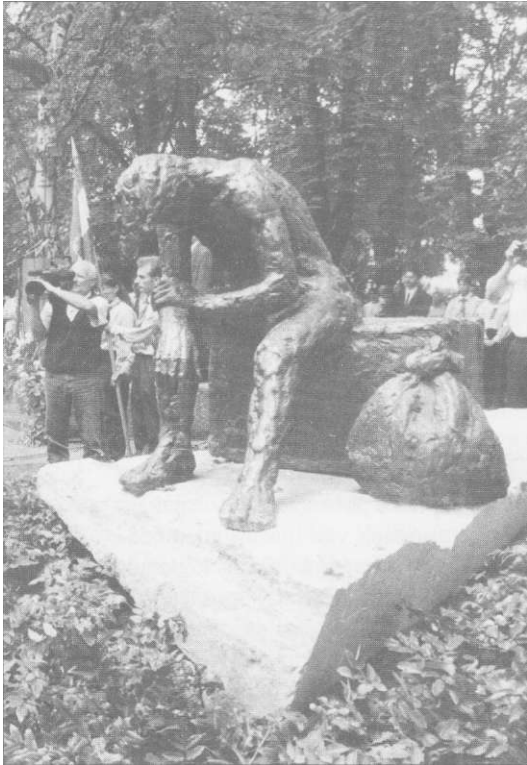
denképpen békét kell kötnünk, és ki kell alakítanunk az együttélés köznapi gyakorlatát. Ezt a békekötést az úgynevezett „alapszerződések” nem érheték el, már csak annak következtében sem, hogy például Szlovákia vonatkozásában végrehajtások elmaradt, sőt a magyar nemzeti kisebbség a szerződés aláírása óta ott rosszabb helyzetbe került, Románia esetében pedig talán most fognak bekövetkezni azok a politikai és mentális változások, amelyek az alapszerződés végrehajtását lehetővé teszik. A közép-európai régióban így most a kulturális és „népi” diplomáciának lehet igazán fontos szerepe abban, hogy a magyarságról kialakított igen kedvezőtlen kép számunkra előnyösen alakuljon át.

A stabilitás értékei

A nyugati világban ezzel szemben viszont talán a politikai tervezésnek és tevékenységnek van igazán jelentősége. A magyarság külföldi képének formálásában mindig az játszott elsőrendű szerepet, hogy az európai nagyhatalmaknak, mindenekelőtt Franciaországnak és Nagy-Britanniának miként alakultak a világpolitikai érdekei. Nem a mi értékeink és érdemeink alakították ezt a képet, hanem ezek a nagyhatalmi érdekek, miként ezek tették lehetővé a román, a cseh, a szlovák vagy a szerb „imázs” kedvezőbb megjelenítését, megítélését is. Magyarország külföldi arculatát így mindenekelőtt az szabja meg, hogy érdekeink egybeesnek a nagyhatalmak érdekeivel, s ha ez bekövetkezik, akkor maguk a nagyhatalmak gondoskodnak majd arról, hogy képünk a világban kedvezőbb legyen. A nagyhatalmak közép-európai érdekei ma a stabilitás, a kiszámíthatóság, a törvényesség, a demokratikus jogállam érvényesülését kívánják meg. Ha tehát javítani kívánjuk külföldi „imázsunkat”, gazdasági, politikai, ezen belül külpolitikai stabilitásunkról és megbízhatóságunkról kell folyamatosan meggyőzni mindazokat, akik megítélik Magyarországot arculatát. Ez a legfontosabb stratégia, és ez kétségtelenül a politikusok kezében van. De azért a kultúra képviselői sem lehetnek tétlenek, minthogy a kultúrának, éppen az ország külföldi megítélését tekintve, stratégiai jelentősége van. ■

MEDITÁCIÓ EGY MAGYARORSZÁGI EMLÉKMŰ ELŐTT

Visszasétáltam az avatás után rendezett fogadásról a kora őszi templomkertbe, hogy egyedül és nyugodtan vehessem szemügyre a szobrot. Az utcák üresek voltak, csak a protokoll rendszabályoknak megfelelő rendőri biztosítás emberei ödöngtek, a korábbi, mikrofonok által felerősített szó, ének és zene után hallható volt a csönd.

Szép ez a bácsalmási templomkert, azt hiszem, elég jó ez a köztéri szobor, ideillő a fák közé, a gesztenyék meg a néhány nagy-nagy bükk alá, az ötvenméternyire álló első világháborús emlékművel sincs rossz viszonyban. Talán kiállítóteremben sem vallana szégyent Fusz György alkotása, egy szenvedésébe és a reménytelen várakozásába belekövült tartású emberi alak, előrehulló haja eltakarja az arcot, szenved a test, és a szenvedés megmarta már nemcsak a lelket, de a hátat, a kart is. Mellette, mögötte batyu, cókмок. Ez az alak már az időn kívül él.

*Kötő József
az RMDSZ képviselőjében*

Kemer Lőrinc a magyarországi németek nevében beszél

Igen jól elrendezett volt az avatás is. Ez nagy szó, mert ebben a kelet-közép-európai térségben nagyon el tudják (el lehet) rontani. Ma is beszélt közjogi méltóság: házelnök, államtitkár, kisebbségi

képviselő (főleg németül), énekelt (gyönyörűen) Sebestyén Márta magyar népdalt és zsidó siratót, énekelt-dünyögött Kallós Zoltán, úgy, mintha egy népdalgyűjtő út termését adná át, ettől az egész

Sebestyén Márta,
Kallós Zoltán
és az
Ókrös-zenekar

Az országgyűlés, az állam, az egyházak és társadalmi szervek képviselői. Az első sorban Gál Zoltán, Tabajdi Csaba és Kerner Lőrinc, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának elnöke, valamint Fusz György szobrászművész, az emlékmű alkotója

olyan természetes lett, mintha nem is lett volna tele a falu (kisváros) csillogó autókkal, melyeknek rendszáma Budapestet meg a diplomáciai testületet reprezentálta.

A délszláv határ innen, Bácsalmástól tízperces autótúra. Pár éve odaát még ölték egymást. Itt, ebben a községben együtt élt - gondolom, Mária Terézia óta - ma-

Az emlékmű felszentelésének pillanatai

gyar, sváb, bunyevác, zsidó, katolikus, református, evangélikus, pravoszláv. Békében, viszonylagos jó-módban. Aztán előbb elhajtották a zsidókat majd elvitték a svábokat, idehozták, idemenekítették a Szlovákiából (akkor még Csehszlovákiából) elűzött magyarokat.

A műsorközlő pontos adatokkal szolgált az Európa területén végrehajtott erőszakos népességösszetétel-változásokról. Rémisztően sok volt az ilyen akció, elhangzottak az időpontok, a terület megnevezése, s mi, akik figyeltünk is a felsorolásra, sajnos, még ki is tudtuk volna egészíteni az elhangzottakat.

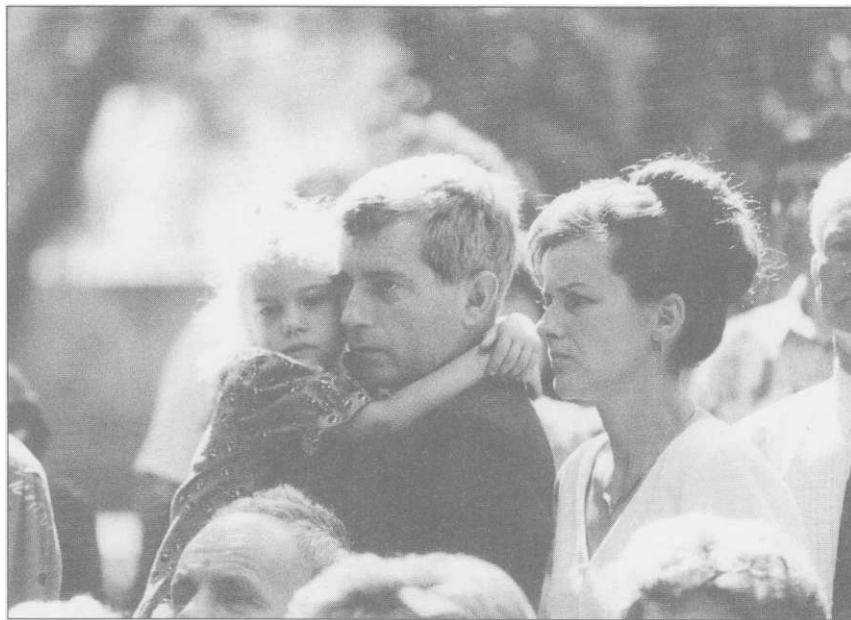
Ritkán érzek ilyet, de abban a pillanatban kicsit büszke voltam Magyarországra ezért a gesztusért, azért, hogy a sok Európa felé menetelés meg pártviszály, leleplezés mellett, mögött akadt olyan ember, akinek volt esze, szíve és lehetősége, hogy ezt az emlékműavatást véghezvigye. Sajnáltam, hogy erről keveset tud meg az ország meg a világ. Ahogy végig gondoltam, ezt így, tisztességesen igazából csak Németországban csinálták meg, nem is külső, hanem belső kényszerből, lelki kényszerből, hogy így mondjam. S persze 1990 óta szinte a földből nőnek ki mindenütt az emlékművek - Kárpátalja, Felvidék, Délvidék, Erdély, hol, hogyan lehet.

A politikusok avató beszédekben a két miniszterelnök (Mečiar és Horn) győri találkozáját idézték fel. Az ötletet, a képtelenséget az önkéntes lakosságcsereről. Önkéntes lakosságcsere. Egyszer majd az ilyen kifejezések múzeumát is fel kellene avatni. Dátummal, fényképpel, pedigrékkel. A múlt századtól napjainkig.

Szóval minden rendben és kulturáltan lezajlott, közben a lelkem megtelt valami olyan civil szomorúsággal, kibeszélhetetlen, az emberbe belekövülő fájdalommal, amely az élet során összegyűlik valahol bent, és ha nagyon sok összegyűlt ebből a fájdalomból, akkor az ember szájaig ér, s attól kezdve az ember nem szívesen nyitja ki felesleges szólalomokra. A közeli hozzátartozó, szeretett em-

ber előre sejtett halála, temetése hozza-gyűjti ezt a fájdalmat, és azt kérdeztem magamtól, jogos-e, kell-e az én személyes, civil, kiadagolt fájdalomkészletemből ide is hozni, ehhez a bácsalmási szoborhoz. Miért akarom most ezt a csöndet, ezt az egyedüllétet? Ki

szülőföldjéről, de ezzel sem tudta kicsiszolni a történelmet, s eszembe jutott nagypámnak az a néhány tanítványa, aki mesélt nekem róla, a katolikus és régimódi magyar-latin szakos gimnáziumi tanárról, aki pénz adott kedves és tehetséges tanítványainak, hogy

fáj? Talán Margit, a nagyszékelyi sváb lány (aki vigyázott rám '47-ben, énekelt, mesélt, majd egyetlen nap alatt elvitték őt is az országból, máig megvan a levelezőlap, amit anyáméknak Németországból írt: „Kedves... tanító néniék...”); eszembe jutott Elemér bácsi Ungvárról, aki nem ment el a

menjenek el Magyarországról a zsidótörvények elől, menjenek el, hogy majd visszajöhessenek.

Mindehhez szép ősz volt, olyan vidéki ősz, amit én gyermekkorom óta egyre jobban szeretek, az íze- ket, a fényeket, az illatokat, s most már megértettem azokat az öreg nagyszékelyieket, akik a „Hei-

mat"-nak érzett táj, a sírokkal megjelölt táj körül bujkáltak a volksbundos szomszédok elől, majd az igazolóbizottságos szomszédok elől, a marhavagonok elől, a tehervonatok elől, mindenki elől, hogy néha egyedül lehessenek szülőföldjük templomkertjeiben.

emlékmű előtt -, Tabajdi Csaba államtitkár pedig Enzensbergert és Pál apostolt: „Mert közülük senki sem él saját magának és senki sem hal meg saját magának” - talán így hangzott a bibliai idézet.

Enzensberger világhírű sorai pe-

az elillantak nélkül semmi sem volna szilárd az elfeledettek nélkül semmi sem volna biztos.

Az ünnepség Magyarországon, Bácsalmáson 1997. szeptember 13-án 11 órától 13 óra 15 percig tartott. Addigra megvolt az avatás és megszentelés, koszorúztak a magyarországi kisebbségek, a határon túli magyarok képviselői és persze a diplomaták, magyar és nemzetközi társadalmi szervezetek delegáltjai.

A műsorközlő akkor megszólította az összegyülteket, ha valaki szándékozik, tegye le virágait a szobor elé. Kis csönd támadt, halaltszott a közösségi sóhaj, nyilván a meleg meg a fáradtság miatt. Vannak-e „civil”, „magán” koszorúk? Ekkor előlépett egy ötven körüli nő, és senkire sem nézve oda-sietett, letett két kis követ a talapzatra. Majd egy újabb nő, s kicsit lemaradva a társa, egy hatvan körüli férfi. Faágakból készített, őszi-es, erdei koszorút helyeztek el. Az-

Az egyházak képviselői keveset beszéltek, de szépen. Kettő verset is citáltak. Káposztás Lajos evangélikus segédpüspök talán saját művét - Ima

dig, a Nelly Sachsnak ajánlott *Die Verschwundené*-ből ezek:

A távollevők nélkül semmi sem volna jelen

tán elszéledtünk, ki a fogadásra, ki pedig haza. Én pedig visszajöttem. Ez az írás az én személyes, „civil” csokrom, kő és faágak helyett.

Módos Péter

Deák Ernő

AZ AUTONÓMIÁRÓL TÖRTÉNETI VETÜLETBEN

Habár a Biblia szerint a többnyelvűség Isten büntetése volt, mintegy válasz az emberi kevélységre, csak hogy nem árt tudni, hogy Mózes I. könyvében, *A teremtésről* szóló könyv 10. részében Noé leszármazottairól úgy szól az írás: mindegyik különvált a maga nyelve, családja és nemzetsége szerint. A 31. versben így hangzik az összefoglalás: „Ezek a Sém fiai családok, nyelvek és nemzetségek szerint.” Nyilvánvalóan ellentmondás áll fenn ezen adottságok rögzítése és a 11. rész történetesen a Babel tornya építésével kapcsolatos leírása között, tudniillik ez a rész így kezdődik: „Mind az egész földnek pedig egy nyelve és egyféle beszéde vala.” A bibliai ellentmondás örök emberi ellentmondást fed át, hiszen az időrendi sorrendtől függetlenül a történelemszemlélet - és ezt látszik igazolni különösen az elmúlt 150-200 év fejlődésmenete - az egynyelvűséget célzó egységesítésben látta a haladást; régiónkra gondolva mindenekelőtt a felvilágosult uralkodónak számító II. József a német nyelvnek az egész Habsburg-birodalomban való hivatalossá tételével, pontosabban annak kísérletével. Ugyanakkor az adottságok tekintetében mindenféleképpen elfogadható a népeknek, nemzetségeknek, nyelveknek különbözősége, ami legfeljebb a Paradicsomból való kiűzetéssel lehetne összefüggésbe hozható, ellenben mindez kimondottan teológiai megközelítés lenne.

Ha figyelembe vesszük, hogy Mózes könyvei az Egyiptomból történt távozást követően, tehát Kr. e. 1250 után keletkeztek, sőt, az Ótestamentum írásai lényegében csak Kr. e. 200 körül álltak össze, úgy mindenféleképpen mérvadó lehet a talán legrégebbi ez irányú feljegy-

zésre való hivatkozás az egyébként kifelé a zsidókhoz hasonlóan elzárkózó Egyiptomból. Az egyistenhitet bevezető IV. Amenofisz. másik nevén Echnaton (1365-1347)jával Mózes előtt *Naphimmuszában* a következőképpen fogalmazta meg a teremtést:

*Aton, te mindenkinek kirendelted
a helyét
és mindenkinek megadod, amire
szüksége van.*

*Mindenkinek megvan a maga
jószága
és megszámláltattak napjai.*

*Nyelvük különböző nyelveket
beszél,
alakjuk és színük különböző.*

*Igen, te különböztetted meg
egymástól az embereket.*

Amennyiben a fentebbi kijelentéseket értelmezni akarjuk, abból kell kiindulnunk, hogy elsődleges adottság az emberi nem - adott esetben - nyelvek és alkat, illetve bőrszín szerinti megkülönböztetése, míg az egységesítésre való hajlam csak később, másodlagosan fejlődött ki, és - mint láttuk - a Babel tornyával való példálózás isteni beavatkozás volt. Másként fogalmazva: az egységesítésre törekvők a bábeli nyelvzavar kiküszöbölésével úgyszólván az eredetinek tekintett állapotok visszaállítását akarták. Az ebből adódó ellentét ilyenképpen a természetes adottság elsődlegessége és az emberi szándék másodlagossága közti állandó feszültség, harc meghatározóan alakította a történelem menetét vagy legalábbis a történelemben jelentkező törekvéseket, amelyek aligha azonosak az úgynevezett eredményekkel, sikerekkel. Számunkra mégis úgy fogalmazódik meg ez a kérdés, vajon volt-e, lehetséges-e a feloldódás, kiegyenlítés, egyáltalán kimutatható-e a

történelemben a szintézis, vagy pedig - Hérakleitoszra hagyatkozva - fogadjuk el, hogy előmenetel, fejlődés egyedül az ellentétekből következő szüntelen harc, küzdelem alapján képzelhető el, míg a szintézis a feszültségek feloldásaként nyugvó-, sőt holtponthoz jelent? Bármennyire is firtatjuk - gondolom - akár a tényekre hivatkozva, akár ellenük. sohasem kaphatunk meggyőző, végleges választ. Ugyanis mindenki a saját állapota és álláspontja szerint érvel.

Ennek ellenére sürgető olyan megoldások keresése, amelyek természetes módon, azaz erőszak alkalmazásától mentesen teszik lehetővé nem is annyira az ellentétek kiküszöbölését, sokkal inkább átértékelését. Ebben segítségül kínálkozik a történelmi példákra, meg tapasztalásokra való hivatkozás, még akkor is, ha ezáltal látszólag semmi új nem születne meg, legfeljebb az a belátás, hogy a másodlagosnak nyilvánított emberi törekvések végeredményben eltérő látásmódként értékelhetők, de nem szabad nekik semmiféle értékőbbséget tulajdonítani. Vagyis az alá- illetve fölérendelés helyett el kell fogadnunk a mellérendelés alapelvét, ami végső fokozaton nézőpont- és értékegyeztetést jelenthetne; nem tagadást, kizárást, illetve kiiktatást, hanem kölcsönös elismerést és érvényesítést.

*

Mielőtt kitapintható történelmi távlatokat keresnénk, szükségesnek mutatkozik az autonómia fogalmának tisztázása, már csak azért is, mivel nagyon sokan vannak, akik - nem ismerve a kifejezés tulajdonképpeni jelentését - félreértik vagy félremagyarázzák. Az ógörög *autonomia* összetett szó; az *auto* mint

előtag *ön*-nel fordítható, a másik tagja, a *nomos* egyrészt szokást, magatartást, szokásjogot, illetve (jog)szabályt, törvényt, másrészt lakhelyet, kerületet, tartományt, vagyis önálló közigazgatási területet jelent, ami a magyarban kerületnek, megyének felel meg. Összetett jellegéből következik, hogy területi és testületi vetületben különböző válfajai különböztethetők meg, illetve összevont formában mind egyik válfajt tartalmazhatja. Ebben az értelemben napjainkban - nevezetesen a nemzetközi jogban - egy bizonyos területen belüli önálló törvényhatósággal, legújabb kifejezéssel önkormányzattal határozható meg. Más szóval ugyanazon államon belül, az államnéphez tartozó, de eltérő nyelvet beszélő nép vagy népcsoport szerződésileg megállapított önállósággal rendelkezik. Mégis meghökkenhet a történelemben való bűvárkodás, hiszen közhely, hogy az egyenjogúság a francia forradalom vívmánya, míg korábban a teljes elnyomás és függőség állapota volt jellemző. Amennyiben összehasonlítással élénk, persze nagyon is kérdésessé válna ez a felvilágosodástól számított és sarkalatos, szegletkővé avatott történelemszemlélet. Ehhez az is hozzájárul, hogy korábbi századokban aligha találkozunk ezzel a kifejezéssel, ami által könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy ilyen mint tényező nem is fordult elő az emberi társadalmakban. Az ókor érintése nélkül a népvándorlás korától nagyon is megtalálhatók a különböző összefonódások ugyanazon államalakulaton belül, amelyek az egészre vonatkoztatva nem érvényesek, hanem bizonyos közegek, testületek önállóságát, különállását domborítják ki. Az akkori mindennapi gyakorlat felfedésére és megértésére az autonómia kifejezést kell behelyettesítenünk középkori megfelelőjével, és rögvést megvilágosodik előttünk a középkori egyetemességet, univerzalizmust jellemző sokrétűség és sokszínűség. A *privilegium*ként ránk hagyományozott előjogok világa volt az, ami nem is annyira egyéneknek

(az úgynevezett kiváltságos osztályok tagjai amúgy is szabadok voltak), hanem közösségeknek testületileg biztosította önazonosságuk, identitásuk megőrzése céljából a különállás, másrészt jogát. A középkori Európa, nevezetesen a Német-római Birodalom száz- és százfajta rétegződésből összeállt, felépült képződmény volt, amelyet az egységes világképen túlmenően az uralkodó és udvara, valamint a már említett kiváltságos osztályok érdekközössége tartott egyben. Ezen kereteken belül ellenben a városi polgári szerveződések az egyetemig mindenütt megtalálhatók a területi és testületi önállósággal rendelkező közösségek. Az utóbbi kifejezésre különösen nagy hangsúlyt kell helyoznunk, ugyanis - mint már utaltunk rá - a középkori analógiákat közösségi vetületükben kell látnunk.

A különállásnak, részleges önállóságnak legkorábbi megnyilvánulásai közép-európai térségünkben a népvándorlás korától követhetők nyomon, amikor is a lovas nomád népek, élükön a hunokkal, eleve nem képeztek nyelvi, szokásbeli egységet, mégis hatalmas erő kifejtésre, birodalomalapításra voltak képesek. Az ezt a tényt mellőzők folyton azzal érvelnek, hogy ezek a birodalmak rövid életűek voltak, mert egy-egy jelentős uralkodójuk halála után széthullottak. Így történt ez a nem egy vonatkozásban a hunok örökösének, majd pedig a magyarok szálláskészítőinek nyilvánított avarokkal is, olyannyira, hogy a kijevi Nesztor krónika mintegy elriasztó példaként azt jegyezte fel róluk, úgy eltűntek, hogy hírmondójuk sem maradt. Ennek ellenére az avarokhoz fűződik az első akár mai kifejezéssel is illelhető autonómia: A frank birodalom által legyőzött avarok ugyanis volt alattvalóik. a szlávok általi szorongatásukban legyőzőjükhöz. Nagy Károlyhoz fordultak Aachenben, hogy védje meg őket. Az univerzális hatalmat megszemélyesítő császár teljesítette a kereszttségben Theodor nevet nyert kagánjuk kérését, és adófizetés ellenében fennhatóságuk

alá helyezte a Rába és Duna szögében az avarok földjének, királyságának (*terra vagy regnum avarorum*) nevezett területet, amely *inter Carnuntum et Sabariam* megjelöléssel maradt fenn az utókor számára. Mindez történt 805-ben, és különösen azért méltó említésre, mert az avarok kagánjukkal az élen keresztényekként is saját szokásaik szerint élhették mindennapjaikat. Vagyis keresztény-hűbéri univerzalizmus és helyi különállás egyáltalán nem számítottak ellentét párnak, hanem éppenséggel kiegészítették egymást. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a győzelmes császár ezen kegy gyakorlásában nem hatalma csorbulását, hanem éppenséggel annak még nagyobb fokú megszilárdulását látta.

A honfoglaló magyarságról szóló feljegyzések - igaz, nem egy vonatkozásban ezek utólagos állapotokat tükröznek -, a krónikások szerint azonban már Árpád fejedelem jeles tulajdonságai közé tartozott, hogy szívesen vette körül magát népek sokaságával, és minél nagyobb hatalomra tett szert, annál több nép csatlakozott hozzá, amelyeket viszont mint szövetségeseiket jószágokkal halmozott el. Feltehetően ennek az „ösi szokásjognak” legnagyobb horderejű megnyilvánulása volt a *hospes*-vagy vendégjog. Eltekintve az etnikailag különböző honfoglaló törzsek összetételétől mintegy folytatódott ez a szokás, hagyomány a Kárpát-medencében: a keresztény magyar királyság sohasem volt kirekesztő, hanem befogadó. Ennek az évszázadossá terebélyesedett gyakorlatnak Szent István írásban is lefektette alapelveit, amennyiben fiának meghagyta:

A vendégek és jövevények akkora hasznat hajtának, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén... Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, s az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffszekedéstől elrettenti. Lám gyenge

és esendő az egynyelvű és egy erkölcös ország. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóindulatúan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.*

Bármennyire idegenül hangzik is a Szent István-i intellem, nem szabad XX. századi tragédiánk szemüvegén át megközelíteni, vizsgálni, mert akkor óhatatlanul Eötvös Józsefnek az átokkénti beteljesedés jellemzését vehetnénk át a reformkorból. Ami úgy is értelmezhető, hogy a középkori magyar királyság - mai kifejezéssel — nemzetiségi politikája mintegy előjátéka volt mindannak, ami Trianonban érte el végkifejletét. Ez a látásmód annyira torz, hogy teljesen elferdíti, félremagyarázza azokat az irányelveket, amelyek minden helyi, kárpát-medencei vonatkozásuk mellett végső fokon a már többször említett keresztény egyetemességből következtek. Vagyis az uralkodás alapelve ősi hagyományokból és európai szellemiségből integrálódott azzá, ami a középkori, bizonyos vonatkozásban nagyhatalmi tényezőt képező magyar királyságnak lényegéhez tartozott. Meggyőződéssel vallom, hogy a különböző népeknek *hungarusokká* történt ötvöződése valamiképpen a római birodalom lakóinak öntudatos magatartásának visszénye volt: *civis romanus sum*. Nem meglepő tehát az, amikor a reformkor küszöbén Csaplovics János úgy jellemezte a népek sokaságának hazát nyújtó királyságot, hogy *Magyarország Európa kicsiben*. Ha túl akarunk jutni, végre meg akarunk szabadulni Trianon traumájától, ide kell ismét eljutnunk, ezt a szemléletet kell megtöltenünk a történelmi példák nyomán tartalommal.

Amennyiben körülnézünk tágabb környezetünkben, az 1315-ben vívott morgarteni csata hozható fel, amely megalapozta a svájci szövetsé-

ségesek, az *Eidgenossenschaft* jövőjét. Együttal arra is kell ügyelnünk, 333 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a vesztfáliai békében kimondják a népcsoportokként is elkülönülő Svájc állami önállóságát. A már említett Német-római Birodalom hercegségek és örgrófságok, mi több, királyságok sokasága volt, köztük jelentős városokkal, városzövetségekkel. A mai Németország és Ausztria történelmi hagyományként tovább hordozza államformájában a tartományok szövetségét, olyannyira, hogy nélkülük elképzelhetetlen lenne a felsőbb szintű szövetségi kormány. Ismeretes, hogy Ausztriában sok esetben a tartományi önzonosság megelőzi az osztrákot, amennyiben a helyi lakosság elsősorban tirolinak, stájernek vagy éppenséggel bécsinek tartja magát, és csak utána osztráknak.

Az annyiszor elmarasztalt magyarországi vármegyerendszer - tudjuk, nem csupán Kossuth felfogásában - az újkorban a nemzeti függetlenség mentsvárainak láncolatát képezte. Igen, mert minden megye önálló joghatóság volt, amelyen belül szabadon alkotott jogszabályokat; a megyei követek akár szembe is szegülhettek az országgyűlésen az uralkodói akarattal. Ennek legmulatságosabb megnyilvánulása volt a legkisebb megye, Ugocsa elutasító magatartása az egyik Habsburg főherceg királlyá választása körül, amikor egyik követe kijelentette: *Ugocsa non coronat*. A vármegyék mellett a kiváltságos vagy autonóm területek egész sora jellemezte a középkori, sőt egészen a kiegyezésig az újkori Magyar Királyságot is. A szabad királyi városokon túlmenően különös jogokat élveztek a jászok és a kunok, később Bocskai jóvoltából a hajdúvárosok, nem is beszélve Erdélyről, ahol 1437 óta a három nemzet uniója biztosította, ha nem is egészen békés, de mindenféleképpen életképes fejlődését. A szászoknak 1224-ben kiadott királyi adománylevelével, az *Andreanum* lehetővé tette az erdélyi szász egyetemen keresztül ezen nemzetiség

felvirágzását magyar, aztán növekvő mértékben román környezetben. Sokan tévedésből éppen ezért kárhozzátják a magyarországi nemzetiségi politikát, pedig az erdélyi szászok is minden fenntartásuk mellett tulajdonképpen kiváltságos helyzetük felszámolása után, tehát a kiegyezést követően fordultak el az egynyelvűsége törekvő, az egyetlen és egységes magyar nemzetet meghirdető nacionalista politikától. Vagyis nem a kiváltságos helyzet, hanem annak felszámolása váltotta ki az elutasító magatartást, gondoljunk csak 1848-49 ez irányú kudarcára. Ezzel szemben semmiel sem csorbult a király tekintélye, az ország hatalmi helyzete a tényleges sokszínűség természetességének elfogadása, mi több, felkarolása által.

Mi következik mindebből? Az, hogy a természet világához visszatérve, alaptételként a pluralizmus, a sokszínűség adottságát kell elfogadnunk, ennek egyensúlyára kell törekednünk, egyáltalán, valamennyi kibontakozást célzó szándékunkban onnan kell kiindulnunk. Végre rá kell döbbernünk és másokat is rá kell döbbsenünk arra, hogy a homogenizálás, egységesítés nemcsak az emberi természetnek mond ellent, hanem egyáltalán természetellenes. Hozzá kell tenni ehhez persze a másik alaptételt, hogy a sokféleség csakis egyetértés, konszenzus által lehetséges, és csupán akkor, ha közös eszme, világlkép fogja egységbe, tartja össze a különbözőség sokaságán felépülő emberi társadalmakat. Ezen a ponton oldódik meg az előljáróban emlegetett ellentmondás, a végletek összeapasásából származó görcs ekkor oldódik fel, amihez viszont az Újszövetség pünkösdi szellemének, elküldetének kell hatnia, úgy, miként arról az írás tudósít:

És megtelének mindnyájan Szent Lélekkel, és kezdenek szólni más nyelveken, a mint a Lélek adta nekik szólniok.

Sokfajta nép gyűlt össze az apostolok körül,

és mindenki a saját nyelvén hallá őket szólani. (Ap. Csel. 2, 4, 8) ■

* Nem rögtönzött, hanem hagyományos uralkodói politika volt ez, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy IV. Béla koronázási esküjében kötelezte magát más etnikumú és vallású alattvalói szokásjogainak tiszteletben tartására.

Rockenbauer Zoltán

BAYREUTHBAN SÉTÁLVA JEGGYEL A ZSEBEMBEN

Jól emlékszem az első estére: ahogy a Nibelungenstrassén felfelé menet kereszteztük a Meistersingerstrassét, és a Parsifalról és a Tristanról elnevezett utcácskák ölelésében szembe találtuk magunkat a Siegfried Wagner alléval, megálltunk egy pillanatra. Szürkület volt már, némaságba burkolózott a domb, tetején a Színházzal, ahová e fákkal szegélyezett, széles sétány vezet fel - és e városszéli, kora esti csöndben különös ünnepélyességgel harsonák hangját hozta a szél. Szállt felénk fentről a mélabús motívum: a szent balga bolyongását idézte. „A Parsifalt adják a színházban ma este - súgta a szél a harmadik felvonására hív a fanfár.” Szóltak a harsonák a Festspielhaus erkélyéről. Miként minden felvonás előtt jó száz éve már. Messze hangzik az ismert dallam, hogy jelezze: aki elkésik, kívül reked. Nem volt miért sietnünk. Első bayreuthi esténken nekünk nem volt jegyünk. Csak látni akartuk - legalább kívülről - a Színházat.

Százhuszonegy esztendeje áll már az Ünnepi Színház, pedig eredetileg egyetlen alkalomra tervezték. Nem ezt a vöröstéglás épületet, persze, és nem is éppen ide, Bayreuthba. Wagner fiatal ember volt még, forradalmár, nem volt királyi patrónusa sem, aki fizette volna a számláit. Mezőn tartandó fesztiválról ábrándozott, ahová szabadon, belépti díj nélkül jöhetnek az emberek, s ahol majd az előadás után lángcsóvát vetnek a fából épült alkalmi színházra, és az egyetlen példányban írt partitúrával együtt elégetik. Hogy a Zene Ünnepe egyszeri, megismételhetetlen, örök legyen. Fantasztá agyában születnek efféle tervek. De fantasztá volt-e Wagner, valóban? Fejébe vette, hogy zenébe formálja a mindenséget: a világ kezdetét és végét. Húsz év alatt elkészült vele. A négy estét

betöltő Nibelungen Ring egyetlen estéje is hosszabb, mint két átlagos opera együttvéve: a zene történetében nem készült még ehhez fogható, grandiózus alkotás. És nem érte be azzal, hogy *csak* komponáljon. Többet akart, ahogy nevezte, „összművészetet” teremteni, egyesíteni a zenét, költészetet és színjátszást. És színházat akart, saját színházat, nem ideiglenes fabarakkot már, hanem rendkívüli hangzási adottságokkal bíró kőépületet, ahol a nagy művet, az *ő művét* méltóképpen lehet előadni. Négy év alatt adományokból felépítette a Festspielhaust.

És a színházhoz fesztivált akart, ünnepet nyaranta, csak a saját zenedrámáiból. .. Szavára egyre-másra alakultak a Wagner egyesületek, hogy „pártoló részvények” kibocsátásával pénzügyileg megalapozzák az Ünnepi Játékok tervét. Nem késlekedett a zenerajongó Pest sem. Richter János - a kor ünnepelt magyar karmestere, akinek vezényletével mutatták be később a Ringet Bayreuthban - a szent cél érdekében csatasorba állította a magyar wagneriánusokat. Ősztönzésére éppen 125 évvel ezelőtt alakult meg a Wagner Egylet Mihalkovics Ödön zeneszerző és gróf Apponyi Albert, a későbbi kultuszminiszter vezetésével. E társaság hét éve újjáalakult utódának köszönhetően immáron másodszor rovom a bajor városka utcáit - jeggyel a zsebemben.

Bayreuth kicsiny város Nürnberg-től északra, szerényen bújik meg a Vörös-Majna völgyében. Kedves hely, lehet szeretni Wagner nélkül is. A XVIII. században, jóval Wagner előtt volt már valaki, aki operaházat álmodott a bajor házak közé. Wilhelmina örgrófnő franciás ízlésű kastélyokkal és parkokkal ajándékozta meg a városkát és környékét, és itt építette fel a kor legpompásabb operaházainak egyikét. A háborúk

megkímélték a fából faragott színpadot és nézőteret, mindössze a kék bársony függönyt vitték magukkal a múlt század elején alkalmi látogatóként érkező napóleoni seregek. A nemrégiben itt forgatott sikerfilm, a *Farinelli, a kasztrált* tette újra világhíressé ezt a törekeny olasz-barokk csodát. Jean Paul, a tizenkilencedik század elején Bayreuthba települt költő a színház báján érzett elragadtatottságában állítólag így kiáltott fel: egyszer itt fog megszületni a világ legnagyobb operája! 1813-at írtak ekkor a fáma szerint, és ebben az esztendőben Bayreuthtól messze, Lipcse városának egyik ódon házában Johanna Rosine Pätz: Frau Wagner egy Richard nevű fiúnak adott életet... Fél évszázaddal később Wagner valóban kacérkodott a gondolattal, hogy itt mutassa be főművét, a Ringet, ám egy alaposabb terepszemle meggyőzte róla, hogy a kis barokk opera már csak méreteinél fogva is alkalmatlan a célra. Megelégedett azzal, hogy Beethoven 9. szimfóniáját e színházban vezényelje az ünnepi napon, amikor a Festspielhaus alapkövét lerakták.

Az örgrófok operájától alig egy utca választja el azt a villát, ahol Wagner hosszú bolyongás után végre otthonra talált. „Mit balul véltem, im e házban nyugovóra lelt, vélt válságok békevéra - így hívom hát e helyt” - írta fel aranyozott betűkkel a villa homlokzatára, és valóban így hívja mindenki a házat: Wahnfried. Itt fejezte be az *Istenek alkonyát*, és itt írta meg a *Parsifal-t*. Wagner halála után innen szervezte és vitte diadalra az Ünnepi Játékokat, és alakította ki a Wagner-kultusz tradícióit özvegye - Liszt lánya -, Cosima, majd fia, Siegfried. Életében azilum, a halála után fél évszázadig zenei főhadiszállás, ma kultuszhely. Sétálgatunk a múzeummá lett Wahnfried villában. A Wotan búcsú-

ja szól a hangfalakból. A félkör alakú zeneszalomban könyvek ezrei: Wagner rengeteget olvasott. A kertre nyíló ablakokon át ki lehet látni a sírig, Wagner és Cosima nyughelyéig. A vörös brokátos ablak előtt Wagner zongorája. A második világháború végén egy bomba lerombolta a ház egyharmadát. Amerikai katonák fényképeztették magukat a romok közt, a törmelék borította zongorával. Legyőzték a gögös német zenét.

A Wahnfried állandó kiállítása rafináltan van megtervezve, és bizony próbára teszi azt, aki tüzetesen végig akarja nézni. Nem is elsősorban a kiállított anyag mennyisége okoz gondot, hanem a kötelező útvonal betartása: mintha hullámvasútra fűzték volna fel Wagner életének és az Ünnepi Játékok történetének képekben és tárgyi emlékekben megfogalmazott krónikáját. Szünet nélkül felle kell sétálni a lépcsőkön az emelet, a földszint és az alagsor között, a kihúzott kordonok nem engednek elkészülést. A legnépszerűbb terem a „giccsek és furcsaságok” nevet viseli: itt láthatóak - egyéb kultikus csebecsék mellett - Sammet híreshírhetd kocsmájának ét- és színlapjai: amelyek egyrészt Wotan-szeletet, Walkür-sonkát és Brabanti Elza módra készült pácolt libamellet kínáltak a vendégeknek, másrészt tájékoztattak a kocsmában szívesen időző énekesek alkalmi műsorairól is. A derék vendéglős olykor maga is szívesen dalra fakadt, korabeli leírások méltatják szentori „Amfortas!!! Die Wunde!!!” felkiáltásait, mit szívesen hallatott volt baráti unszólásra. Sammet vendéglője - nagyobb fájdmunkra - még az első világháború előtt csődbe ment - rossz nyelvek szerint a korcsmáros éneklési kedvének növekedése fordítottan állt arányban a betérő vendégek számának alakulásával. A neves vendéglő bezárását követően vált a wagnerianusok kedvencévé az Eule.

Az Eule étlapján manapság ugyan nem találkozunk olyan ingyencségekkkel, mint aminőt Herr Sammet kínált vendégeinek, de a korabeli fényképek alapján berendezése mit sem változott azokhoz az időkhöz képest, amikor még Cosima Wagner

is szívesen betért ide bajor gombócot, *Klössét* enni. Az Eule szinte múzeum: belső falait elborítják a Wagner család, az énekesek és karmesterek dedikált fotói. Bár egyesek vitatták, szorgos, műkedvelő filológusok kikutatták a bizonyítékát an-

divat könnyű nyári öltönyt írt elő a férfiaknak a szokásos frakk helyett - talán a délutáni kezdés miatt, talán hogy megőrizzen valamit Wagner

A Wahnfried villa 1876-ban

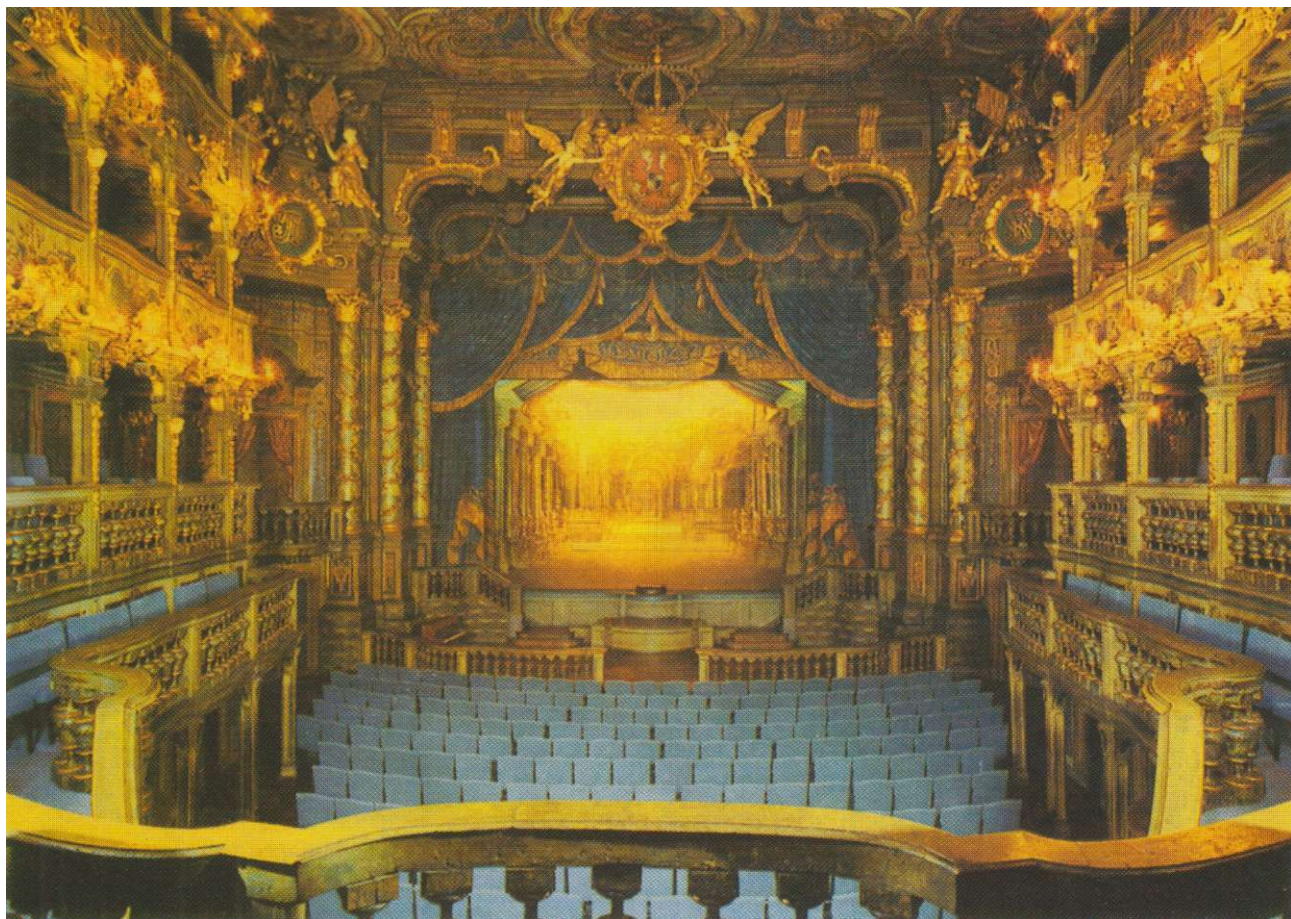
nak, hogy egykoron Wagner maga is szürcsölgette sörét az Euléban. A falióra mutatói több mint egy évszázada mozdulatlanok: Wagner halálának óráját mutatják.

Nem lehet hosszasan időzni az Euléban, ha jegye van az embernek aznapra. Az előadások délután négykor kezdődnek, de már háromkor gyülekezik a nép a Festspielhausnál. A közönség elegáns, de nem tüntetően az. A fesztiváltradíciók kialakulása idején a bayreuthi opera-

Amerikai katona a romos Wahnfried villában, Wagner zongorájával (1945)

naív-romantikus elképzeléséből: a mezőn tartandó ingyenes zeneünnep eszméjéből. Elvegyülünk a jegytulajdonosok között. Valóban megtalálható itt mindenféle viselet a farmertől a dirndliig, a kockás zakón át a szmokingig. Mennyire más ez,

Az órgrófok operaháza belülről

A magyar Richard Wagner Társaság jegytulajdonosai a Festspielhaus bejárata előtt - közöttük Erdősi Mária elnök asszony, Hoffer Péter karmester, Farkasházy Tivadar újságíró és a szerző

Az Eulében

mint alig háromszáz kilométerrel ar- rébb, Salzburgban, ahol a sötét szmoking, nagystélyi úgyszólván kötelező.

Bayreuth és Salzburg - Wagner és Mozart. Két kultusz, két nyári fesztivál egyidőben. Két külön világ. Bayreuth zarándokhely, Salzburg karnevál. „Választani kell Salzburg és Bayreuth között!” - kiabálta dühösen Toscanini 1937-ben, amikor megtudta, hogy Furtwängler Salzburgban is vezényelni akar. Politikai szempontból értette, persze. Toscanini 1933-ban a náci hatalomátvétel miatt lemondta bayreuthi meghívását (soha többet nem tért vissza), és nem tudta megbocsátani Furtwänglernek, hogy másként cselekedett, mint ő. Toscanini szemében Salzburg a szabadság fesztiválját jelentette, míg Bayreuth az elnyomását. Wagner színházának életét ekkor már Winifred asszony, az 1930-ban elhunyt Siegfried Wagner özvegye irányította. Az angol származású Winifredet valóban nem lehetett azal vádolni, hogy pusztán a karrier kényszeréből csatlakozott volna a náci mozgalomhoz. Már akkor baráti szálak fűzték Adolf Hitlerhez, amikor a későbbi vezér sokak szemében még jelentéktelen mitugrásznak tetszett. Winifred asszonytól azonban már a húszas évek elején kiérdemelte a Wolf (farkas) becenevet - ami nyilvánvaló utalás volt a *Walkür* hőisére, a Wölfingként (farkasfiként) is emlegetett Siegmundra. Mikor Hitlert a sikertelen müncheni sörpuccs következtében bebörtönözték, Winifred Wagnertől kért tintát és árkust, hogy eszméinek alapvetését írásba foglalja. A Mein Kampf legelső példánya a Winifred Wagner papírjára íródott. Csoda-e, ha 1933-tól Bayreuth a náci kultúrpolitika kirakatintézménye lett? A fontos állami és pártvezetők kötelességüknek érezték, hogy nyaranta a *német zene szentélyének* ablakaiból integessenek népüknek.

A művészi színvonalra mindazonáltal kényesen ügyelő Winifred a háború kitörésének évében be akarta zárni az Ünnepi Játékokat. Így cselekedett néhai férje, Siegfried Wagner is az első világháború idején. Hitler és Goebbels azonban más véleményen voltak: 1939-től bevezet-

tették az úgynevezett „hadifesztivált”. Ettől az évtől kezdve júliusban a városka vasútállomására nyárikalapos urak helyett egyre több acélsisakos frontkatonát hozott a vonat - hősiesség helytállásért operajegy volt a jutalom. A Festspielhaus erkélyén akkortájt Wehrmacht-egyenruhás legények fújták a fanfárt...

Megszólalnak a harsonák: minden arc az erkély felé fordul. Frakkos zenészek állnak fenn, csillog kezükben a hangszer: a *Trisztán* halálmotívumát játsszák. Ideje beülni.

Egy lap az Eule menükártyájából

A legyezőalakban szétnyíló terem meredek, mint a görög amfiteátrumok, hogy a színpadról a suttogást a galéria leghátsó sorában is lehessen hallani. A kényelmetlen székeket nem cserélik párnásakra a széphangzás miatt. Ő, az a híres akusztika, annak van alárendelve itt minden!

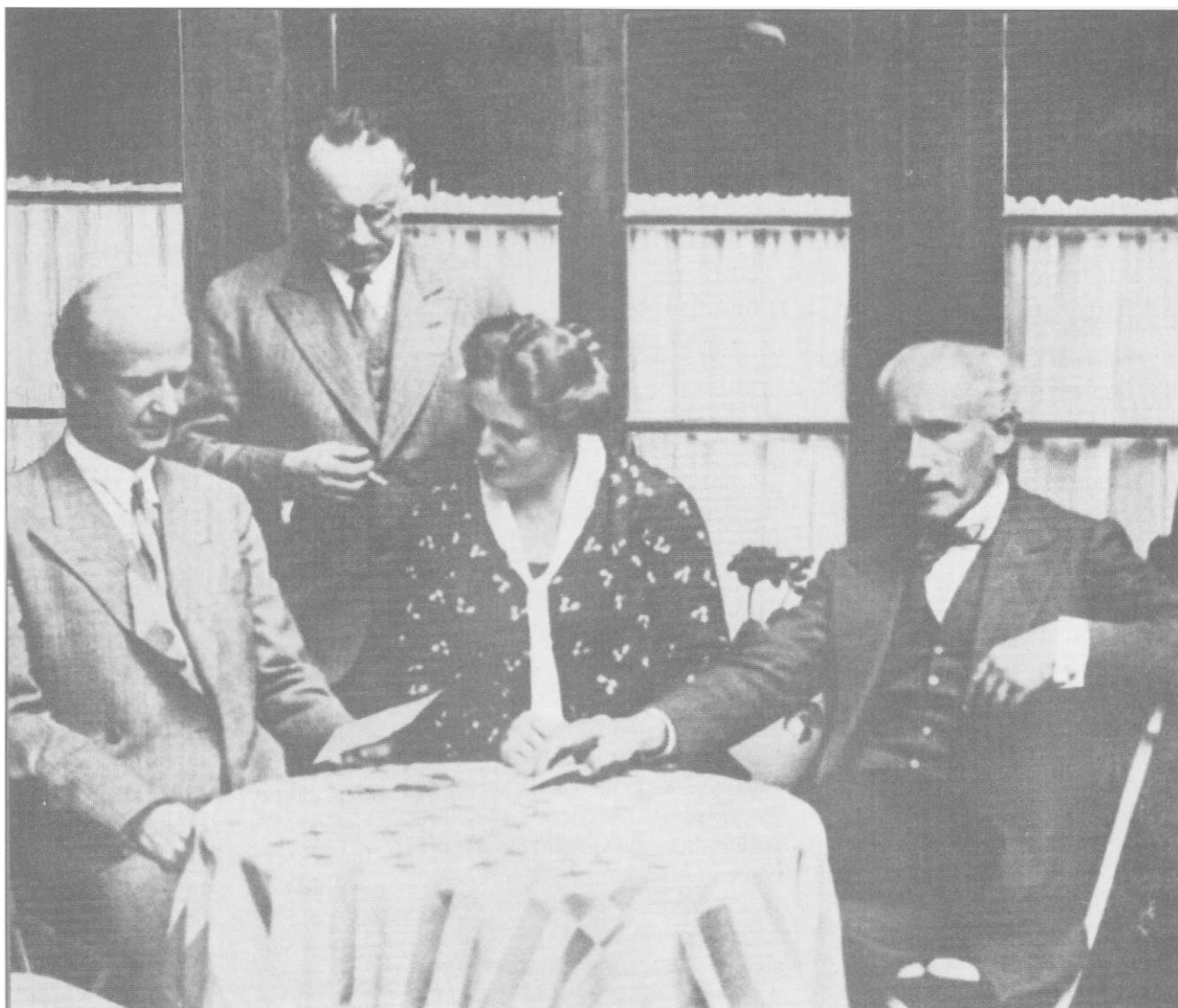
Pedig tulajdonképpen a kényszer szülte. A minél teltebb hangzás érdekében óriásira duzzasztott wagneri zenekar hatalmas hangfüggőnyeit az énekesek nem vagy csak rendkívüli nehézségek árán tudták órákon keresztül túlénekelni, ha a megszokott módon, a színpad előtti zeneka-

ri árokból hallatszanék. Wagner tehát a színpad alá süllyesztette, „lefedte” a zenekart. A zenekari árok rezonátorként, maga a színpad hangfogóként működik, és az énekesek hangja szabadon szárnyalhat a deszkákról, nincs az a fortissimo, amely elnyomná. Világosan érthető marad a Wagner által olyannyira fontosnak tartott szöveg minden sora, és a hangzás... a hangzás lenyűgöző. „Különösen éreztem magam - mesélte első bayreuthi élményét a zongorista Arthur Rubinstein, Chopin műveinek világhírű tolmácsolója -, egy titokzatos erő kerített hatalmába. Egy ideig sírtam, mintha az egek zenéjét hallottam volna...”

Minden Wagner-rajongó kétszer születik újjá - ha megadatik neki. Először, amikor megismerkedik Wagner zenéjével, másodszor itt, a bayreuthi Festspielhausban. Ismerek szenvedélyesebb Trisztánt, mint Barenboimé, hallottam hatásosabb Walkürt mint Levine-é, láttam sokkal jobban tetsző rendezéseket - a Festspielhaus hangjához, hangulatához semmi nem hasonlítható.

Az igazat megvallva, a mai rendezések jobbára nem az áhítat fokozására születtek. Enyhén szólva: távolságtartóak. A *Tristan* színpadképét mintha Malevics minimalista festményei ihlették volna, a *Rajna Kincese* Walhallája néhány szabálytalanul elhelyezett huzal csupán, az óriások jelmeze óceániai maszkot idéz, a walkürok paripák helyett páternoszteren „lovagolnak”. A közönség negyven éve szakadatlanul tüntet a rendezők diktatúrája ellen. Új-Bayreuth merészsége mindig is megosztotta a véleményeket.

A második világháború után Winifred Wagner visszavonulni kényszerült, és az ünnepi játékok rendezését fiai (Richard Wagner unokái): Wieland és Wolfgang vették a kezükbe. 1951 volt Új-Bayreuth első éve, és a Wieland Wagner rendezte *Parsifal* szinte teljesen üres színpadképe nyomban botránykő lett a wagneriánusok számára. A közönség nagy része romantikus zenedrámát szeretne látni, hattyú húzta csónakot, rajnai sellőket, grál templomot, úgy, ahogy Wagner megírta. Igényének védelmében az „összművészet” filozófiájára hivatkozik: Wagnernek

határozott elképzelései voltak a színpadi megjelenítésről, amit egyenértékűnek tartott a zenével és a szöveggel. Megengedhetetlen tehát - így a konzervatív publikum hogy egy magát kongeniálisnak képzelő rendező átértelmezze, újrafogalmazza azt, amit a Mester megalkotott. Wagner egész életében a művészet megújulását hirdette - vélték ezzel szemben a Wagner-unokák -, ő maga tiltakozna legjobban, ha műveit múzeumi tárgyként kezelnék. Ez az érv azonban kevésbé népszerű. Az igazság az, hogy sok nagy művész sem tudott mit kezdeni a modernizáló rendezésekkel. Karajan 1953-ban egy számára elfogadhatatlan Tristan-színpadkép miatt szakított végérvényesen Bayreuthtal, és Knappertsbusch is legszívesebben behunyta szemmel vezényelte volna a Parsifalt. „Rá se nézek a színpadra

A szakítás előtt: Winifred Wagner Toscaninival, Furtwänglerrel és Tietjen intendánssal (1931)

- morogta rosszkedvűen. - Én csak a zenéért vagyok itt."

Az új-bayreuthi iskola szakítani akart mindennel, ami a német nacionalizmusra emlékeztethetett. Talán érthető ez a szempont a második világháború után, különösen, hogy a harmincas években Bayreuth túlságosan is közel került hozzá, hogy a náci propaganda eszköze legyen. Ám Wagnert „deromantizálni”, „deheroizálni” vagy „degermanizálni” végzetes anakronizmusnak tűnik a számomra. Sajnos, ötven év távlatában is túl mély a nemzetiszocializmus ütötte seb az emberek lelkén ahhoz, hogy a Festspielhausban komplexusmentesen közelíthesse-

nek Wagner zenedrámáinak színreviteléhez. Aki Bayreuthba jön, ezzel is számot kell vetnie.

Leeresztik a vasfüggönyt, de a publikum kitartóbbjai nem tágitanak. Tapsolnak, lábukkal ütemesen döngetik a padlót. Zúg a „bravo”, ha énekes, búg a „búúúh”, ha rendező vagy jelmeztervező jön a függöny elé. Így van ez mindig, szinte minden előadáson. Lassan már tradíció. Még az egyébként köztiszteletben álló Wolfgang Wagner is megkapja a magáét. Az idén is kifütyülték a *Mesterdalnokok* rendezéséért.

És egyszer csak mindennek vége. Sötét némaságba borul a Zöld Domb. Ballagunk hazafelé, próbáljuk megbeszélni a látottakat.

Napok múlnak el, mire egy Wagner-lemezt fel merek tenni a lézertájszóra. ■

A DUNA ÉS A TENGER

Beszélgetés Claudio Magrisszal

Cividale del Friuliban az évről évre megrendezett Mittelfest idei eseménye Magris Duna-könyvének színpadi adaptációja volt. Az írótt ebből az alkalomból kér- tük interjúra Triesztben, a tengerparton.

- *Különleges esemény másnap- ján vagyunk itt a tenger partján, annál a tengernél, ahova a Duna is ömlik. A tegnapi előadás is a Du- náról szólt. Önnek mit jelentett?*

- Kitűnőnek találtam az elő- adást, amelyet Giorgio Pressbur- ger rendezett más rendezők és szí- nésszek közreműködésével. Nekem külön öröm, hogy az a Pressburger rendezte meg a *Dunát*, aki egy személyben testesíti meg azt a vi- lágot, amelyről könyvben be- szélek: ő magyar származású, de olaszul ír, ezen felül kiváló olasz színházi rendező. A közreműkö- dők közül megemlíteném még Marcuccit, aki évekkkel ezelőtt színpadra állította a *Standelmant*, a színész Omero Antonuttit, akit nagyon szeretek, és aki a rádiófel- dolgozásban is szerepelt. Aztán ott van még Ottavia Piccolo, akinek lefordítottam a *Médeiát*; egyszerűen nagy esemény volt a tegnapi, az egész előadás gyönyörű volt. Nincs nagyobb öröm egy író szá- mára, mint ha azt látja, hogy a mű- vét feldolgozzák és híven megőr- zik, miközben persze törvényszer- űen valami más lesz belőle.

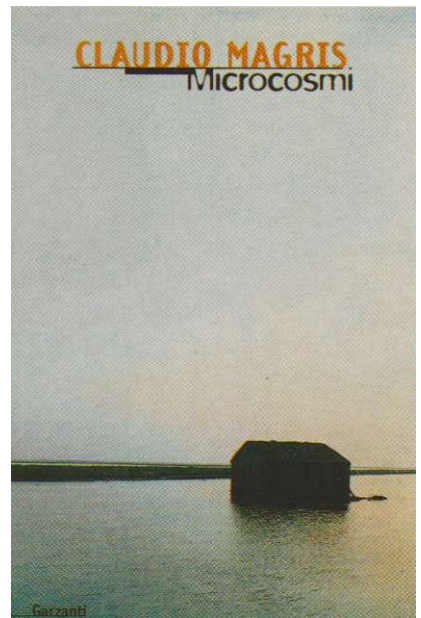
- *Ez ritkán következik be...*

- Igen, de tegnap este mégis megtörtént. Nagyon jó volt látni a könyvből készült színházi elő- adást, ami ezáltal valaki másnak a műve is lett. Giorgio Pressburgeré és természetesen a többi alkotóé is. Olyan ez, mint amikor moziba megyünk: ilyenkor természetesen a színészeket és a rendezést figyel- jük, az íróról pedig megfeledke- zünk; vagy olyan, mint amikor a gyermekünket látjuk, aki a mi rész-ünk, hozzánk tartozik, de a saját

útját járja. A tegnapi előadás pedig elsősorban azért tetszett, mert bár hű a közép-európai eszméhez, de az a Közép-Európa, amelyről az előadás szól, s amely a könyvben is jelen van, az egész világnak a tükörképe, a mai világ babelét, ka- vargását jelképezi. A Duna sem csak egy folyó, Ausztria, Magyar- ország vagy Közép-Európa folyó- ja, hanem az élet folyamát jelenti, összes nagy álmunkkal, a lehető- ségekkel és nehézségekkel, mind- azzal, amit nyerünk s amit veszít-ünk velük. Ebben az értelemben az előadásban teljesen magamra ismertem, egyfajta Pickwick uta- zás volt számomra.

- *A folyam a változás érzését kelti az emberben, és folyik, elmú- lik, megváltozik nemcsak a Duna, hanem a közép-európai gondolat is. Ön milyen változásokat lát a ki- lencvenes években Közép-Európá- ban, és miben változott meg a Kö- zép-Európa fogalma?*

- Természetesen minden mozog és elmúlik, de minden attól függ, mi hogyan éljük meg a változások- kat. Folyamatos veszteségként is megélhetjük őket, de megpróbál- hatjuk megőrizni magunknak mindazt, ami fontos volt számunk- ra, azokat az embereket, akiket szerettünk, a dolgokat, amelyek- ben hittünk. Azt hiszem, hogy ki- csit olyanok vagyunk, mint egy fa törzse, amely az évgyűrűkben va- lamilyen módon megőrzi mindazt, ami elmúlt. Ez egyaránt érvényes az egyes emberek történetére és a kollektív történelemre. Ami pedig Közép-Európát illeti, itt bonyolul- tabb a helyzet. Az utóbbi évek po- litikai változásainak köszönhetően

megszűnt a közös sors tudata, ami ezeket az országokat összefűzte. Természetesen most is összeha- sonlítható a magyarországi hely- zet például a romániai helyzettel vagy a volt Jugoszlávia helyzeté- vel, de az eredmények nagyon kü- lönbözőek lennének. Nagy a ve- szélye annak, hogy a nacionalista indulatok lerombolják az együvé tartozás, az egy kultúrkörhöz tar- tozás érzését. Ebben a körbe termé- szetesen igen különböző kultúrák tartoznak, hisz a nemzetek éppúgy különböznek egymástól, mint az egyének, s természetes, hogy ra- gaszkodnak sajátosságaikhoz, de talán még megvan a nagyobb kö- zösséghez tartozás élménye is. Az idei Mittelfest témája az identitás, s az identitás csak akkor igazi, ha spontán módon éljük meg, szinte megfélekezve róla. Szeretjük például a hazánkat, de nem han- goztatjuk úton-útfélen: olasz va- gyok! magyar vagyok!, hanem szeretjük Magyarországot, szeret- jük Olaszországot és így tovább. Egy nápolyi barátom, Nicola Kap- ler mondta egyszer, hogy két kü-

Rayman Katalin

PÁRIZS

Párizs a világ közepe. A Quartier Latin (Latin Negyed) Párizs közepe. A Boulevard Saint-Michel (Szent Mihály útja) a Latin Negyed közepe. Tehát a Boulevard Saint-Michel a világ közepe.

Szent Mihály útján ballagott Ady Endre a Szajna felé valamikor 1906 nyarán. A vers 1906 augusztusában jelent meg a Budapesti Naplóban, 1907-ben a *Vér és Arany* című kötetben, s ez lett a magyar irodalom egyik legismertebb költeménye.

Mitől olyan szép ez a vers? És mitől annyira párizsi? Azon kívül, hogy megemlítődik benne Párizs, a Szent Mihály útja és a Szajna, semmi jellegzetesen francia vagy párizsi nincs benne. Tréfás falevelek, züm, züm, másutt is röpködnek, ősz felé. A költemény a második szakaszban emelkedik meg:

*S égtek lelkemben kis
rőzse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak,
bíborak.*

Arról, hogy meghalok.

A hulló levél, az ősz természetes módon az elmúlás szimbóluma. Ez tehát egy őszről-halálról szóló vers, amely véletlenül Párizsban született? Mi csak annyit tudunk, hogy egy nagy költő alkotott egy gyönyörű verset, kora ősszel, Párizsban. A többi a költészet csodája. Proust írja egyik kedvenc költője, Ruskin verseiről: nem fontos, hogy milyen tájról és személyekről szólnak, „*az teszi őket mássá és szebbé minden egyébnél a világon, hogy megfoghatatlan visszfényként hordozzák magukon azt a benyomást, amelyet a lángelmében keltettek...*” André Maurois pedig ezt írja Prousttal kapcsolatban: „*Az ember örömmel zarándokol el azokra a helyekre, amelyek remekművek színhelyeül... szolgáltak.*” A magyar entellektüel most már mindörökre Ady Endrével balag a Szajna felé.

Ady Endre 1904 és 1911 között hétszer volt Párizsban, kétszer

hosszabb ideig. Nincsenek megbízható adatok arra vonatkozólag, hogy mennyire tudott franciául. A Boulevard Saint-Michelt mindenesetre lefordította.

Illyés Gyula 1921-től 1926-ig élt a francia fővárosban. Intenzív kapcsolatot tartott francia forradalmi és irodalmi körökkel, biztosan jól bírta a nyelvet. *Hunok Párizsban* című regényében mégis minden utcanévet elszántan lefordított, még a különösen hangzó Rue Campagne-Première-t is - nagyon pontosan az Első Hadjárat-utca nevet adta neki. Csak a Budé-utca maradt meg. Na persze: „*Budé, Guillaume*” (azaz Vilmos) - így a lexikon - „*francia humanista, Párizsban született (1467-1540). A görög nyelv tanítását propagálta Franciaországban.*” Őt valóban nem lehet lefordítani.

Radnóti Miklós nem fordít. Nála: *A Boulevard St. Michel s a Rue Cujas sarkán egy küssé lejt a járda.*

Párizsban rengeteg járda és utca lejt - egy küssé, vagy jobban, vagy nagyon. Ez persze más városokban is előfordul. De Párizsban miért? Mert a Szajna egy ideig békésen folydogál hol szűkebb, hol tágabb medrében, míg egyszer csak a párizsi medencébe ér, amelyről ezt olvashatjuk a Révai-lexikonban: „... *Így nevezik Franciaország északi részében a Szajna vízterületének azt a lapos, tányérforma mélyedését (sic!), melynek közepét harmadkori...*” stb., stb.... „*lerakódások alkotják. Nevét Párizstól kapta, mely a közepét foglalja el.*” A tányérforma mélyedményben eredetileg három sziget képződött. A legnagyobb az Île de la Cité (a Város szigete). A két kisebbet XIII. Lajos egyesítette a XVII. században úgy, hogy feltöltette a köztük lévő keskeny folyóágyat. Így keletkezett az Île Saint-Louis, a Szent Lajos-sziget.

Kr. e. 200 körül a Parisii törzshöz tartozó gall halászok (vagy hajó-

sok?) állították fel kunyhóikat a mai Cité-szigeten abban a reményben, hogy a folyó megvédi őket ellenségeiktől. Hiú remény! Kr. e. 52-ben a rómaiak, mint körös-körül mindent, ezt a szigetet is megszállták, és az ott épült városkának a Civitas Parisiorum, majd a Parisii nevet adták. 451-ben Attila hétszáz ezer katonájával átkelt a Rajnán, és Párizs felé tartott. A Jóisten azonban Szent Genovéva kérésére elterelte a hunokat Orléans felé. Aztán a frankok telepedtek meg a jelenlegi Franciaország területén, a normannok többször betörték az országba, és végül a gallok és az ellatinosodott frankok egy új román néppé olvadtak össze.

A párizsi medencét hét domb övezi: a Montparnasse, a Montmartre, a Szent Genovéva hegye és a többiek. A Cité-sziget lakói már a rómaiak idejében kezdtek rátelepülni a környező dombokra. A terjeszkedést a háborúk meg-megállították, de aztán újra nekilendült. Maurice Garçon így ír róla: „*A Cité Párizs szíve. A folyó ágai közé zárva... szemléli, ahogy a város polip módjára terjeszkedik körülötte, tenyészik, mint a rák felmászik a dombokra...*” Hát ezért lejtnek az utcák Párizsban. A Rue Cujas a Szent Genovéva-hegyről lejt a Boulevard Saint-Michel - diáknyelven Boul'Mich' - felé, a Boul'Mich' a Montparnasse-ról a Szajna felé.

Radnótiék a Rue Cujas 16. szám alatt laktak, az Hôtel de Flandre-ban (Flandriai hotel). A szálloda külső falán világosbarna színű tábla emlékeztet Radnóti Miklósrá. A szöveg elhomályosult, de a költő kedves, okos profilja jól látható. Közvetlenül a szálloda mellett, a Rue Cujas és a Rue Victor-Cousin sarkán üzemelt a Restaurant Pékin nevű kínai vendéglő, „*a lent bűzölgő olcsó étterem*”, melynek „*macskája pázrott fönt a háztetőn*”.

Én a csóro diáktársaimmal szívesen jártam a Pékinbe, mert az olcsó ételek mellé egy nagy kanna teát és

majd emlékezzem az együtt töltött hónapokra.

*

„A Rue Monsieur le Prince sarkán lakott a pék”. Lakott? Talán csak ott volt az üzlete. Mindig ugyanaz a pék volt, vagy több egymás után, esetleg felváltva?

Radnótiék 1937 júliusában és 1939 augusztusában jártak Párizsban. Akkor tehát ott volt a péküzlet

akkor éppen nem gondolt a versre. Amikor aztán otthon összeállította a könyvet, és hiába kereste a képen a péküzletet, azt hitte, a Rue Cujast fényképezte le. Így került az útikönyvbe a Rue Monsieur le Prince

A Cluny Múzeum udvara (balra)

Zeg-zugos terecske, amelyet több festő megörökített (mellette) A Notre-Dame egy része egy kis utcából nézve

egy nagy tál kitűnő rizst is adtak - úgymond ingyen, vagyis hogy az ingyen ételt nyilván beleszámították az étlapon feltüntetett árakba. Mikor aztán hazakészültem Párizsból, és utoljára ebédeltem a fiúkkal a Pékinben, ebéd után az utcán három kollégám húzott elő a kabátzsebéből két-két pálcikát - mert megtanultunk kínaiul enni hogy otthon

a Boul'Mich' és a Rue Monsieur le Prince sarkán.

1963-ban jelent meg Boldizsár Iván *Rokonok és idegenek. Franciaországi napló* című könyve, és ebben egy fénykép, amely a Rue Monsieur le Prince és a Boul' Mich' sarkát ábrázolja - pék nélkül. Csak hogy a kép alatt Radnótinak a Rue Cujasról szóló verssora olvasható. Mi történt? Boldizsár természetesen jól ismerte Radnóti gyönyörű költeményét, és elhatározta, lefényképezi a Rue Monsieur le Prince és a Boul' Mich' sarkát. Le is fényképezte, de

fényképe a Rue Cujasról szóló verssor fölé. Én 1967 végén jártam Párizsban, és persze én is megnéztem - volna - a péküzletet, de nem volt ott. Pedig a párizsi ismerőseim esküdöztek, hogy három hónapja még vásároltak nála. Párizsról írt jegyzeteimben aztán megemlítettem Boldizsár tévedését, és lám, milyen elegánsan reagált Boldizsár: bejött a *Nagyvilág* szerkesztőségébe, és megköszönte a helyreigazítást.

Örömmel jelenthetem, hogy 1996 augusztusában megint volt - és bizonyára most is van - péküzlet a

A Petit-Pont (Kis-híd) nevű kávéház a Petit-Pont mellett, a Rue Saint Jacques sarkán

Rue Monsieur le Prince sarkán. Ugyan nem az az egyszerű, régimódi kis bolt, amelyhez régebben szokva voltunk, és amelyben a baguetteken és cipókon kívül alig árultak mást - legfeljebb egy-egy rozskenyeret nem, ez az üzlet is kicsicsósodott: bonyolult szerkezetű cukrászsütemények és masnis gyertyákkal ékesített torták kellették magukat a kirakatban. De a Rue Monsieur le Prince egyik járdája ugyanolyan eleganciával kerekedik le a Boul' Mich' felé, a másik járda pedig megtartja magasságát - itt fenn van a péküzlet, amely ezért csak egy bájos kis lépcsősoron közelíthető meg. Az üzletecskék a lépcsővel nagyon fotogenikusak. Boldizsár-követők! - érdemes fényképezni.

*

A Radnóti-oeuvre-ben a Notre-Dame is szerepel, amint „*vidám fehér felhőt lenget*” a jövőt előrevetítő szomorú versben. A Notre-Dame a Cité-szigeten áll. A VI. században már volt itt egy kisebb Miasszonyunkról elnevezett templom, de Maurice de Sully párizsi püspök a XII. században kezdte el a gigászi méretű román-gótikus katedrális építését, amely a XIII. században lett készen. A XVII. századig szolgált ebben az alakjában, azután a történelem viszontagságai erősen megviselték, és az irodalom jött a segítségére. Victor Hugo *A párizsi Notre-Dame* című 1831-ben megjelent regénye hívta fel rá a figyelmet. 1844-ben határozták el, hogy restaurálják. A megbízást Viollet-le-Duc kapta meg, és teljesítette sokat vitatott felfogása alapján: „*Restaurálni egy épületet nem azt jelenti, hogy ismét jó karba hozzuk, hanem azt, hogy olyan teljességet adunk neki, amilyennel talán sohasem bírt...*” Viollet-le-Duc Notre-Dame-ja sokkal középkoribbnak tűnik, mint a restauráció előtti, talán főként a vízköpők miatt, amelyek a XIII. századi katedrálison még nem tátoztak ilyen mennyiségben.

A katedrálison kívül komor hivatali épületek is emelkednek a Szigeten. Nem tudom, melyikbe kellett elzarándokolnom valamikor régen, hogy meghosszabbíttassam a tartózá-

kodási engedélyemet. Rengeteg arabbal álltam sorban, előttem is arabok, mögöttem is arabok. A tisztviselő tüntető kedvességgel ütötte bele a pecsétet az útlevelembe. Amikor kimentem az épületből, az egyik padon egy férfit pillantottam meg, aki egy kis formátumú könyvet olvasott. Közelebb mentem és felismertem: Varga Jóska volt, az irodalomtörténész, lomha tartású, nagy darab ember, nyitott mellénnel, nyitott kabátban közeledett, a gombjai hosszú szálon lógtak, vagy le voltak szakadva - de lehet, hogy ezt az utóbbi jelenséget csak az emlékezetem költötte hozzá az általános képhez. „Mit olvas?” — kérdeztem tőle, de közben már meg is bántam, hogy ilyen váratlanul, köszönés nélkül rászóltam: megjíjed talán és megharagszik. De meg sem lepődött. Rám emelte kissé fátyolos szemét, és ezt mondta:

*Szép ámulások szent városa,
Párizs...*

Szóval Varga József, az Ady-kutató itt ült a Cité-szigeten egy padon, könyvvel a kezében, és ezt olvasta-mondta:

Szép ámulások szent városa...

*

A Cluny-múzeum bejárata és a Rue des Écoles közé egy kis park ékelődik. És a parkon kívül, a parknak háttal ott üldögél Montaigne, a nagy író. Elnéző mosollyal néz maga elé, és a nyakán a kor és a társadalmi osztály divatja szerinti diszkkrét nyakfodor. A lábát lazán keresztbe veti, olyan lazán, hogy úgy érzem, meg is lóbálja egy kicsit, mihelyt elfordítom róla a tekintetem. A szobor tiszta fehér volt, amikor először láttam és megszerettem. Jó néhány éve, amikor újra elvetődtem Párizsba, el volt csúfítva: a homlokáról lecsiszolták a dudorokat, és a sima felületen ez állt: I love you. Amerikai diákokat gyanúsítottam ezzel a gaztettel, amely még akkor is minősíthetetlen, ha a szeretetnyilatkozat esetleg magának Montaigne-nek szól. Az elmúlt nyáron félve közeledtem hozzá. A hatóságok időközben megpróbálták megvédeni a szobrot: befestették feketére, vagy talán bevonatták valami vékony fe-

kete anyaggal? A dús lombok alatt a fekete színnel nagyon sokat veszített szépségéből; sehol egy világos felület, amelyre a sötét profilja rárajzolódhatna. És a diákok sem adták meg magukat: keskeny színes szalaggal kötötték át a meggyötört, helyreállított homlokát. A szobor talpzatán pedig ez a Montaigne-szöveg olvasható:

„Gyermekkorom óta Párizs é a szívem, ez a város tesz engem franciává, e nagy város, amelynek változatossága semmihez sem hasonlítható.”

Pedig az akkori, a XVI. századi Párizs még nem volt olyan nagy, nem volt olyan szép, mint a mai - és legfőként sokkal kevésbé volt régi. A római fürdő romjai felett ugyan már ott állt a Cluny apátság lángoló gótikus stílusban épült palotája - ma is ott pompázik, éppen a Montaigne-szobor háta mögött, de most Cluny-múzeum a neve -, a régi Notre-Dame pedig már háromszáz éve ott magaslott a Szigeten. De azok a bübajos, régi házacskák és a kanyargós-szűk utcák, amelyeket Haussmann úr városrendezési ténykedései részben leradíroztak a föld felszínéről, részben azért meghagytak nekünk, Montaigne idejében még nem számítottak annyira réginek, egy részük még meg sem épült, és ha megvoltak is, valószínűleg nem sokat jelentettek a XVI. századi földesúrnak: a múltat idéző városnézés divatja csak a XIX. században kezdődött el, és csak a XX. században teljesedett ki.

A közép-európai utazót (zarándokot) számos egyéb ok mellett az a fejlett gazdasági és politikai élet bővülő el Franciaország fővárosában, amelyet még hiányol a saját hazájában. És ezért a közép-európai utazó Párizs-nosztalgiját egy kissé hűtlenségnek érzi, és egy kissé rossz miatta a lelkiismerete. Montaigne szövege megnyugtatólag hat rá. Ha Michel Eyquem de Montaigne, gazdag dordogne-i földbirtokos, a montaigne-i kastély ura, a XVI. század legnagyobb francia prózaírója ennyire szereti Párizst, akkor talán mi is megengedhetünk magunknak némi nosztalgiaát. ■

Antal László

A TŐZSDE

A leghatékonyabb vagy a legkártékonyabb piac?

„A felszínesség okolható azért az egyenesen veszélyes elképzelésért is, miszerint az az intézmény, tudniillik a tőzsde, amely minden nem szigorúan szocialista módon szervezett társadalomban nélkülözhetetlen, természete szerint a tisztességesen dolgozó nép kárára és család becspására törő összeesküvők egyfajta klubja volna, s ezért a legjobb volna megszabadulni tőle...” - foglalja össze Max Weber a tőzsdéről kialakult közhiedelmek lényegét egy 1894-ben publikált írásában.¹ Az elmúlt évszázad alatt a tőzsdék rohamosan fejlődtek mind a gazdaságban betöltött szerepüket tekintve, mind pedig technikai értelemben, az információs rendszerek korszerűsödésében. Rohamosan bővült a tőzsdéi ügyletek köre, választéka. Ma már az érdeklődő Magyarországon is a tőzsdéi információkat, illetve a kamatok, árfolyamok alakulását lapozgatja át a „zöld újságban”, a Figyelőben vagy a Napi Gazdaságban, ha valamennyire is informált akar lenni a gazdaság pillanatnyi állapotáról. Az ideológia azonban jöttányit sem változott a Max Weber ismeretterjesztő művének megjelenése óta eltelt több mint egy évszázad alatt. (Ki-ki döntse el maga, hogy ez az ideológiák időtállóságát vagy inkább a tényekre való érzéketlenségét jelzi.)

Sőt, napjainkban reneszánsza van a pénz rémuralmáról szóló, illetve ezzel

ijesztgető esszészerű írásoknak, amelyek érzelmi, hangulati alapon, kerülve a pénzügyi intézmények (így a tőzsde) működésének tényszerű leírását, egy human értelmiségi hangulatot fogalmaznak meg. Az egyik leghatásosabb publicista, David C. Korten így érvel: „Ha az egész piac 1987. augusztusi csúshelyzetétől számítjuk, akkor a New York-i tőzsdén alig több mint két hónap alatt a befektetők csaknem egybillió dollárt vesztek. Ez a veszteség megfelel az USA-ban ember által előállított javak értéke 1/8-ának, beleértve a lakásokat, gyárakat, irodákat, utakat és felújított ingatlanokat. Ez szinte elképzelhetetlen veszteség... Azok, akik az értéktőzsdén befektettek, egyéni vásárlóerejük-ből tényleg veszítettek. Ugyanakkor a lakások, gyárak, irodák, az utak és a felújított ingatlanok semmilyen módon nem változtak. Tulajdonképpen ez az egybillió dollár nem tudta volna a világot öt percig sem táplálni, azon egyszerű oknál fogva, hogy az emberek nem tudnak pénzt enni. Élelmszert esznek, és az értéktőzsdéi értékek összeomlása egy rizsszemmel sem növelte vagy csökkentette a világ élelmiszerellátását. Csak egyes vállalatok részvényeinek vételi vagy eladási árai változtak meg. Nem történt változás ezeknek a vállalatoknak a termelő kapacitásában, mint ahogy a saját bankszámláikon rendelkezésre álló készpénz összegében sem”.²

Az ilyen típusú, egyre szaporodó félírodalmi művekből nagyjából az derül ki, hogy létezik egy valóságos világ, a *reálszféra*, ahol valóságos termelés, beruházások, értékesítési ügy-

letek folynak, és létezik a *pénzvilág*, amely függetlenül a reális gazdasági eseményektől, öntörvényűvé vált. Az itt lezajlott események jobbára virtuálisak, nem a való világot tükrözik, így a tőzsdén végbemenő árfolyamingadozások is fikтивek. Legfeljebb annyi bennük a reális, hogy a tőzsdéi szereplők nyereségét vagy veszteségét fejezik ki.

Az e kérdést érdemben tárgyaló - és a populista állításokkal érdemben vitatkozó -, szerintem egyedül mértékadó tanulmány³ egész sorát idézi a hasonló írásoknak. Tapasztalataim szerint az ilyen és hasonló, bizonytalan, de jól hangzó, mert elterjedt előítéletekkel összhangban álló állításokkal szemben nem igazán meggyőzőek a tényszerűsége törekvő, józan ellenérvek, már csak a műfaji különbségek miatt sem. Ezért gyanítom, hogy a pénzügyi közvetítés szerepét tárgyaló szerzőhármak írása is csak azokat győzi meg, akik amúgy is arra a véleményre hajlanak, hogy a homályos tartalmú pénzvilág vagy a tőzsde alapvetően hasznos, sőt nélkülözhetetlen intézményei a modern gazdaságnak, sok, de nem több hibával, mint a gazdaság bármely más intézménye. Azok pedig, akik a pénz és a multik, valamint a nemzetközi pénzügyi intézmények kormányok feje felett átnyúló nemzetközi összeesküvéséről beszélnek, meg fognak maradni a maguk fundamentalisztikus hitében.

Nem okozna különösebb nehézséget Korten és mások olykor propagandisztikus ízü érvelésének az elbizonytalanítása.

Igaz, hogy ha a világpiacon például

¹ Max Weber: *A tőzsde*. IKVA kiadó, 1995. 7. o.

² David C. Korten: *Tőkés társaságok világruralma*. Kapu, 1966. 235-236. o.

³ V. ö. Csontos László-Király Júlia-László Géza: „Az ezredvégi borzongás”. *Közgazdasági Szemle*, 1997/7-8.

30 százalékkal lemegy az olaj (kávé stb.) ára, ettől nem lesz kevesebb a rendelkezésre álló lakásállomány, úthálózat de még a kitermelt olajmennyiség sem. Kellő nagyvonalúsággal ugyanannyi tehát az összgazdagság, semmi sem történt. Csak éppen az olajexportőr országoknak kevesebb lesz a bevételük, így kevesebbet tudnak importálni, mondjuk gabonából. Az ott lakók pedig kevesebbet esznek majd (mint ez meg is esett néhányszor a történelem során). Egyszerűen azért, mert a nem önellátó országok kétségtelenül *nem pénzt* esznek, ahogy ezt Korten lényeglátóan megállapítja, de *pénzből* kénytelenek megvásárolni azt, amit esznek, és erről a szerző úgy tűnik, elfeledkezik. (Lehetne a példát folytatni, így az olajáreséskor eladatlan készletek is felhalmozódhatnak, míg a gazdagabb országokban többe autóznak stb.)

A tőzsde esetében is hasonló a helyzet. A súlyosabb tőzsdei mozgások többsége éppen a reálgazdaságban vagy politikában (például bányák nacionalizálása) vagy a nemzetközi pénzügyi életben bekövetkezett, rendszerint komoly következményekkel járó változások visszatükröződése, amely azután nem marad hatástalan sem a befektetési kedvre, sem a gazdasági növekedésre, sem pedig az infláció alakulására. A tőzsde a gazdaság egyfajta hőmérője, amely jól tükrözi a befektetők optimizmusát vagy máskor annak hiányát, azaz a gazdasági helyzet (mégpedig a reálgazdaság) általános alakulására irányuló várakozásokat. Van persze példa arra is, hogy a tőzsdén lezajlott változások teljesen öntörvényűek, függetlenednek a reális gazdasági folyamatoktól, de az ilyen kilengések nemigen lehetnek tartósak.

A továbbiakban semmi másra nem törekszem, mint illusztrálni, ha nem is alátámasztani, saját vélekedésemet.

1. A tőzsde lényegéről röviden

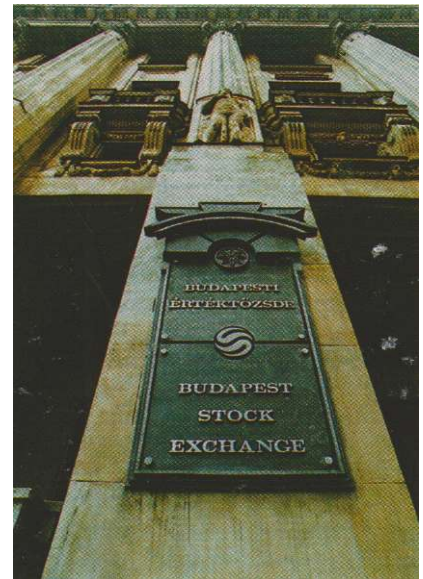
A tőzsde nem egyéb, mint egy koncentrált, gyakorlatilag mindenki számára nyilvános, hozzáférhető, homogén javakkal rendelkező piac. (A nyilvánosság szigorúan értendő: valamennyi tőzsdei kötésre vonatkozó információ mindenki számára, tehát még a tőzsdén nem jelenlevők számára is hozzáférhető akár újságban, akár monitoron.) Lehet árutőzsde (cukor, gabona, ón, arany stb.) vagy értéktőzsde, ahol részvényekkel (vagyis tu-

lajdont megtestesítő papírokkal), kötvényekkel (tehát adósságot megtestesítő értékpapírokkal) vagy devizákkal kereskednek, részben azonnali, részben határidős (futures és forward), jövőbeni időtartamra vagy időpontra vonatkozó adásvételi ügyleteket bonyolítanak le. A kereskedelem tárgyát képező jóságok homogenitása döntő fontossággal bír. Az áru ugyanis nincs jelen, de erre többnyire nincs is szükség. Szabványok, szigorú előírások gondoskodnak arról, hogy a gazdát cserélő jóságok vagy értékpapírok megfelelőjenek meghatározott standardoknak.

A tőzsdei kereskedelemben csakis a tőzsdetagok vehetnek részt (a tagság feltételei persze szintén szigorúan meghatározottak, nemcsak a kötelező, tetemes tagdíj, de a tag fizetőképességének garanciája, általában megbízhatósága, elfogadottsága is fontos). Maga a kereskedelem persze nem szűk korlátok között zajlik. A tőzsdetagok általában mások (kivülállók) megbízásából kereskednek. Jelentős a tőzsdén kívüli kereskedelem, ahol a tőzsdei árfolyam mint mindenki által elérhető referenciaérték játszik szerepet. A tőzsde jelentősége tehát messze túlnyúlik a parkettjén lebonyolódó kereskedelem méretein, és közvetett hatása a gazdaság egészére az idők során egyre növekszik.

A tőzsde szíve (sokak szerint) a klíringház, ahol a tőzsdei pozícióváltásokat elszámolják a tagok javára, illetve kárára. Maga a klíringközpont egyben garanciát is vállal a fizetési kötelezettségek automatikus teljesítésére. Rendes körülmények között a tőzsdetagok egyben a klíringház tagjai

is. Az esetek jelentős hányadában valószínűleg adásvételre nem is kerül sor, csak a veszteségek és nyereségek napi elszámolására. A klíringközpont nagyfokú biztonságot jelen: „A klíringközpont mind az eladó, mind a vevő számára a szerződés garanciáját is jelenti. Miután a tőzsdei parkett mélyedésében lebonyolódik a művelet, a két fél üzleti kapcsolata megszűnik, ezáltal a klíringközponttal állnak kapcsolatban. Ezért tehát a tőzsdén kereskedő egyén számára műveletei pénzügyi biztonságának legfontosabb eleme a klíringközpont pénzügyi megbízhatósága.

Bár vannak különbségek az egyes klíringközpontok között, a műveletek pénzügyi biztonságának három fő eleme van. Ezek:

„A tőzsde közgazdasági jelentősége az, hogy a kereslet és kínálat központosítása által reális áralakulás fejlődik ki. A reális áralakulásnak a leghathatóbb eszköze a határidőüzlet, mely a különböző időben (az év különböző szakában) mutatózó áringadozásokat, indokolatlan, a világgazdasági helyzet által nem motivált kilengéseket csökkenti. Ebben a közgazdasági feladatban a határidőüzletnek segítőtársa az arbitrárszüzlet, mely a különböző tőzsdéken jelentkező áreltolódásokat mérsékli azáltal, hogy az ilyen üzletet kötő kereskedő az egyik tőzsdén, ahol alacsony az árfolyam, vásárol, a másikon, ahol magasabb, elad. A tőzsdei üzlet elősegíti a termelést, a könnyű pénzelhelyezést, a tőkegyarapítást, a tőkét hasznos termelés felé irányítja. A tőzsde kapcsolatban van a politikai élettel is, részben azáltal, hogy államkölcsönök elhelyezésében, értékelésében tevékenyen részt vesz, másrészt azzal, hogy a politikai élet változásait a tőzsdei forgalom tárgyát tevő javak értékelésében kifejezésre juttatja. Valamely ország közgazdaságának egész képét tőzsdéje tükrözteti vissza, mert a legfontosabb javakra, árukra, értékekre vonatkozó ügyletek, tranzakciók a tőzsdén keresztül bonyolódnak le és ily módon egységesen irányítják, befolyásolják a termelést, a tőkeképződést, a fogyasztást.”

Közgazdasági enciklopédia. (Athenaeum, évszám nélkül, IV. kötet 1125-1126. o.)

(1) Biztonsági letét bekérése mind a vevőtől, mint az eladótól.

(2) A kötések értékének változásait naponta rendezik mind a vevők, mind az eladók részéről.

(3) A klíringközpont és részvényeseinek vagy tagjainak a tőkéje a bevonható mértékig.

Az első két elemet majd a későbbiekben magyarázzuk meg. A harmadik elem, a bevonhatóság arra utal, hogy a klíringtagok tőkéjét, bármely tag pénzügyi bukásának következményeként milyen mértékben lehet a rendezésbe bevonni.⁴ A klíringközpont szerepe az ügylet végrehajtása után

ugyan nem kizárólag, de főleg a tőzsdére való bebocsáttatás alaki feltételeit szabályozza, másfelől vannak a tőzsdetanács által elfogadott és szankcionált előírások, amelyeket a tagok önként vállalnak, és ezzel már kötelezővé is válnak. Igen szigorú szabályok tiltják a bennfentes kereskedelmet⁵ (ez állami szabályozás és nem az önszabályozás része). A tőzsdetanács kizárhat bizonyos papírokat a kereskedelemről, vagy időlegesen felfüggesztheti a kereskedelmet (ilyenre már sor is került nem egy esetben). Szigorú előírások szabályozzák azt is, hogy ha például egy

gári peres eljárásokkal szemben (amelyek sokszor évekig elhúzódtak) azonnal döntött, és a döntés ellen érdemben nem lehetett fellebbezni. Emiatt a jogász körök részéről igen sok támadás érte a tőzsdebírókat, és a törvényhozásnak a tőzsdebírókkal kapcsolatos álláspontját is többnyire a bizonytalanság jellemezte.

A tőzsdebírókat rögtön a tőzsde alakulásakor megszervezték, s működésére a helytartótanács által jóváhagyott tőzsdei rendszabályok voltak az irányadóak. Ezek szerint a bíróság hatáskörébe tartoztak mindazok az ügyek, amelyek a tőzsdén kötött üzletekre vonatkoztak, sőt azok is, amelyeknek a tárgyát képező üzlet ugyan nem a tőzsdén kötődött, de az üzletkötő felek megállapodtak abban, hogy a tőzsdei bíróságnak vetik alá magukat, vagy ugyan nem állapodtak meg benne, de az üzletkötésnél a tőzsdei szokásokra hivatkoztak.⁶

Visszakanyarodva a jelenhez, az értéktőzsde szervezeti felépítésében a következő intézmények vesznek részt: a Közgyűlés, a Tőzsdetanács, a Választott Bíróság (az előbbieken ismertetett funkcióval), az Etikai Bizottság, a Felügyelőbizottság, a tőzsde apparátusát irányító Tőzsdetitkárság, a Tőzsdetanács alá rendelt szakmai bizottságok, a Központi Elszámolóház és Értéktár (KELER), ami a klíringház, valamint a tőzsde százszázalékos tulajdonában lévő Béta Stock Szolgáltató Kft., amely az informatikai rendszer üzemeltetéséért és fejlesztéséért felelős. Mint látható, a tőzsde mai felépítése sem tér el gyökeresen a hagyományos tőzsdei funkcióktól, eltekintve most a technikai fejlődés és a tőzsdei termékek körének bővülése által megkövetelt változásokról.

Ez a rövid, de sajnos még így is kis sé bonyolult sikeredett leírás talán érzékelteti, hogy a tőzsdei kereskedelem minden tekintetben a legszigorúbban szabályozott és ellenőrzött kereskedelmi tevékenység, ahol éppen e tagok közös érdeke és önszabályozó tevékenysége gondoskodik arról - azt hiszem, nem túlzás állítani, minden állami szabályozásnál szigorúbban -, hogy visszaélésekre ne kerülhessen sor, a piac szereplői ne legyenek kitéve a csalárd nem fizetés vagy egyéb okból bekövetkező nem teljesítés kockázatának.

A sors furcsa fintora, hogy nem a sokkal lazább szabályok és elvek alapján szerződő, gyakran szankcionálatlanul nem fizető és a szerződéses kötelezettségeknek olykor csak több évig tartó peres eljárás során érvényt szerző üzleti kapcsolatokhoz,

kezdődik. A klíringtagok minden végrehajtott ügyletről igazolást adnak le. Ezeket a lapokat azután a klíringközpont összehasonlítja és hitelesíti. Amikor ez a folyamat befejeződik, az ügynöktagok már nem is állnak egymással közvetlen kapcsolatban, hanem csak a központtal, a folyamat teljesen elszemélytelenedik. Valójában most már csak a klíringközponttól követelnek, illetve annak tartoznak, mivel az minden tagjának műveleteinél átveszi a második fél szerepét.

A tőzsdén szigorú „céhes önszabályozás” uralkodik. A jelenlegi magyar viszonyokból kiindulva létezik egy állami szabályozási szint, amely

részvénykibocsátó cég helyzetében bármilyen lényeges változás következik be, arról azonnal tájékoztatni kell a nyilvánosságot. A tőzsdei szabályozás ismertetésére itt nem vállalkozom, de talán ezek a példák is meggyőzőek arra, hogy itt - mármint a tőzsdén - sokkal szigorúbb jogi és etikai normák érvényesülnek, mint a hagyományos kereskedelemben.

Ráadásul ugyancsak az önszabályozás intézményei gondoskodnak arról, hogy ezeknek a szabályoknak ne sok évig elhúzódó polgári peres eljárások során szerezzenek érvényt, hanem rövid idő alatt. Ha visszalapozunk a magyar tőzsde történetében, akkor erre találunk hatékony megoldást, a tőzsdebírókat. Ezt az intézményt már a tőzsde alapításakor létrehozták. (A Budapesti Áru és Értéktőzsde 1864. január 18-án alakult meg.) Célja a tőzsdével kapcsolatos jogviták, peres ügyek gyors és szakszerű elrendezése volt. „A tőzsdebírók nem jogászokból, hanem a tőzsde vezető testületéből választott tagokból állt. és a normál pol-

4 Mark Powers-David Vogel: *Határidős devizaiügyletek*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1989. 51. o.

5 Bennfentes kereskedelemnek azt nevezik, amikor valaki olyan információk felhasználásával köt üzletet, amelyek nem mindenki számára hozzáférhetők, hanem valamilyen személyes, informális csatornán keresztül jutottak hozzá.

6 Mérő Katalin: „Az értéktőzsde szerepe”. *Tőzsdeelméleti tanulmányok I.* Magyar tőzsdealapítvány, 1988.

hanem éppen a tőzsde fogalmához párosul a becspás, a visszaélés képzettségének.

2. A tőzsde természetéről

A továbbiakban nem annyira a tőzsde vitathatatlan makrogazdasági funkcióira igyekszem koncentrálni, mint inkább arra, hogy milyen jellegű ügyletek bonyolódnak a tőzsdén, hogy kalkulálnak a várható változásokra az igazi és önjelölt tőzsdei guruk.

2.1. A tőzsdei ügyletekről röviden

A tőzsdén lebonyolódó ügyletek zöme ma is azonnali adásvétel, bár a határidős ügyletek száma és szerepe rohamosan növekszik.

Általában mindenkinek a spekuláció jut eszébe először, ha a tőzsde szóba kerül. A legfontosabb tőzsdei akciók valójában a *fedezeti ügyletek*. Minden adásvétel kockázatos. Különösen kockázatos például a nem azonnali (határidős) ügylet. Időközben változhatnak az árfolyamok, változhat sok minden más is, ami (látszólag) nem kalkulálható bizonytalanságot visz a folyamatokba. Egyszerű példával élve, ha a magyar külkereskedelem már tavasszal leköti a várható búzatermés egy részét meghatározott dolláron, akkor számolnia kell azzal a kockázattal, hogy a dollár például időközben leértékelődik, de számolnia kell azzal a kockázattal is, hogy kiderül majd, a búzatermés világszerte rosszabb lesz, ami számos kellemtelen hatása mellett növeli majd a búza árát. Ezek a kockázatok bizonyos költséggel persze, de kiküszöbölhetőek. Az árfolyamkockázat például úgy, hogy a dolláron történő (határidős) eladással - ami annyit jelent, hogy a búzámért dollárt veszek! - egy időben dollárt adok el (vagy ha ez nincs, dollárhitelt veszek fel), és az ebből származó forintbevételt állampapírokba fektetem be. Ez az *ellenügylet* biztosít engem annak a kockázata ellen, hogy a dollár a jelen és a határidőben rögzített időpont között esetleg leértékelődik; persze azon a költségen, amibe az előbb említett tranzakciók (dolláreladás, állampapír-vásárlás) kerülnek. A tankönyvek is hasonlóan írják le a fedezeti ügyletek iskolapéldáit. „Egy fedezeti ügylet legkönnyebben úgy képzelhető el, mint egy későbbi időpontban más piacon végrehajtandó tranzakció ideiglenes helyettesítése. Lényegét

egy példából lehet a leginkább megérteni. Tegyük fel, hogy ön egy vállalat vezetője. December 1-je van, és ön tudja, hogy a szokásos szezonális készpénzforgalom részeként rövid lejáratú befektetésre megközelítőleg 1 millió dollár készpénzfeleslege lesz majd a következő év júniusában. Továbbá tegyük fel, hogy az ön véleménye szerint júniusig a kamatlábak csökkenni fognak. Ön már december 1-jén kis hibaszázalékkal megállapíthatja, hogy milyen kamatot fog kapni a júniusban befektetendő eszközei után azáltal, hogy egy határidős hitelügylet révén kincstári váltót vesz júniusra. Amikor elérkezik a június, egyszerűen megveszi a normális csatornákon keresztül a kincstári váltót és megszünteti a határidős pozíciót az előzőleg megvásárolt kötés eladásával. A határidős kötés a december-június időszakban ideiglenes helyettesítőként szolgált. Ha a kamatlábak tényleg csökkentek december óta, és ha ez a csökkenés tükröződött a határidős árfolyamokban is, akkor a határidős kötésen keletkezett nyereség ellentételezi a kincstári váltók alacsonyabb hozamát. Ha időközben a kamatlábak növekedtek, a határidős pozíción keletkező »veszteséget« hasonlóképpen ellentételezi a megvásárolt kincstári váltók nagyobb hozama.”⁷ A lényeg egyszerűen az, hogy a szándékolt tranzakcióval ellentétes irányú, az időkülönbséget áthidaló műveletet hajtanak végre („zárják a pozíciót”). A cél itt nem a nyereszkesedés. Lehet, hogy az ügyletet végrehajtó ezzel jól jár, az is lehet, hogy rosszul, de egy biztos: kiszüri a bizonytalansággal járó kockázatot, és teszi ezt előre meghatározott (kalkulálható) áron. A tőzsde fejlődését elősegítő egyik legfontosabb tényező tehát a kiszámíthatóság, a tervezhetőség és éppen nem a nyereszkesedés. Az elemzések szerint a fedezeti ügyleteket végrehajtók esetében lényegesen kisebbek az időbeni jövedelem-ingadozások; miközben arról keveset lehet mondani, hogy az ilyen ügyletek révén végül is jobban vagy rosszabbul jártak, mint ha ezt nem tették volna.

A másik hajtóerő kétségtelenül a spekuláció. A tőzsdeügyletet végrehajtó természetesen jól akar járni. E tekintetben nem annyira a hozam a mér-

⁷ Mark Powers-David Vogel: i.m. 38. o.

⁸ Ez történt akkor, amikor Magyarország jénbe kibocsátott számurájkötvények formájában vont be külső forrást. Időközben a dollár gyorsan gyengült a jénhez képest, ami azt jelentette, hogy az országnak sokkal több dollárjába került a kölcsön törlesztése, mintha a kölcsönt eredetileg dollárban vették volna fel. (Az MNB könyveiben ez a tétel árfolyamveszteségként, illetőleg kamatmentes államadósságként szerepelt.)

vadó, mint az árfolyamnyereség vagy árfolyamveszteség mértéke. Durva, de távolról sem irreális példa: ha egy részvény árfolyama néhány hét alatt mondjuk 20 százalékkal esik, ezt még sokszoros hozam- vagy kamattöbblet sem képes ellensúlyozni. Ha egy erősödő valutában veszünk fel külföldről hitelt, akkor rendszerint alacsonyabb kamatot kell fizetni. Az így elért megtakarítás azonban töredéke annak a veszteségnek, amely akkor jelentkezik, amikor a hitelt a már megerősödött valutában kell visszafizetni.”⁸

A spekuláció persze csak azon az alapon tud működni, hogy a tőzsdei alkuszok várakozásai különbözőek, ki-ki másra számít a holnapi árfolyamok alakulását illetően. A tőzsde logikája merőben különbözik a közönséges piacokétól. Egy csokoládétermelő cég számára nagyjából adott, hogy mennyiért vásárolhatja meg a szükséges cukrot. Annyiért, amennyit a csokoládé ára elbír. A tőzsdén ilyen logika nem érvényesül. Ha Londonban a cukortőzsdén arra számítanak, hogy a cukor ára még holnap is emelkedik, akkor akár elképesztő árak esetén is fognak még ma vásárolni, mondván, ha idejében eladom, még mindig nyerek az ügyleten. Ez persze csak látszólag abszurditás, csak azon a szinten, amelyen a kritikusok megértik a tőzsde működését. (És ez nem sok.) A spekuláció ugyanis elemi esetében abból táplálkozik, hogy ha valaki ma vásárol valamit, arra építve, hogy néhány hónappal később jóval drágábban tudja eladni, akkor akaratlanul is enyhíti az általa feltételezett jövőbeni áruhiányt. Tetszik, nem tetszik, javítja a piaci egyensúlyt, s miközben nyereszkesedik, osztársadalmi hasznot is produkál. Sietek hozzá tenni, ez távolról sincs mindig így. De ha beválik a számítás - és ez a lényeg -, akkor az ügylet nemcsak az egyén, de az összgazdaság szempontjából is hasznos.

2.2. A tőzsdei árfolyamok alakulásával kapcsolatos némely szempontok

Számolni kell persze azzal, hogy a tőzsde gyakori terepe az önbeteljesítő, ritkábban az önpusztító proféciaáknak. Ha sokan egy időben úgy gondolják, hogy ez a bizonyos papír értéktelenedik, vagy tőzsdei bessz van kialakulóban, elkezdenek eladni, és akkor a várt esemény menthetetlenül be is következik. Nem azért, mert feltétlenül be kell következnie, hanem a többség azonos reakciója eléggé nagy valószínűséggel ezt az eredményt fogja ki-

váltani. Persze a szabály gyenge, csak bizonyos határok között érvényesülhet, mert más piaci szereplők másként gondolják, vagy várakozásaik időközben megváltoznak.

Az egyik legismertebb tőzsdeszakértő (és valószínűleg ma az egyik legismertebb magyar származású üzletember), Soros György éppen arra alapozza gondolatmenetét, hogy az ilyen típusú (sőt sokkal általánosabban, a társadalmi jellegű) döntések esetében a résztvevők szükségképpen torzítják a folyamatok kimenetelét, ezért túlságosan nagy szabadság volna azt feltételezni, hogy van egy objektív piaci tendencia, amely körül a folyamatok véletlenszerűen, de azért szabályosan ingadoznak. Véggöveztetése markáns: az ilyen kérdések esetében nemigen lehet tudományról, legfeljebb alkímiáról beszélni. „A külső világban azonban létezik olyan mérce, amelyhez az egyének torzítása hozzá mérhető. Bár nincs az egyéni megfigyeléstől független valóság. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy a valóságban események bizonyos sorozata következik be, s ez tükrözi a résztvevők magatartását. A dolgok valóságos menete valószínűleg különbözik a résztvevők elvárásaitól, de épp ez a különbség jelezheti a résztvevők torzítását. Sajnos ez csak jelzi, de nem méri pontosan a torzítást, mivel a résztvevők gondolatainak hatása már benne foglaltatik a dolgok valóságos menetében. Eszerint a résztvevők torz szemlélete kifejeződik az eredmény és a várakozások közti különbségben, valamint a dolgok valóságos menetében. Az a jelenség, amely részben megfigyelhető, részben viszont a dolgok menetébe ágyazódik, nem egykönnyen adja meg a magát a tudományos vizsgálódásnak. Most már tudjuk, hogy a közgazdászok miért irtották ki oly szorgalmasan elméleteikből ezt az elemet.”⁹

A tőzsdei árfolyamok mozgását sokan és sokféleképpen magyarázzák. A legegyszerűbb a józan ész diktálta megközelítés, a fundamentális elemzés. Lényege a következő: „A reálérték-elmélet szerint minden befektetési eszköznek (legyen az részvény vagy ingatlan) van egy fix pontja vagy »belső értéke«, amelyet a vállalat jelen helyzetének és kilátásainak gondos elemzésével meg lehet határozni. Mikor a piaci érték ez alá a belső (vagy reál-) érték alá süllyed, akkor kell megvásárolni, mivel az ingadozás, ha jól számoltunk, idővel korrigálja magát - legalábbis így szól az elmélet. Hason-

lóképpen, ha az adott részvény piaci értéke jócskán meghaladja a reálértékét, akkor érdemes foglalkozni az eladás gondolatával. Ezen elmélet szerint a befektetés kissé unalmas, de kétségeket eleve kizáró mesterség: csupán össze kell hasonlítani a részvény tényleges árfolyamát a reálértékével.”¹⁰

Az ezzel homlokegyenest ellentétes felfogást az idézett könyv szerzője Lord Keynestől származtatja és feltehetően némi iróniával „légvárelméletnek” nevezi. Mondanivalójának lényege annyi, hogy az árfolyamok alakulásának nem sok köze van az előbb tárgyalt belső értékhez. Magyarul, hibásan jár el az, aki azt mondja, hogy a szalámigyar jó vállalat, és ezért előbb-utóbb jők lesznek a Pick-részvények. Az árfolyamok a létező (vagy nem létező?) belső értéktől elszakadnak és alakulásukat a rövid távú várakozások, elsősorban is a piacok globális állapota határozzák meg. Malkiel, az idézett könyv szerzője a bolyongás (a Random Walking) elméletének a híve. Szerinte a tőzsdei szereplők tökéletesen informáltak, és furcsa módon éppen ezért a múltbeli tendenciákból semmi sem következik a jövőre nézve. (Ilyen összefüggés csak akkor létezne, ha a folyamatokban késleltettség, tehetetlenség, a helyzet lassú és fokozatos felismerése tükröződne. Erről azonban szó sincs.)

Számtalan modellt, elemzési módszert dolgoztak ki ebben a tárgyban. Divatirányzattá vált a chartizmus, különféle furcsa alakú tőzsdei diagramok előrevetítése, ahol nehéz megmagyarázni, hogy miért is követne a

9 Soros György: *A pénz alkímiája*. Európa Könyvkiadó, 1996.

10 Burton G. Malkiel: *Bolyongás a Wall Streeten*. Nemzetközi Bankárképző Központ, 1992.

11 Csontos László-Király Júlia-László Géza: i.m.

12 Az Union Générale alapítója Bontoux volt. A francia katolikus szerzetesek pénzével alapított intézet fő működési területét a Monarchiát választotta, mivel Bontoux megelőzően Bécsben volt a Déli Vaspálya igazgatója, s így igen jól ismerte a Monarchia pénzügyeit. A Monarchia pénzügyeit akkoriban a Rothschild-csoport monopolizálta. Bontoux vállalatának, különösen pedig az Union Générale-nak részvényárfolyamai hatalmas magasságokba emelkedtek. Ezt jórészt maga Bontoux okozta azzal, hogy a vállalatok befizetett alaptőkéjével tömegesen vásárolta fel saját, addig még le nem jegyzett részvényeit, hatalmas keresletet és ezáltal nagy árfolyam-emelkedést idézve elő. Így tetemes árfolyamnyereségre tett szert, viszont saját cégeinek részvényein kívül nem rendelkezett más értékekkel. 1982. január 19-én azután a Rothschild-csoport a párizsi tőzsdén tömegesen dobta piacra a Bontoux-részvényeket, és ezzel az egy nagy csapással tönkretette Bontoux-t, akinek az árfolyamnyereségekből származó kára olyan nagy volt, hogy az Union Générale azonnal csődbe ment.” - Mérió Katalin i.m.

diagram a jövőben olyan alakzatot, amelyet a szakértő tudj'isten miatt, elképzél. Ennél egy fokkal komolyabb a kockázatmegosztás (portfólió-elmélet), amely abból indul ki, számos tekintetben hasonlóan a tőzsdeindex-kereskedelem logikájához vagy a hazai befektetési alapoknál is átvett módszerekhez, hogy a diverzifikált, különböző kockázatú papírok keverékében teljesített befektetés kevésbé kitett a szélsőséges ingadozásnak, így jobban megfelel a háztartások igényeinek.

2.3. A származékos ügyletekről

A tőzsde már jó néhány évszázada működik. Pozitívumát az bizonyítja, hogy hihetetlen tanulékony intézménynek bizonyult. (Szerintem nem véletlen, hogy éppen a pénzügyi szektorban és ezen belül éppen a tőzsdén kerül bevezetésre a legtöbb újdonság, innováció.)

Rohamos fejlődésnek indultak az úgynevezett derivatíva piacok. Ilyenek a határidős piacok, az úgynevezett opciós ügyletek (némi leegyszerűsítéssel: vételi vagy eladási előjogra vagy valamilyen pénzügyi kondícióra vonatkozó előzetes egyoldalú jogra vonatkozó ügyletek), amelyeknek szintén elsősorban a fedezeti típusú ügyleteknél van jelentőségük. Biztonságot nyújthatnak, persze meglehetősen drágán. Az indexkereskedelem területén is megjelentek a határidős és opciós ügyletek. A származékos piacokra vonatkozó közvetlen számítások szerint az ilyen tranzakciók volumene 1986-ban még 620 ezer milliárd dollár volt, és ez 1995-re, tehát alig egy évtized alatt 9200 milliárd dollárra emelkedett. Ezek az új típusú piacok az iránytű szerepét töltik be az azonnali piacok mellett. Teljesen nyilvánvaló például, hogy egy deviza azonnali és három hónapos árfolyamának ismeretében egyértelműen meghatározódik a rövid lejáratú kamatláb. Innen már nem a véletlen vagy a jóslás, hanem az egyszerű kalkuláció kérdésévé válik, melyik utat válasszam. Ezért az ilyen piacon a rövid távú folyamatok egyre megbízhatóbb előrejelzőivé válnak.

Másfelől a tőzsdetörténetet végigkísérik a hol tragikus, hol komikus tőzsdei hisztériák, pánikok és bukások. Ismét egy régi magyar példára utalva, egy ígéretes fellendülést a budapesti tőzsdén a Bontoux-csoport hirtelen tönkremenetele szakított meg. A történet érzékelteti, hogy a tőzsdének sajátos mégiscsak vannak öntörvényei.¹²

ÚJ EUROCARE NEPHROLÓGIAI KÖZPONT GYŐRBE

A betegtársadalom egyik legnagyobb és legkiszolgáltatottabb csoportja a vesebetegek. Életrendjüket és életritmusukat hosszú évek-re, akár évtizedekre is meghatározhatja betegségük, hiszen heti három alkalommal négyórás kezeléssel kell átészniük. Az utazás és várakozás idejét is beleszámolva ez heti három napot vesz el tőlük.

A vesebetegek világszínvonalú, modern eszközökkel folytatott gyógyítására építette ki országos hálózatát az EuroCare Magyarország Egészségügyi Szolgáltató Rt., melynek jogelődje 1989-ben hozta létre az ország első magán-egészségügyi létesítményét, a budapesti Szent Imre Kórház területén jelenleg is működő dialízisközpontot. Az ott elért eredmények és nemzetközi tapasztalatainak figyelembevételével dolgozta ki Fabók József vezérigazgató az országos nephrológiai hálózat koncepcióját. Az elmúlt hét esztendőben az EuroCare Rt. - anyavállalatával, a német B. Braun konzernnel együttműködve - összesen 2,4 milliárd forintot fordított új dialízisközpontok létesítésére és a mindenkori legmodernebb szintű orvostechnika meghonosítására. A fejlesztések nyomán ma már az ország 11 városában (Budapest, Nyíregyháza, Veszprém, Kaposvár, Békéscsaba, Szombathely, Szekszárd, Tatabánya, Székesfehérvár, Debrecen, Győr) működnek a cég műveseállandóságai; az elvégzett dialíziskezelések száma az idei esztendőben várhatóan eléri a 135 000-et.

A hálózat legújabb tagja az 1997 júniusában átadott Győri Nephrológiai Központ, ahol a nephrológiai szűrést-gondozást, a dialíziskezelést és a nephrológiai osztály gyógyító tevékenységét - Magyarországon először - egy épületen belül, egységes orvosszakmai irányítással végzik. A Petz Aladár Megyei Kórház területén 650 millió forintos beruházással megépített, 24 dialízis-kezelőhelyes központ hátrahagyott épületében 34 belgyógyászati ágy és egy előadóterem is helyet kapott. Az EuroCare bécsi központú hálózatának Magyarországon kívül Csehországban, Szlovákiában, Németországban és a Kanári-szigeteken vannak műveseállandóságai; a cég a közeljövőben az európai és a magyarországi hálózat további bővítését tervezi. (X)

A Győri Nephrológiai Központ épülete

Fabók József, az EuroCare vezérigazgatója és Dr. Ferenczi Sándor, a Győri Nephrológiai Központ igazgatója a szimbolikus kulcsátadáskor

EuroCare Központ:

1023 Bpest, Felhévizi u. 5.

Telefon: 326-3856, 326-3854, fax: 325-0866

Gondolom, nem meglepő, hogy nemcsak hogy csálhatatlan, de még többé-kevésbé megbízható módszer sincs a változások előrejelzésére. Ha lenne, akkor nem is lenne tőzsde.

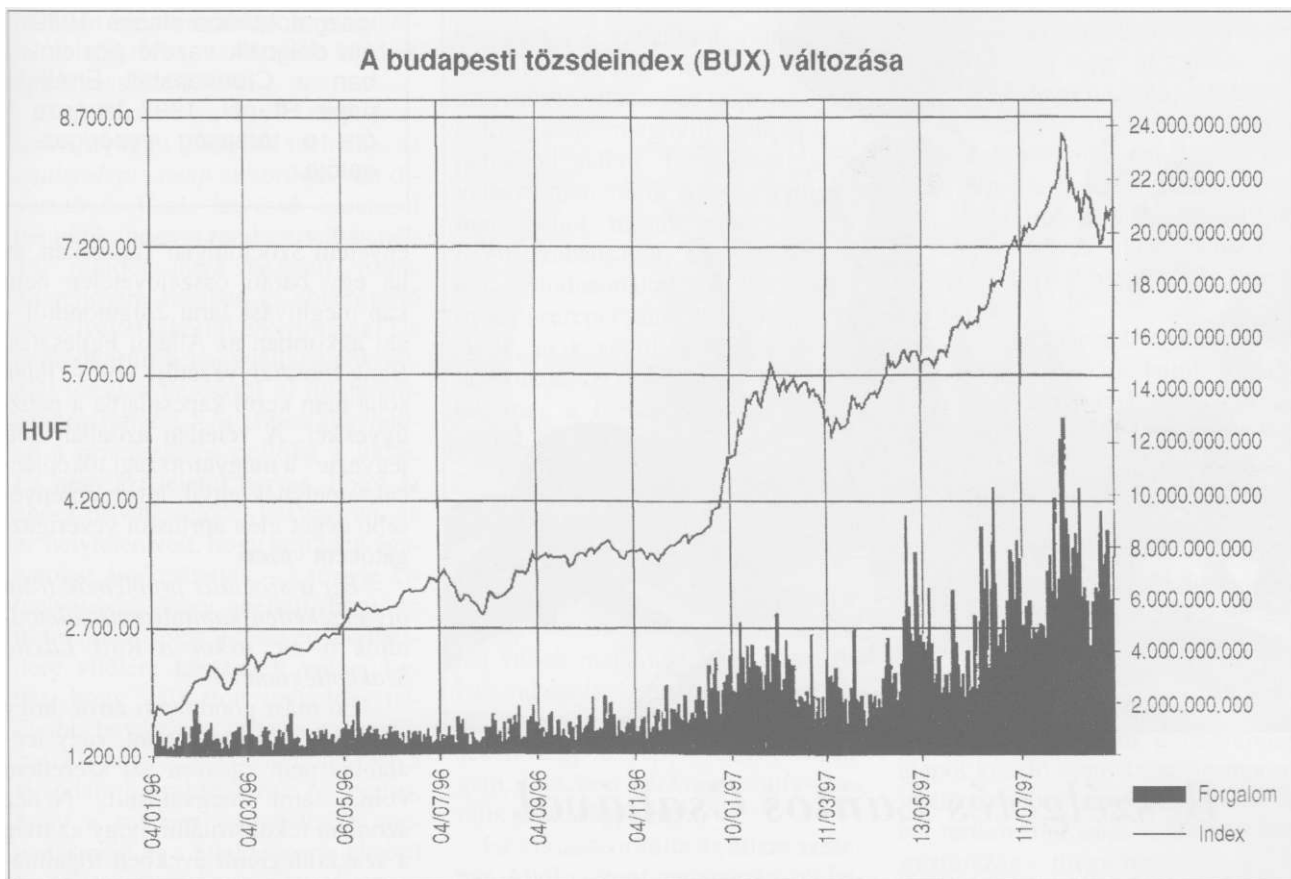
3. Rövid sikertörténet

Azért jó érzés éppen a tőzsdéről írni ismertetést (és egy kicsit védőbeszédet), mert Magyarországon a tőzs-

de hány év lassú fejlődését követően 1996-97-ben kiemelkedően, kelet-európai szomszédainkat messze meghaladóan sikeressé vált. A képhez hozzátartozik az is, hogy jó néhány nemzetközileg is elismert magyar üzletember, így a már említett Soros György mellett André Kosztolányi vagy a nemrégiben elhunyt Andrew Sarlós is éppen a tőzsdén érte el a legnagyobb sikereit.¹³

Tény, hogy a Budapesti Értéktőzsde ma egyike a magyar gazdaság kevés számú sikerárazatának. A tőzsdei

nyul a közép-kelet-európai régió legsikeresebbjének. A fejlődés látványosan gyorsulni látszik az 1991-95 közötti kezdetinek tekinthető periódushoz viszonyítva. Az 1996. évi forgalom (az azonnali piacon) 3,5-szeresére nőtt 1995-höz képest, a napi átlagos kötőszám csaknem 2,5-szörösre emelkedett, hasonló (kissé nagyobb) mértékben emelkedett a részvénytőzsde kapitalizációja. Az 1995 áprisában létrehozott határidős piac (futures) forgalma ugyancsak viharosan növekedett. (A havi forgalom árfolyamér-

de nagy múltra tekint vissza, majd a több mint negyvenéves szünet után 1991-ben újra alakult Értéktőzsde né-

¹³ Lásd: Soros György i.m.. Andrew Sarlós: „Tűzijáték” és André Kosztolányi: „Tőzsdeszeminárium”.

¹⁴ A tőzsdeindex a tőzsdén meghatározó szerepet játszó, folyamatosan megfigyelt részvénykosár súlyozott átlagos árfolyamának változása valamilyen rögzített időponthoz képest. A kosarat - azaz a figyelembe vett részvényeket és azok súlyarányát - időről időre korszerűsítik, hogy az mindenkor kifejezze az aktuális viszonyokat. (A budapesti részvénytőzsde indexében pl. mindenkor a 25 vezető részvény árfolyammozgását figyelik meg, s ezek a forgalom 99%-át reprezentálják, a megfigyelés tehát többé-kevésbé jól jellemzi a piac egészének állapotát.)

fellendülés mércéje a hivatalos részvényindex (BUX) 1991. január 2-át 1000-nek véve az 1995. évi 1528,92 pontról 1996 végére 4131,34-re emelkedett. Ezt követően alig nyolc hónap alatt csaknem töretlen emelkedéssel elérte a 8434,92 csúcspontot.¹⁴

Igaz, azóta részben az amerikai tőzsdei bessz hatására jelentékeny visszaesés következett be. Ez azonban nem változtat azon, hogy minden vonatkozásban (értékpapírok árfolyamnövekedése, forgalom alakulása, ügylettípusok választéka, a forgalomban lévő értékpapírok GDP-hez viszonyított aránya, vagyis a tőzsdei kapituláció stb.) a hazai tőzsde bizo-

teken 14-szeresére, közel 16 milliárd forintra emelkedett.) Már 1996 is, most pedig 1997 újra a rekordok évének minősül a BET rövid történetében. A *The Economist* neves angol gazdasági hetilap rangsorolása alapján 1996-ban a Budapesti Értéktőzsde árfolyamemelkedése volt az egész világon a legnagyobb (dollárban számolva 133,5 százalékhoz).

Visszatérve a kiinduló kérdéshez, ezek a folyamatok nem fiktitívek, nem is a pénzügyi világ torzulásai, hanem szerintem a befektetési kedv növekedésének és sok éves agónia után a gazdaság talpraállításának a jelei.

PÉNZVILÁG - MÁS VILÁG?

Beszélgetés Lantos Csabával

Lantos Csaba egyetemi diákként aktívan dolgozott a Rajk László Szakkollégiumban. Erről az intézményről tudni kell, hogy az egykori népi kollégiumok hagyományait vállalva főleg a vidéki és nem értelmiségi származású fiatalok felzárkóztatását tűzte ki céljául. Értékrendjében keveredtek a népi baloldaliság és a nyugati liberalizmus eszméi, illetve a közgazdász értelmiség társadalmi elkötelezettsége. Chikán Attila vezetésével elsősorban a szakmai munkára igyekeztek helyezni a hangsúlyt; a hivatalos és ideologikus, olykor még dogmatikus marxista politikai gazdaságtan- nal szemben a modern közgazdasági

és szociológiai iskolák tanai felé fordultak. A szakkollégium akkori rendezvényeivel politikai alternatívát is kínált az egyetemi diákságnak. Noha állandó politikai feszültségben élt az egyetem vezetésével, létezését és jelentőségét - legalábbis az egyetem falain belül - befolyásos tényezők soha nem kérdőjelezték meg. A sors ironiája, hogy látszólagos apolitikussága ellenére éppen a Rajk László Szakkollégium nevelte ki a Fidesz alapítóinak egy részét - néhányan közülük még ma is a politikai életben mozognak. Sokak azonban inkább a szakmai előmenetelt választották. Lantos Csaba például diplomázás után benmaradt az

Lantos Csaba (1962, Hódmezővásárhely) 1986-ban szerzett közgazdász-szociológusi diplomát a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. Megalakulásától, 1990 óta tagja a Budapesti Értéktőzsde Tőzsdetanácsának, 1993-tól pedig a tőzsde háttérét biztosító KELER Rt. igazgatótanácsi elnöke. 1989 óta dolgozik vezető pozícióban a Creditanstalt Értékpapír Rt.-nél, 1997 tavasza óta a társaság vezérigazgatója.

egyetem Szociológiai Tanszékén, és ha egy baráti összejövetelen nem kap meghívást Járai Zsigmondtól - aki akkoriban az Állami Fejlesztési Bank főosztályvezetője volt - talán soha nem kerül kapcsolatba a pénzügyekkel. A véletlen azonban „eljegyezte” a magyarországi tőkepiaccal, amelynek egyik legeredményesebb cégét idén áprilistól vezérigazgatóként vezeti.

*- Ezt a szociális problémák iránt oly érzéketlen kapitalizmust álmód-
tatók ti ott, akkor a Rajk László
Szakkollégiumban ?*

- Én mást gondoltam arról, hogy milyen lesz az az ország, vagy legalábbis nem egészen azt szerettem volna, ami megvalósult. Nehéz azonban rekonstruálni, hogy ez még a szakkollégiumi években fogalmazódott-e meg bennem, vagy már később. Arra azonban határozottan emlékszem, hogy úgy reméltem: a magyar nagyvállalati szektor inkább tőkepiaci szabályok szerint fog szerveződni. Viszonylag sok tulajdonossal, viszonylag jól ellenőrzött kerektek között. Nem hittem volna, hogy a magyar nagyvállalati szektor olyan dominánsan külföldi nagyvállalati kezekbe kerül, mint ahogy végül is megvalósult. Tehát sokkal tőzsdeorientáltabb tulajdonlást képzeltem el.

A másik oldalon persze sikerült sok mindent elkerülni, ami azért komoly eredmény. Nagyon nagy veszélyt láttam például a német minták

kritikátlan átvételében. Annak a mintának a lemásolásában, amely nagyvállalatok és bankok kereszttulajdonlására épül. Ez ugyanis alig átlátható, és egy nagyon szűk oligarchia - hogy is tanultuk mi a marxista terminológiában: „a finans- és az ipari oligarchia összefonódása”, vagy mi - ellenőrzi az egész gazdaságot. Magyarországon ennek komoly veszélye volt, a nyolcvanas évek második fele tulajdonképpen erről szólt. Már volt társasági törvényünk, már voltak bankjaink. A bankok hiteloldalon kökeményen benyomultak a magyar vállalati szektorba, és hiteleik kezdtek egyre rosszabbá válni.

Emlékszem, az egyik első, korszerű, nyugati tőkepiaci technika, az *equity dept swap* akkoriban vált divatszóvá. Csak kevésbé tudatosul bennünk, hogy a rendszerváltás nélkül mindez hová vezetett volna. Szerencsére azonban az ebben rejlő veszélyeket sikerült elkerülnünk. De nem sikerült a nagyvállalataink zömét tőzsdén keresztül új tulajdonosokhoz juttatni - és ebben alapvetően a privatizációs politika a ludas. Ez nem azt jelenti persze, hogy az egész privatizáció el lett szúrva, de az helytelen volt, hogy komplett ágazatokat értékesítették - a tőzsde kihagyásával. Vagy anélkül, hogy az új tulajdonosokat a részvények tőzsdére vitelére készítették volna. Lehet, hogy választott megoldás nagyobb bevételhez juttatta az országot. De hogyan hat hosszabb távon a társadalmi struktúrákra? Az biztos, hogy a modern nagyvállalati menedzsment és a tulajdonosok közötti finom egyensúly megteremtése nem sikerült, pedig ma ez az egyik alappillére a modern nyugati demokráciák hatalmi egyensúlyának. A tulajdon nagy része ugyanis nyugati nagyvállalatokhoz, bankokhoz, biztosítókhoz került.

- Hogyan éled meg azt, hogy az egykori népi kollégista értékeket valló gárda zöme ma éppen abban a pénzügyi szektorban dolgozik, amelynek a társadalmi megítélése nagyon rossz, hiszen azzal vádolják, hogy a társadalmi valóság felett lebeg és virágozik. Mi lett az egykori társadalmi elkötelezettséggel?

- Amikor én voltam szakkollégista, akkor a népi kollégista hagyomá-

nyokból jószerevével már csak a közösségteremtő technikák éltek. Szó sem volt népi romantikáról. A társadalmi elkötelezettség azonban kétségkívül a szakkollégium fővonulatához tartozott. Nem gondolom, hogy akik eziránt elkötelezték magukat akkor, ma kevésbé lennének érzékenyek a társadalmi problémák iránt. Csak legfeljebb nem olyan látványosan nyilvánul ez meg náluk. A rendszerváltás küszöbén három választási lehetőség állt előttünk. Lehattunk volna oktatók - amire tulajdonképpen eredetileg kiképeztek bennünket -, válhattunk volna hivatalos politikussá - néhányan ezt az utat választották -, és teljesen új lehetőségek megnyíltak előttünk a pénzügyi szféra. Én például azért választottam végül is ezt a területet, mert sehol másutt nem éreztem ilyen szabadságot, korlát nélkülit. Mindazonáltal a választásban óriási szerepet játszott a véletlen is. Azok, akik végül is az üzletet választották, szerintem nem felejtkeztek meg a társadalmi elkötelezettségről. Az évek során azonban mi is - mint egyébként minden ember - átférfalódtunk. Más értékek lettek vonzóak. Az életkor, a család - három gyerekem van - szintén alakította az értékrendemet. Ma sokkal inkább konzervatív-liberális nézeteke vallok magaménak, mint korábban valaha is. Úgy gondolom például, hogy a világgazdaság fellendülésében nagy szerepet játszott a reagan, thatcheri neokonzervatív-liberális gazdaságpolitika.

Ez visszaszorította az állam szerepét. Ahol viszont meghagyta, ott hatékonyabbá és erősebbé szervezte. Ennek a gazdaságpolitikának a sikerre biztosan formált az én nézetrendszeremen is. Mint ahogy a munkám során elért eredmények is nyilván hatottak rám. Összességében mára azt mondhatom, hogy jóval kevesebb baloldali értékeke vallok magaménak, mint amikor kijöttem az egyetemről. Ettől azonban nem hiszem, hogy csökkent volna a társadalmi elkötelezettségem.

- Azok között a karrierlehetőségek között, amelyeket felsoroltál, nem szerepelt a gazdasági döntéshozó pályá. Holott ez az egyetemen idősébb generáció számára a

leginkább meghatározó pályaszakasz volt. Nektek miért maradt ki?

- Mi tulajdonképpen nagyon gyorsan kiábrándultunk ebből. Míg Járai Zsigmondnak, Tömpe Istvánnak vagy akár Bokros Lajosnak az állami szféra értékes karrierpályá volt - társadalmi elkötelezettségüket így váltva „aprópénzre” életüknek valamely szakaszában -, addig ez számunkra gyakorlatilag kizárt volt. Nem azért, mintha nem kértek volna föl, hanem mert úgy gondoltuk: na, az állam, az semmiképpen... Mondanék azonban egy példát arra, hogy a társadalmi elkötelezettségem nem „romlott meg”. Egyrészt elég sokat próbáltam harcolni különböző törvényekért - olyanokért persze, amelyeket én fontosnak tartok. Például, hogy a gazdasági társaságokról szóló jogszabály átalakuljon. Olyan szabályok iktatódnak be, amelyek a kisebbségi részvényeseket védik.

Ez a folyamat már több éve tart, és úgy néz ki, lesz is belőle valami. Tíz évvel ezelőtt talán még a kisbefektetőket védtem volna. A mai agrammal azonban én már nem a hétköznapi értelemben vett kisbefektetőket védem, hanem mindazon pénzügyi befektetőket, akik nem óhajtják a társaság irányítását átvenni. Ilyen szempontból valóban konzervatívabbá vált a gondolkodásmódom. Számomra ma már a kistrésvényes „Mari néni” értelmezhetetlen, viszont a befektetési alapok kezelő menedzser szempontjainak védelme annál inkább az. Én ezt tartom fontosnak a modern Magyarország megteremtése szempontjából.

De mondok egy másik példát is! Hosszú idő után először eleget tettem egy állami felkérésnek, és részt vettem a nyugdíjreform előkészítésében - egyetlen fillér honorárium elfogadása nélkül. Azért vállaltam ezt a munkát, mert úgy gondolom, hogy a reform a tőkepiaci fejlődés - következésképpen jövőbeni élet - szempontjából hallatlanul fontos. De az egész magyar társadalom számára is meghatározó jelentőségű, hogy milyen lesz az új nyugdíjrendszer. Úgy gondoltam, hogy nagyon kevesen vannak ma Magyarországon, akik átlátják ennek a mögöttes, tőkepiaci összefüggéseit

is. Ezért vállaltam. Az már egy más kérdés, hogy mennyire volt sikeres a tevékenységünk... Mindenesetre sok időm ment rá, sokakkal összeveszttem, akikkel egyébként nem kellett volna - azt gondolom, egyfajta elkötelezettség nélkül aligha csináltam volna. Egyébként nagy ritkán találkozom egykori szakkollégista barátaimmal. Úgy látom, hogy azok közül, akik akkor hangadók voltak, egyik se kopott meg - így társadalmi elkötelezettségük se csökkent, függetlenül attól, hogy hatalmas vagyón felett rendelkező, sikeres magánvállalkozó vagy vidéki egyetemi oktató vált belőlük.

- *Az üzleti szférába beilleszkedve most hogyan látod azt a problémát - aminek kiküszöböléséért annak idején a késő Kádár-korszakban éppen a szakkollégium lépett fel -, hogy tudniillik a társadalmi mobilitás be-merevedik?*

- Ha így utólag meg akarnám hátróznani, mi is volt a szakkollégium, akkor azt emelném ki, hogy a társadalmi mobilitás elősegítése állt szellemisége középpontjában - még ha erről keveset is beszéltünk. Ma a társadalmi mobilitás valóban rettenetesen leszűkült. Ha most van rossz a társadalomban, akkor biztos, hogy ez a - ráadásul hosszú távra kiható - jelenség az. Jelen pillanatban még nem látszik eléggé a veszélye és a kára, de egy generáció távlatából már igencsak érzékelhetővé fog válni. Rendkívül merev kasztosodás indult be a társadalomban. Ezt kellene valahogy kimozdítani. Ennek érdekében magánalapon viszonylag keveset lehet tenni - a magánalapítványok zöme egyéb méltánytalanságok kiküszöbölésére jött létre. Olyan azonban, amely tehetséges, de nem előnyös helyzetben lévők feljutását segítené, ma szinte teljesen hiányzik. A mobilitási pályák elzáródásáért nyilvánvalóan a közoktatási rendszerünk a felelős - az elit újratermelődése folyik. Lehetetlen akár csak az alsó középosztályból feljebb jutni, ami erőteljes kispolgárosodáshoz fog vezetni, míg nem a társadalom teljesen kettészakad. Ezt a problémát nehezebben látom kezelhetőnek, mint például a nyomorét, szegénységét. Ezt ugyanis adományokból nem lehet megoldani...

- *Azt hogyan éled meg, hogy az*

üzleti szféra, ezen belül különösen a pénzügyi élet társadalmi megítélése igen rossz?

- Én ezt nem így látom. Úgy gondolom, hogy nagyon felemás a kép. Elegyedik benne a mindenféle misztériumnak kijáró tisztelet - emiatt időnként úgy érzem magam, mint egy sámán - és a korrupció, a tisztátalan ügyek miatt érzett undor. Holott utóbbi ügyek jól köthetők egyes nevekhez, és ha a mindenkori magyar kormányzat nem lenne olyan gyáva, akkor fel is lehetne lépni ellenük. Csakhogy ezt a hatalmon lévők nem teszik meg - nyilván mert hosszabb távra biztosítani akarják a helyüket az elitben. Nekünk viszont - akik a pénzügyi elitben dolgozunk, és idetartozásunk nem kötődik a politikai hatalomhoz - elemi érdekünk, hogy ezeket az alakokat takarítsák el az útból.

- *Miért nem veti ki önmagából a pénzügyi ezeket a figurákat?*

- Mi ezt önmagunkban nem tudjuk megtenni. Az értékpapírtörvényben - angolszász mintára alapozva - például önszabályozó testületekre bíztuk volna az etikai felügyeletet, ám a pártbürokrácia - szövetkezve a közigazgatási bürokráciával - az önszabályozó mechanizmusokat, ahol csak tudta, kiirtotta. Úgy alakult tehát, hogy ez a fajta céhesedés - mert egy céhtől elvárható, hogy önmaga kivesse magából a kontárokat - nem tud ma működni, mert az összes állami szabályozás ez ellen hat. Érdekes módon ilyen önszabályozás egyedül az árutózsde működik - valószínűleg a hatalom a maga szempontjából érdektelennek tekinti. A Budapesti Értéktőzsdén felállítottunk egy tagi ellenőrzési osztályt, amely kezdett jól működni és ügyeket, visszaéléseket feltárni. Mára oda jutottunk, hogy ez a munka ellehetetlenül, mert a brókercégek ügyféladat-védelemre hivatkozva meg kell hogy tagadják az ellenőröktől a dokumentumokba való betekintést. Így az ellenőrzés komolytalanná vált. A bankvilágban pedig soha nem is volt önszabályozáson alapuló ellenőrzés, csakis az állami típusú hatósági ellenőrzésnek van terepe.

- *Vidéki fiúként hogyan élted meg a Pest-központú pénzügyi elit és a vidék ellentétét - ami egyébként szintén az egyik, ha ki nem is mon-*

dott problematikája volt a szakkollégiumnak?

- Nekem meg különösen, hiszen diplomamunkámat a településfejlesztési források allokációjáról írtam, megállapítva, hogy Budapest és a megyei központok vízfejként hogyan szívják el a forrásokat. Ez pedig lezárja a mobilitást, és aránytalanul osztja szét az erőforrásokat. Trianon óta a magyar politika nem tudta megvalósítani, hogy olyan urbánus központok jöjjenek létre, amelyek Budapest ellensúlyát képezhetnék. Erőltetés nélkül annyit lehetne tenni, hogy a hatalmi ágakat földrajzilag úgy helyezték el, hogy az országot Svájc-hoz tegyék hasonlatossá. Ez azután az aránytalanságokat kissé kiegyenlítene, és infrastruktúra-fejlesztést vonna maga után. Az Antall-kormány volt egy elvetélt kísérlete arra, hogy Esztergomba telepítse az alkotmánybíróságot, ez is kudarcba fulladt. Ez az elképzelés ugyanis nyilvánvalóan csak akkor életképes ha az állam hozzárendeli az eszközöket is. Például ha vonaton másfél óra alatt el lehet jutni Debrecenbe, akkor meg lehet szervezni úgy is az életet, ahogy Svájcban.

- *Személy szerint soha nem okozott problémát vidékiséged?*

- Az egyetemen még igen. Jól érezhető volt a különbség a pesti elit értelmiségi és a vidékről származók között. Tán az egyetlen hely éppen a szakkollégium volt, ahol budai értelmiségi gyerekek együtt dolgozhattak, barátkozhattak, közösségi élményekre tehetek szert vidéki fiatalokkal. Ez az elkülönülés-élmény bennem azután teljesen fel is oldódott, elsősorban azért, mert a pénzügyi világba bekerülve sokat utazhattam. Elég sokat jártam Nyugat-Európában, Amerikában, Ázsiában. Így látam, hogy Magyarország mennyire „vidéki” hely a világ legfejlettebb részeihez képest. Budapest fényévi távolságra van Nyíregyházától - de Budapestet is egy világ választja el Londontól. Amikor erre az ember rájön, akkor egészen más perspektívából kezdi látni Budapest és a vidék közötti ellentétet. És egyből arra gondol, hogy nekünk, magyaroknak még mennyi mindent kell tennünk, hogy visszajussunk Európába. Mert oda tartozunk.

Merényi Miklós

Matthias Rüb

A TUDÓSÍTÓ MAGYARORSZÁGA

1979-ben, 17 évesen jártam először Magyarországon. Akkoriban Hegyeshalom még igazi határnak számított. Mivel Nyugatról érkeztem, meg kellett állnom az autóval a határpépület előtt, hogy vízumot váltsak. Az útlevelet, a kitöltött nyomtatványokat és két igazolványképet be kellett adni az üvegablak mögött ülő határőrnek. Aztán pedig várni kellett. A kérelmezők számától függően hol több, hol kevesebb ideig tartott, amíg visszaadták az útleveleket a bepecsételt vízumokkal. Mindenesetre komoly hiba lett volna elhagyni az épületet, akár egy kis levegőzésre is. Az okmányok átvételére ugyanis mindig egy egész csoport utast szőlítettak, és aki nem jelent meg azonnal, várhatott, amíg a következő csomag útlevéllal el nem készültek. Ez pedig hosszabb időt vehetett igénybe. Az ember tehát inkább ott maradt a helyiségben, melynek levegőjét hideg cigarettafüst, a várakozók kipárolgása és műanyag szag hatotta át.

Jól emlékszem, péntek este érkezünk Hegyeshalomra. A határon nem volt nagy forgalom. Könnyelműen hallgattam egy magyar barátom tanácsára, és az utazás előtt nem csináltattam igazolványképeket a magyar vízumhoz. A határon ugyanis fényképa automaták működnek, mondta a barátom, melyek csak úgy, mint nyugaton, percek alatt kidobják a kész igazolványképeket. És valóban, az ígért automatát tényleg ott találtuk a határalomáson, nem is egy, hanem két példányban. Csak éppen egyik sem akart fényképet csinálni, nem percek, de órák alatt sem. Bedobtuk a pénzt, és nem történt semmi. A pénzvisszaadó gombot is hiába csapkodtuk. Megkérdeztük az egyik határőrt, mi lehet a gépekkel. Elgondolkodtató válasza így hangzott: „Az egyik rossz, a másik nem működik!” Akkoriban csak pár szót értettem magyarul, a határőr válaszát barátom fordította le nekem. Ez a mondat, amely - úgy tűnt - mély magyar életbölcsest tartalmazott, azóta is emlékezetemben maradt.

A hiányzó igazolványképek problé-

mája rajtunk kívül senkit sem rázott meg. Hogy ki tartja karban és ki javítja a gépeket? - egy hegyeshalmi technikus, mondták, akinek azonban már biztosan lejárt a munkaideje, és megkezdte hétvégi pihenését. És mit lehet tenni? Hétfőig vámi. A helyzet reménytelennek tűnt. Az akkori Ostblock viszonyaihoz képest oly nyitott Magyarország bezáródott előttünk. Ekkor azonban olyan fordulat történt, amely még a belépés előtt megbékített az akkor még ismeretlen országgal és lakóival. Az egyik határőr mégiscsak felhívta a hegyeshalmi szerelőt, aki nemcsak, hogy kijött, de kimondottan beszédes és barátságos volt, és látszott, hogy nagyon szereti a gyerekeket. A fényképa automatá sikeres javítása (karbantartása?) után megmentünk egész fényképsorozatot készítet a velünk utazó kisgyerekről - természetesen ingyen. Én pedig megkaptam a két igazolványképet, majd a vízumot, és beutazhattam az ígért földjére. Egy jó hetet tölthettem akkor Magyarországon, Budapesten és az ország északkeleti részén, és az egész utazás nagyon kellemes emlékeket hagyott bennem.

A második alkalommal, 1981-ben csak átutaztam Magyarországon; az igazi úticél Románia és a Szovjetunió, közelebről Ukrajna és Moldova volt. Az út a mindörökre elveszett múltba: a besszarábiai németek egykori lakóhelyére vezetett. Négyen voltunk a kocsiban, egyéni utasok, ami nyugatnémet állampolgárok romániai utazásánál elég szokatlannak számított, nem is beszélve a Szovjetunióról. A szovjet határon történő be- és kiutazás pontos időpontját már jóval az utazás előtt meg kellett adnunk. A Szovjetunióba történő belépésnél előre be kellett mutatnunk minden egyes éjszaka dokumentumait. Közlekedni csak

az előre meghatározott útvonalon közlekedhettünk. Hogy a román vagy - horribile dictu - a szovjet vízumot esetleg a határon is meg lehet szerezni, pláne hogy ott igazolványképeket is csináltathatnánk, képtelen gondolatnak hatott. A magyar-román határon akkor is sok türelemre volt szükség. A román oldalon vagy egyáltalán nem foglalkoztak az átlépni szándékozók, vagy műszakváltás címén tartottak hosszú szüneteket. Az előttünk haladó magyar autósok - a román határőr felszólítására - kocsijának mind a négy kerekén le kellett engedni a gumit. Csak miután a vámások ekképp meggyőződtek arról, hogy szegény ember nem csempész semmit a keréktömlőkben, fújhatta fel a kerekeket egy lábpumpával, és haladhatott tovább.

A román-orosz határon közel és távol mi voltunk az egyetlen utazók. Már vártak minket. Autónkat teljesen szétszedték és átkutatták. A német nyelvet beszélő egyik vámós átlapozta könyveinket és jegyzeteinket. A két-

Matthias Rüb a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* magyarországi és délkelet-európai tudósítója.

hetes szovjetunióbeli tartózkodás alatt végig éreztük, hogy titokban figyelnek minket. Románia, ahol az átutazással és a kitérőkkel együtt összesen egy hetet töltöttünk, végtelenül elszegényedett és lepusztult országgént maradt meg az emlékezetünkben. Élelmiszert csak elvéve lehetett kapni, az éttermekben csak szerencsével juthattunk egy vagy két fogáshoz.

Magyarország azonban, micsoda különbség! A visszaúton egy püspök-ladányi kempingben éjszakáztunk. Maga volt a paradicsom. A valamiért „ABC” névre keresztelt szupermarketben rendesen be lehetett vásárolni. Volt tej, joghurt, sajt, felvágott, hús, zöldség és gyümölcs, egyszóval minden - olyan választékban, amelyről a határ(ok) keleti oldalán csak álmodozhattak. Magyarország összehasonlíthatatlanul más volt, más mint akár Lengyelország vagy Csehszlovákia, ahol azért szintén nem volt annyira rossz a helyzet. Ez az első két magyarországi utazás csak erősítette azt a hírnevet, amelynek Magyarország, a „kommunista tábor legvidámabb barakkja” világszerte örvendett. Dörzsölt volt ez a kis ország, mindig megtalálta a kiskapukat, és megtalálta a módját, hogy olyan kényelmesen éljen, amennyire a mostoha körülmények között csak lehetett. A magyarok abban is megfelelték a róluk külföldön kialakult kliséknek, hogy tényleg barátságosnak és temperamentumosnak mutatkoztak, és szinte beteges paprikaevők voltak. Emlékszem például az egyik barátom családjánál elköltött reggelire. Lecsót adtak, amely embertelenül erős volt, előtte egy kupica pálinkát. Nyilvánvalóan tesztelték „ezt a kis nyugatiit”, aki most legalább egyszer az életben megszervezhette, mivel is kell szinte nap mint nap megküzdenuik a háziaknak. Egy jó adag fehér kenyér segítségével derekasan megbirkóztam mindennel. Arra a kérdésre pedig, hogyan is ízlett, azt feleltem, hogy „erős volt, de nem túl erős”. Ez ugyan hazugság volt, nekem azonban megszerezte a „tisztéletbeli magyar” címet.

A nyolcvanas évek második felében sokszor jártam Magyarországon; voltam Budapesten és utaztam vidéken, riportokat és tudósításokat írtam. Mindig kifejezetten jól éreztem magam itt. Néha közelről, néha távolabbról, de mindig rokonszenvvel és nyarabecsúlással figyeltem, hogy Ma-

gyarország mindig - az egypártrendszer megdőltékor is - legalább egy lépéssel előbbre járt; megtette a piacgazdaság felé vezető első lépéseket is. Az ország minden szempontból sokkal világosabb képet mutatott, mint szomszédai, lakóit pedig barátságosnak és nyíltan ismertem meg.

1994 elején költöztem családotul Budapestre. Az első nagy esemény, amelyről tudósítanom kellett, a második szabad parlamenti választás volt. A várakozásoknak megfelelően kormányváltás következett. Erről persze számos tudósítást és elemzést kellett írnom, de csakhamar alábbhagyott a Magyarország iránti érdeklődés. Csak a rossz hír a hír, és mivel Magyarországon továbbra is nagyjából rendezetten zajlott az élet, csak ritkán nyíltott alkalmam magyarországi témájú cikkek elhelyezésére. (Mivel tudósítói munkám, akárcsak számos Budapesten akkreditált kollégámé, az egykori Jugoszlávia országaira is kiterjed, sőt az számít a fontosabbik területnek, a háborúról és a Balkán széteséséről szóló tudósítások egyébként is bőségesen elláttak tennivalóval.)

Magyarország-képem, miként is lehetne ez másként, igen sokat változott a kezdetek óta. Ebben bizonyosan szerepet kapott az is, hogy a megismerkedés eufórikus hangulatát mindig a kijózanodás időszaka követi, hiszen eleinte az ember inkább a dolgok jó oldalát veszi észre. Mégis azt hiszem, hogy első benyomásaim nem csaltak, hogy a magyarok 1989 előtt egy nagy, közös, titkos összeesküvés résztvevői voltak. Az összetartozás nehezen meghatározható érzése hatotta át a társadalmat, a jó lelkiismerettel csalók cinkossága. Mindenki tudta, hogy a rendszer korrump, hazug és becsapja állampolgárait, így tehát korrumpálhatóak voltak az alattvalók is, igyekeztek a maguk részéről szintén becsapni az államot, hazugságra hazugsággal feleltek. A külső szemlélő számára majd mindent titkos derű és egészséges ironia hatott át: talán nem is gondolták olyan komolyan az egészet.

Közép- és Kelet-Európa majd minden „reformállamában” él egyfajta nosztalgia az 1989-es *annus mirabilis* előtti időszak iránt. Amennyiben az egypárti uralom játékszabályait nem kérdőjelezte meg, az akkori zárt társadalomban védelmet és biztonságot kapott az alattvaló. És még valamit: megkapta az alattvalók titkos összees-

küvésének közösségérzetét. Az emberek egymás közti érintkezése általában konspiratív és barátságos volt. Magyarországon az 1956-os katasztrófa még külön is erősítette a közös tudatot: itt sikerült az a bűvészműtárvány, hogy a legrosszabból a legjobbat hozzák ki. Többet értek el, mint a legtöbb szomszéd, mégsem közködtök a rendszer és a térség despotái-val. Az ország egy olyan rendszer foglya volt, amelyből nem volt menekvés - amelynek azonban mégis túl lehetett járni az eszén.

Ma is meg vagyok győződve arról, hogy magyarországi „alapélményem” a hegyeshalmi igazolványkép-automatával jelképesnek is tekinthető. Az, hogy az egyik gép rossz volt, a másik pedig nem működött; hogy péntek este már senkit sem lehetett a javításhoz előkeríteni, és hogy a rendszer ügynökei (a határőrök) provokatív érdeklenséggel viselkedtek az alattvalók (vizumkötélezettek) szükségletei iránt, pontosan megfelelt a szocialista rendszer belső logikájának. De hogy ezután mégis, csodaszzerűen megjavítják a gépet, hogy a kései órán érkező megmentő (szerelő) mindehhez még kedves és gyermekbolond is: ez a jelenségnek sajátosan magyar jelleget kölcsönözött.

1989 vége óta folyamatosan megszűnt Magyarország különleges helyzete a térségben. Az egykori keleti blokk legnyugatibb állama ma csak egy a sok közül. Bár az átlagos magyar életszínvonal még mindig magasabb, mint a térség legtöbb államában, a korábbi minőségi különbség mennyiségi előnyre zsugorodott. Ez az előny egyre kevésbé mérhető, a magyarok többsége számára pedig szinte nem is érzékelhető, hiszen csak abban nyilvánul meg, hogy a reáljövedelmek és a vásárlóerő csökkenése itt kisebb, mint sok szomszédos országban. Ha soványabb lesz a pénztárcánk, lehetünk-e elégedettek csak azért, mert másoké még soványabb lett? A magyar átmenetben ráadásul az is sajátos volt, hogy itt elmaradt a gazdasági sokkterápia időszaka. A térség legtöbb államában közvetlenül a politikai forradalmak után drámai gazdasági visszaesés következett. Mivel az emberek tudatában voltak a történelmi helyzet sajátosságának, a különleges körülményeket morgás nélkül vették tudomásul.

Magyarország ezen a téren a „korai

születés" átkait nyögte és nyögi ma is. Itt korábban kezdődtek a gazdasági reformok és fokozatosabban zajlott a politikai változás is. 1989, a puha átmenet éve után a - viszonylag magas szintű - gazdasági stagnálás időszaka kezdődött. Antall miniszterelnök és az első szabadon választott kormány valószínűleg hibát követett el azzal, hogy nem kezdte meg azonnal a gazdaság radikális átalakítását, ami a polgárok számára persze bizonyosan fájdalmas lett volna. Szerepet játszott ebben talán a taxisblokáid traumája is. A tiltakozástól megszeppenve és a következő választások elvesztésétől félve a kormány kitarított bizonytalan, várakozó álláspontja mellett. Mégis elvesztette a 94-es választásokat, a makrogazdasági mutatók pedig a kritikus szinten maradtak. Emiatt egyre többen éltek egyre romló életszínvonalon, és senki sem látta a folyamat végét és értelmét.

Ebből a sajátos helyzetből adódik az, amit én Magyarország „permanens formai válságának” szoktam nevezni. Az ország hangulata egyre rosszabb és csüggedtebb lett. Nem változtatott ezen az új kormány 1994-es hivatalba lépése sem. Egy idő után hozzáfogtak a már réges-rég esedékes reformokhoz, a makrogazdasági adatok javultak, a Világbank és a Valutaalap dicséretét fejezte ki. De - 1997 végéig - érezhető javulást a „Bokros-csomag” utáni korszak sem hozott az életkörülményekben. A közhangulat folyamatos romlását pedig lépten-nyomon érezhetjük. Míg az ország és főleg a főváros külső képe egyre színesebb, a szokások és az erkölcsök egyre inkább eldurvulnak. Az általános panaszkodás elviselhetetlen kakofóniává erősödött. Magyarország 1990 óta egyre kevésbé szívélyes hely. És egyelőre sajnos még a változás jeleit sem tapasztaljuk.

Érzésem szerint drámai méreteket öltött az általános csüggedés és a társas érintkezés eldurvulása. Az „idegen állammal”, a szovjet kommunisták kegyeltjeivel szembeni cinkos közösségvállalás már a múlté. Az állam ma már a magyaroké, még ha fenn is maradt valami a régi kapcsolatrendszerekből. Adottak a tényleges politikai részvétel és a szabad gazdálkodás feltételei. Az emberek viselkedése azonban a régi mintákat követi. Megmaradt a korrupció, a hazugság és a csalás. Ma mindenki ennek a régi.

kommunista és (bár ezt nem szívesen hallják) balkáni viselkedésmódnak az áldozata. Persze ha egy-egy különösen kirívó eset, mint például a hírhedt „egymillió forintos vacsora”, nyilvánosságra kerül, akkor azonnal kítör a közfelháborodás. A hatóságok kapkodó és túlzott reakciókkal reagálnak, az összkép azonban alig változik.

A fenti helyzet eredményeként mindenki egyre inkább áldozatnak érzi magát. A hétköznapi életben, csakúgy mint a történelemkönyvekben, állandóan a „kis Magyarország” áldozati szerepe. A felelős persze mindig a másik: a rossz kormány, a gonosz szomszéd, a szomszéd sávban haladó autós vagy - történeti dimenzióban - a nagyhatalmak, amelyek kirabolták az országot és megfosztották egykor tekintélyes területétől, illetve a szomszédos országok népei, amelyek megnehezítik a magyar kisebbségek életét. Bizonyosan megvan mindennek a hétköznapi és történeti valóságátalma; a magyarok azonban mindezt állandó önsiratássá fokozzák. Nem nagyon akar kifejlődni az a felelősségérzet, amelyet az ember a közösségért, a saját életéért, társkapcsolataiért vagy a környezetért táplál magában - annál fejlettebb a sopánkodás és a panaszkodás kultúrája.

Milyen példákkal világíthatjuk meg a „permanens formai válságot”? A boltok tulajdonosai vagy bérlői gyakran úgy érzik, ők már beérkezett emberek, és vevőiket feltűnő udvariatalansággal kezelik. Ha az úrgazdagok már tényleg elértek valamit, azt messze szagló önelégültséggel és vele párosuló izléstelenséggel mutogatják. Az utcai forgalmat a legdurvább küzdőszellem uralja, minden centiméterért harc folyik. Az autóvezetők különös kíméletlenséggel viseltetnek a gyalogosok iránt, aki pedig egy gyalogátkelőhely előtt mégis fékezni mer, arra habozás nélkül rádudálnak. A zebra nyilvánvalóan az aszfalt díszítésére szolgál. De még a szebbik nimmal szembeni előzékenység is, amellyel a magyarok oly szívesen dicsekednek, halvány nyomokban lelhető csak fel. Mindent áthat a mogorvaság.

A hatalmas külső változásokkal jól láthatóan nem tud lépést tartani a mentalitás átalakulása. A kulcsin változása, a városok és falvak átalakulása családok képet mutat az ország belső állapotairól. A polgárok jelentős részét jellemző általános tájékozódási

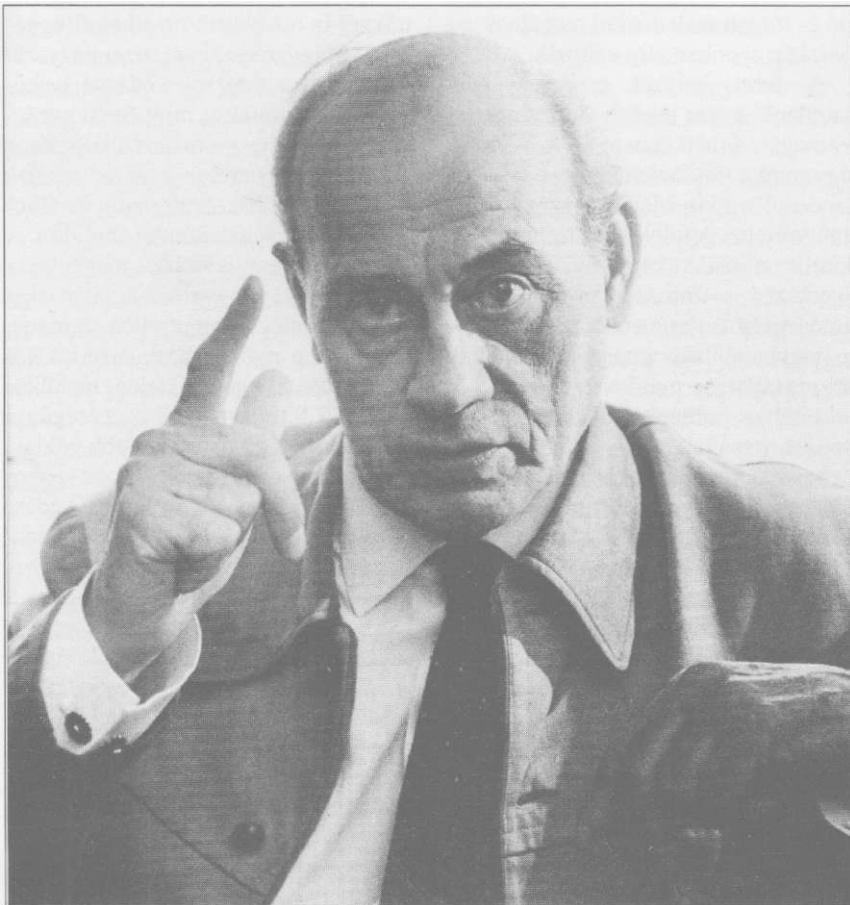
bizonytalanság és sajátosan rezignált alapállás is a formai válság jele. Tetten érhető ez abban is, hogy bánnak az emberek saját magukkal. A világ-egészségügyi szervezet (WHO) kimutatta, hogy Magyarországon minden ötödik férfi alkoholistának számít. A nőknél is növekszik az alkoholfüggőség. Magyarországon tizennégyszer gyakoribb a májzsugorodásos betegségek előfordulása, mint Svédországban, ahol pedig - a magas alkohollárok ellenére - ugyancsak gyakran néznek a pohár fenekére. Amit pedig az alkohol épen hagy, azt elintézi a nikotin. A WHO szerint a tüdőrákos megbetegedések aránya Magyarországon a világ egyik legmagasabb értékét mutatja. Megteszi a magáét a rendszerint következetesen egészségtelen táplálkozás is. A felfújtt magyar egészségügyi rendszer pedig talán a legjobb példa annak, hogyan is élnek tovább a szocializmus intézményei és viselkedésmódjai. Az orvosok hatalma töretlen, persze azért is, mert fennmaradt a hálapénz intézménye is. A betegségeket mérnöki módra, lehetőleg sok orvossággal és műtéttel „szüntetik meg”. Az egészségügyi megelőzési rendszerre, amely növelné az egyén felelősségérzetét is, csak embrionális fejlettségi szinten mozog.

Az angol történész, Timothy Garton Ash egyszer azt mondta, hogy a magyar pesszimizmus ugyanolyan gyógyíthatatlan, mint a lengyel optimizmus. Ez a „gyógyíthatatlan pesszimizmus” azonban legalább arra jó, hogy csak kevés magyar hisz a nacionalista vagy szélsőséges üdvhozókban. Sok jel mutat arra, hogy ez a jövőben sem változik. A legtöbben valószínűleg meg vannak győződve arról, hogy egy radikális kormány még több rosszat tenne, mint a régi, mérsékelt kormányok. Ez pedig a centrumközeli politikai erőknél kedvez. Ebben a tekintetben a magyarok megőrizték kezdeti előnyüket, és a térség talán demokratikusan legérettebb népének számítanak. Olyan időkben azonban, amikor a magyarokat sajátos öntudatuk, sőt talán a reális önértékelésük elvesztése fenyegeti, a fent említett „gyógyíthatatlan pesszimizmus” kifejezéshez keserű mellékíz társul. Ez pedig különösen azért szomorú, mert a magyaroknak megvan erre a korábban már bevált ellenszere: az (ön)íronia. Csak ismét élni kellene vele.

Módos Márton fordítása

ÁRON AZ IDŐBEN

Töredékek Tamási száz esztendejéből

A hazaföldet, nemzetet, eszméket szabadló időben.

Az élet villogtató időben, amely sorsossá sűrítette kisebbségbe szakadt életeit, kihívássá virrasztó pillanatait.

Ha akarja sem lehetett volna más indulása, mint sorsrendeltetésű indulás, sorsnovella első írása, a *Szász Tamás, a pogány* s megannyi remeklő kisprózája, sorsregény a *Szűzmáriás királyfi*, a *Czímeresek*, az éltető erővel szárnyaltató *Ábel a rengetegben*, a túlélést eszelő *Ábel az országban*, az útravalóul viitt, hazahozott hűségü-lelkiismeretű *Ábel Amerikában*.

1926

Író érkezik Amerikából.
Megkapó ritmusú, sajátos mondat-

fűzésű, öserejű, ősi székely nyelvet hullámoztató író.

Felfrissített hangja századok szólamaait szólaltatja meg.

Távollétében jelenik meg első novelláskötete, a *Lélekindulás*.

Távollétében avatják íróvá, lát napvilágot az *Ellenzékben* (1925. június 7.) Áprily Lajos meleg méltatása. A felfedezés öröme évek múltán sem apadt, Németh László (Nyugat, 1931) a tehetségideált látja benne: „Ez a fiatal író pontosan az a tehetség volt. akit mi behunytt szemmel elképzeltünk. Zárt, elhagyott világ fia, akit nem könyvek tanítottak meg írni, hanem tulajdon gazdagsága. Csodálatos képeiben kimeríthetetlen belső mitológia üzte szentivánéji játékát. Hasonlatainak nem volt irodalmi múltjuk.

Képelete autonóm világ, melyben szokatlan s mégis romlatlan bájjal keltek nászra a megmozduló tárgyak s az egymást szemmel tartó elemek. Nyelve mint engedékeny asszony adta át magát a képzeletnek. Nem a neológ-erőszak, hanem a bőség újította meg teljesen ezt a nyelvet, mely üde ruganyosságával szökött nagyszerű természet-víziókból góbés furfangokba s szerelmesek mókáiból játszva hangolt át balladai komorságba.”

1932-1936

Zenit.

Ábel-trilógiáját Reményik Sándortól Halász Gáborig rangosító írások köszöntik. Babits Mihály már-már regényíró-talentumnak nevezi. Elbeszélés-medrű regényeit a kalandokat csillogtató pikareszkekkel rokonítja, nyomban nyomatékositva, miben különbözik a Tamási-pikareszk világirodalmi elődeitől (*Don Quijote, Gil Blas, Robinson*): „Ha van példaképe és mintája, mely kialakulását megkönnyítette, akkor az csak az emberi fantázia ősi és naiv pikareszkje: a népmese.” A népmese, az ősforrás táplálója a csodákat ragyogtató színpadi műveinek is. Közülük az *Énekes madár* a legmeseibb, házfalat elmozdító (a színpadi falakat-dramaturgiát szertefeszítő) égi-földi játék-bukásaival is győztes mű!

1944

Megbolydult ősz...

Megbolydult Kolozsvar, megbolydult falvak...

Visszavonuló katonák - köztük civil sereglsés...

Aki csak teheti: lovasszekéren, katonai járművön, gyalogosan, menekül.

Tamási is menekül - üldözött feleségét menekíti...

Segítő kezek mindenütt, mégis egyre drámaibb a napok.

Hosszú, csöppet sem veszélytelen az út „hazáig”.

A ma is fel-felparázsló vád (Tamási szószegeccsel szökött ki Erdélyből, kávéházi baráti találka helyett a hajnali vonatot választotta), igazításra szorul. Éppen baráta tanácsára döntött a később óvóhelyet óvóhelyre cserélő háborús kaland mellett!

1951

Október 11-i keltezéssel négysoros levél érkezik a címére:

Kedves Áron:

most fejeztem be Szülőföldem című kötetedet.

Ha istent megölelni lehet, öllelek.

Baráti szeretettel:

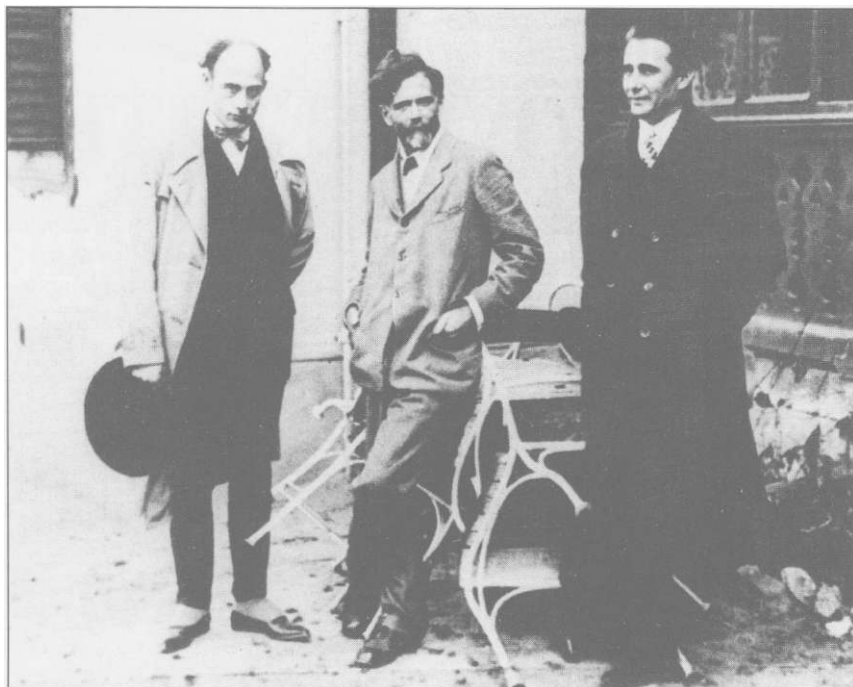
Reményik Zsigmond

1954

Nagy Imre kormánya Kossuth-díjjal tüntette ki:

Nyomban listát készít, kik élnek nálánál is nagyobb ínségben. Erdélyi József, Sinka István, Kodolányi Gyula, Féja Géza, Kovács László s mások címére a *Hazai tükrök* Madár Vincéje pénzesutalványokkal érkezik. Néhányuk, ismervé az adakozó hasonhelyzetét, köztük Sinka István, visszafordítják a küldeményt. Sinka táviratilag csavarint Tamási szövegén: KEDVES AARON SZERETETTEL BEKESSEGGEL VISSZAKUELDTEM A PENZMAGOT HASONLO ESETBEN TE IS EZT TENNED OELEL PISTA.

Ülnek (balról jobbra): Szentimrei Jenő, Benedek Elek, állnak: Tamási Áron, Dsida Jenő, Ferenczy Zsuzsi, György Dénes (előadóművészek) és Bartalis János

Tamási Áron, Kodály Zoltán és Szentimrei Jenő

1956

Országos együttlégzéssel sorsfordító napok lázában ég, tevékenykedik: ülésezik, megbízásokat vállal. Mindenütt ott van, az előbbre vivő ügyek szolgálatosa - megalkuvás nélkül és szívében azzal a hódoló buzgalommal, melyet a forradalom ifjú hősei iránt érez. Az Írószövetség nevezetes

állásfoglalását, a *Gond és Hitvallást* ugyanazzal az igénnyel-felelősséggel fogalmazza meg, mint a *Magyar fohászt*, a *Tiszta beszédet*. November 4-e után sem csappant tenni akarása, Illyés Gyulával, Veres Péterrel, Erdei Sándorral a letartóztatott íróársak szabadlábra helyezését kéri, Déryvel, Képes Gézával, Örkény Istvánnal Krisna Mennonnál, India moszkvai nagykövéténél tesz látogatást a Margitszigeti Nagyszállóban. Szabad óráiban az események vázlatos krónikáit írja - jegyzőfüzetül használt zsebnaptára megtelik tanúskodó betűfolyammal, gyászszűrű oldalakkal.

1997

Szeptember 20.: Tamási Áron virradó napja.

Erdély ünnepére készül.

Itthoni ünnepése szegényebbnek ígérkezik, mint amelyet megérdemelne.

A hivatalos Magyarország?

Nem mozdul!

Ha angolnak születik, a Westminsteri Apátság művész-szentélyszeglete fényeltetné nevét.

Ha...

Székelynek született.

A Hargita szárnya alá.

Farkaslaki nyughelyét kopjafa s a Szervátiuszok: apa-fia szoboremlékezése vigyázza.

Vigyázásuk időnek szánt vigyázás!

Tamás's Memory

NAGYKÖVET ÉLETFOGYTIGLAN

Chmel Rudolf nagykövet volt Magyarországon, és ennek a hivatásának kiválóan és tanulságosan eleget tett. Hivatást mondok, mert ő is többre értékelt a szerepét, mint egy karrier-diplomata az ő egyik állomását. Havel elnök jól tette, hogy őt választotta ki Csehszlovákia budapesti követéül, mert abban, ami a magyarok legkevésbé vitatott teljesítménye - a magyar irodalomban -, kutatóként és tanárként otthonosan mozgott. Képletesen szólva hazulról hazulra ment, és Göncz elnök is jól tette, hogy barátian fogadta a nagykövet urat, hiszen barát volt már írói találkozások révén, tudta, hogy kivel van dolga. Chmel Rudolfot egy rokonszenvhálózat vezérelte állami-közzszolgálati-politikai-reprezentatív-szimbolikus hivatalába. Jött építeni a barátság átjáróit személytől személyig.

Mindazoknak a kiváló budapesti nagyköveteknek a galériájában, akiket volt szerencsém megismerni, Chmel Rudolf személyiségét találtam a legkedvesebbnek vagy legalábbis a legkedvesebbek egyikének, és jó volt azt képzelni, ha csak a találkozások időtartamára is, hogy voltaképpen olyan az ő országa is, mint ő maga. A probléma abban a tényben áll, hogy az az ország, amelyet ő képviselt, szép csendesen megszűnt a háta mögött, s az a nemzet, amelyből ő származott, már inkább egy másik arccal azonosult, a mai miniszterelnökével, akinek megfigyeltem arcvonásait, és a mosoly kedvessége tekintetében nem jöhet számításba a nagykövet úr versenytársaként.

Ezért én Chmel Rudolf urat továbbra is életfogytiglan Csehszlovákia nagykövetének tekintem, azon kívül, hogy Rudinak, akinek az a lényege, hogy az irodalom erkölcsét, az empátiát, ami a belső dialógus testvére, áthelyezte a diplomácia praxisába, egy szóval híve volt annak a hangulatos megbeszélésmódnak, amelyhez hozzátartozik a realista humor és valami, ami ennél magaszosabb is: az axiomatikus respektus a másik féllel szemben. Bámulatós a fanyar türelmessége a túlzók két társulatával, a hazaiakkal és a budapestiekkel szem-

ben. Mert elég messze ment a makacs igyekezetében, hogy e feleket közelebb hozza, megértésre, kompromisszumra hangolja.

Drámaian csoportosulnak a feszültség erővonalai 1992 őszén. Csehország és Szlovákia válik, elterelik a Dunát, itthon csúszás jobbra, az elnököt kifütyülik, éleződő retorika, Boszniában háború, immár óvatos nyugat, óvatos szomszédság, a válásba senki sem szól bele, nem is ösztönzik, figyelik, nem szól bele még a cseh és szlovák lakosság sem. Két miniszterelnök megállapodik, mert a szimmetrikus konfederáció a cseheknek púp lett volna a hátukon, a federáció pedig a szlovák nacionalistáknak volt elfogadhatatlan. Valóban nem meglepő, hogy a szlovák politikai osztály zöme többé-kevésbé óhajtotta az önálló nemzetállamot. Amit nagyon kívánának, az felértékelődik, kultuszban részesül, és lefoglalja megalkotóinak a tudatát. Számukra az a tény, hogy szlovák állami szuverenitás van, nem többgenerációs tapasztalat, hanem megrendítő újdonság.

Ha a nemzetállam szent, ki minél rajongóbb, annál alkalmasabb magas állások betöltésére, és mondhatják egy tapintatos, mértéktartó, szívélyes emberre, hogy nem elég harcos, hogy nem eléggé azonosul nemzete mélyebb identitásával, amelyről csak annyit lehet biztosan tudni, hogy ahhoz legközelebb az első számú vezető áll, olyan közel, hogy ez az identitás többnyire e vezér személyében ölt alakot. Szomorú fordulatok egybeesése ad 92 őszén különös feszültséget, amelyek a nagykövet kísérletét nem engedték beteljesülni. A legsúlyosabb, hogy az, amit képviselt, a relatíve szupraetnikai szövetségi állam, Prága és Pozsony dialógusa ennek az alkotmányba épített, érdekes, dialogikus kettősségnek a szimbiózis eltűnt a háta mögül. Van különbség a között, hogy egy nagykövet mögött Václav Havel vagy Vladimír Meciar áll. De hát utóbbi nem állt Chmel Rudolf mögégé, mert más az ízlése, mint az előző szövetségi elnöknek.

Chmel diplomáciája igen szótuda-

tos. Tudja, hogy milyenféle szavak gyakori alkalmazásával lehet a másik felet sérteni, megalázni. Tudja, hogy a szavak eszkalációja tettelegességre vezet. És íme, a Ferencváros-szurkolókat Pozsonyban megverték, az erőmű ügyében a C-variáns a kompromisszum elvetését jelentette, magyar részről pedig akkor jelent meg a nemzeti-radikális fordulat követelménye, amit vakhírek kísértek csapatösszevonásokról. A fegyveres konfliktust rendszerint megelőzi a verbális pofonpárbaj. Chmel Rudolf feljegyzí, idézi a különböző élesedő formulákat mindkét részről. A különböző túlzások és ostobaságok önmagukért beszélnek. Az ő kommentárja általában csendes, ironikus és szomorú. Egy békeszerzésre hivatott jellem megpróbálja visszahúzni az egymástól távolodókat. Chmel 1993 tavaszán állomáshelyét elhagyja, a két állam kapcsolata rosszabb, mint 1990 nyarán volt, kölcsönösen elrontottuk. Hogy ez a viszony milyen nehéz, azt még jobban értem ennek a beszámolónak a nyomán. Mély sérelmek néznek egymásra. Mert a türelmes nagykövet is felháborodva arroganciát emleget egy újságcikk miatt, amely az új szlovák államot mesterségesnek nevezi. Ez a legfájóbb, a legérzékenyebb, a leginkább sérthető pont, ennek az államnak a szerves valóságát megkérdőjelezni. A közösségek igen könnyen megsérthetők. A lojális szlovák közhivatalnoknak a szlovák állam vitathatatlanszubsztancia, ahogy a magyar köztisztviselő szemében is a magyar állam az kell hogy legyen.

Szlovákia azáltal lett, hogy elhatárolta magát Csehországtól és Magyarországtól, amely elhatárolódás lendülete a józan mértéken túlmehet és gyanakvó szenvedéllyel telítődhet. Ennek a kettős elhatárolódásnak a kedvezőtlen nyugati fogadtatása Szlovákiát fogékonyabbá teheti az orosz befolyás iránt. A válás mint önelszigetelés megnehezíti a térség euroatlanti beilleszkedését, és elvette a partnerek kedvét a visegrádi társulástól. A válás mind a két felet megsebzí. Értem, hogy a nagykövet a magyaroktól azt

Rudolf Chmel Nagykövet voltam Magyarországon

Kalligram

kéri: ismerjék el a határokat egyértelműen, a honfitársaitól pedig azt, hogy ne szorongjanak, és higgyék el, hogy van államuk, nem veszi azt el tőlük senki sem.

Nem könnyű kívánságok. Mert ami az egyiknek államalakulás és büszkeség forrása, az a másiknak kapcsolatmegszakadás, egyéni életek sérelme. Nincs recept. Semmilyen belátás nem ösztönözheti a magyarokat arra, hogy az elismerésen kívül még szeressék is a trianoni határokat, és semmilyen szavak nem fogják a másik felet megnyugtanni, hogy nem, a magyaroknak eszük ágában sincs, és nem is szeretnék visszavenni azt vagy annak egy részét, ami egykor az övék volt. Ha a magyarországi szlovákok nagymértékben asszimilálódtak, mért nem teszük ezt a szlovákiai magyarok? Igaz

ugyan, hogy ezt az aszimmetriát a történelem csinálta, de az igaz, hogy nem tud beletörödni az, akinek nem kedvez. Régi államok is jócskán meg tudnak sértődni, újak még inkább, az állami önérzetek hímes tojások, kivált amíg keletiesen az egyén van az ő nemzetállamáért és nem megfordítva.

Az egyik örül annak, amit kapott, a másik búsul amiatt, amit elvettek tőle, nem könnyű közös nevezőre hozni ezt a két érzelmet. Az egyik nép attól tart, hogy mégsem egészen és maradéktalanul az övé az, amit kapott, a másik nép abban reménykedik, hogy mindabból, amit elvettek tőle, valami kevés csak az övé marad, nyelvi-kulturális értelemben legalább. Még a nagylelkűek sem tudják teljesen átélni a másik fél érzéseit. Ilyenkor egy megoldás marad: türelmes munkával, sok

érintkezéssel és önuralommal sok közös sikert elérni az együttműködés hangulatában. Paradox helyzet: annál szabadabb lesz a magyar kisebbség, minél nyugodtabb a szlovák többség, és annál nyugodtabb a szlovák többség, minél szabadabb a magyar kisebbség. Túl azonban a számokon, a több vagy kevesebb kvantomániáján van egy mindenekfelett való minőségi követelmény is, a másik alany, a másik ember, a másik nép, a másik kultúra erkölcsi egyenrangúsága és a priori tisztelete.

Egy embernek nem jár kevesebb tisztelet, mint kettőnek, kettőnek nem kevesebb, mint négynek. Igaz ugyan, hogy a való életben a nagyobb hatalom nagyobb respektust élvez, mint a kisebb, de a kisépeknek aztán igazán visszatetsző eltévelyedése volna a fölényeskedés a még kisebbekkel. Bibliai axióma a rokonszenv-előlegezés erkölcsi kötelessége a felebarátok, illetve más fordításban a szomszédok iránt. A népek kezdeményező értelmessége abban mutatkozik meg, hogy milyen intenzívek a kapcsolataik a szomszédaikkal. Nagyköveteknek néha megadatik példát mutatni abból a tudományból, hogyan lehet megszélesíteni a másikat. Rudolf Chmel ezt csinálta, sok magyart megszélesített, barátkozásra, másokkal, hasonszörű szlovák kollégákkal való találkozásra csábított. És ezek a megszélesítettek itt maradnak, és örülnek a vendégeiknek, akár van hivataluk, akár nincs, akár kormányközeiben vannak, akár távol tőle, kapcsolataikat mások szavazatainak a száma nem érinti, ha mi már egyszer választottunk. Az államok kapcsolatánál megbízhatóbb valóság a személyeké. Ha polgárosulnak, akkor a hathatós szuverén alany a személy lesz az államban és nem az állam a személyben, ha polgárosulunk, akkor a szomszéd népek sokféle egyéni arcát fogjuk látni magunk előtt, amelyek között csupán egy a kormányelnöké. Ha a magyarok és szlovákok megtanulják azt Chmel Rudolftól, ami tőle megtanulható, akár a könyve által, a szerénységet, a derűt, a komoly devóciót, a szellemi és stílári igényességet, a jószívű közeledést, akkor a következő évezredben a magyar-szlovák viszony még kellemesebb lesz, mint eddig volt, hiszen önökkel találkozni, hölgyeim és uraim, nekem eddig is kellemes volt.

Bányai János

KÉT NYELVEN, KÉT IRODALOMBAN

Aligha férhet kétség ahhoz - Szegedy-Maszák Mihály azt mondja, „magától értetődik” -, hogy irodalmak és kultúrák kapcsolataival, érintkezéseinek és eltéréseinek kérdéseivel csak akkor foglalkozhat érdemlegesen tudós író, ha több, legalább két nyelven „nagyon jól olvas”, esetleg beszél és ír is. S még ekkor is fennáll az az elbizonytalanító körülmény, hogy a másik - az idegen - nyelven írott művet kevésbé értjük, mint az anyanyelven írottat, és ebből következően az irodalminak szánt összehasonlítás könnyen alakul át legjobb esetben is egyszerű viszonyítással, hasonlóságok egymásra tükröztetésével, holott mint az irodalomtörténet és a kritika minden módszere, az összehasonlítás is alapvetően (bármit is értünk rajta) a megértés és önmegértés gyakorlata.

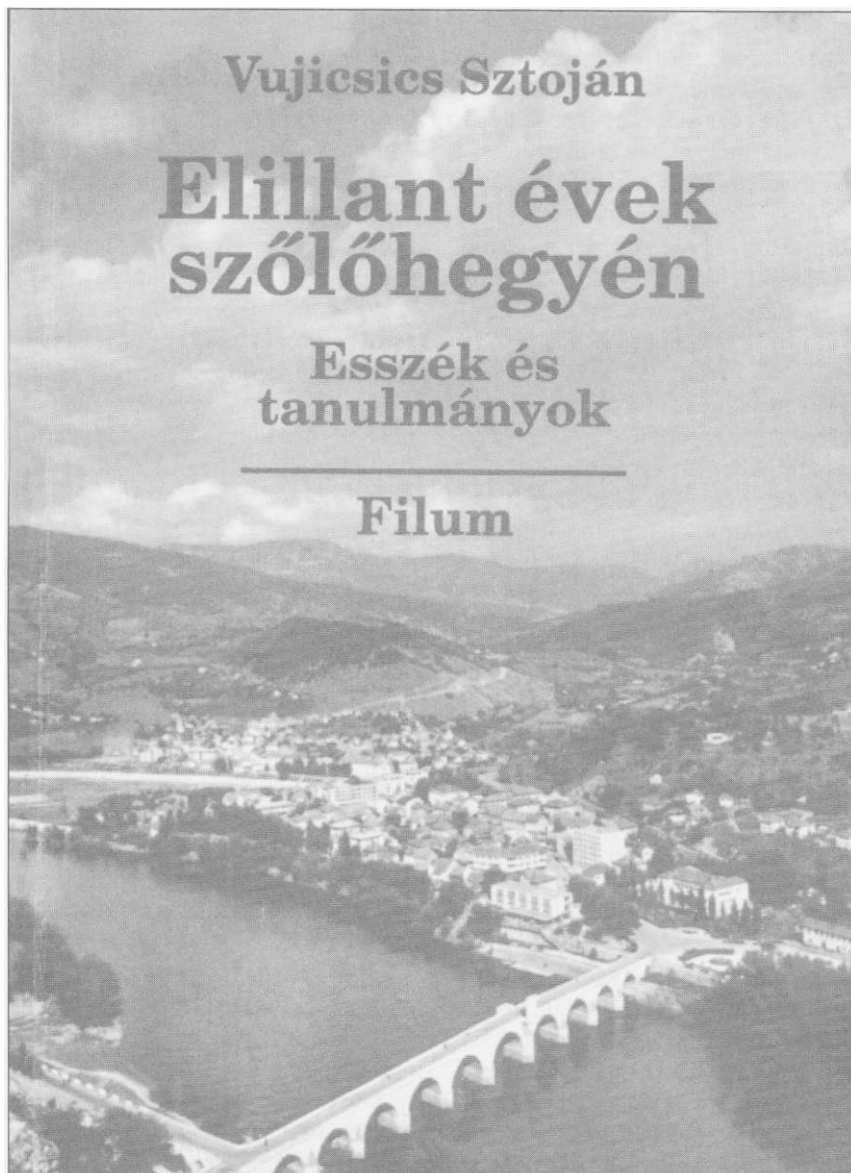
Az összehasonlító irodalomkutatás történetében valóban ritkán fordult elő, hogy valaki két vagy több nyelven valóban „nagyon jól” olvasott (beszélt és írt), és ezen felül még a műveket is megértette, mégpedig hiánytalanul tartott egyensúlyt az összevetésben. Az összehasonlítás legtöbbször elsőbbséget, hatásokat, minták követését állapította meg és csak ritkán igyekezett az egymásra való rávetítésben a műveket (nemcsak az egyiket) megérteni. Az összehasonlító irodalomtörténet ilyen művelői oly kevesen voltak, ha voltak egyáltalán, hogy legtöbbször - Danilo Kiš szavaival élve - „az életrajz alattomos ténykedésének” szülöttei. Ha például valaki (amennyire lehet) elfogultságoktól és előítéletektől mentesen egyszerre két (vagy több) nyelven, kultúrában, irodalomban szerez kifogástalan és teljes jártasságot, vagyis nemcsak a műveket, hanem a művek kontextusát és hagyományát is érti, és ezen felül még irodalmak és kul-

túrák nem is mindig veszélytelen összehasonlítására, közvetlen vagy közvetett, látható vagy rejtélyes kapcsolatainak feltárására adja a fejét, könnyen kerülhet szellemi vagy érzelmi sérülés gyanújába. Különösen a nacionalizmusok elhatalmasodásának idején. Nacionalista, tehát ostoba érdekek ütközésekor.

Az életrajz azonban alattomosága mellett még kérlelhetetlen is, és mindenek ellenére, a történelmi és teoretikus körülmények dacára is megteremti az olyan kivételes beszédhelyzeteket, amelyekben az összehasonlítás, az irodalmi kapcsolatok kutatása valóban a megértés ténye, mert nem eszmei belátásból következik, hanem magából a biográfából. Vujicsics Sztoján *Elillant évek szőlőhegyén* című, esszéket és tanulmányokat tartalmazó kötetének (Filum Kiadó, 1997) fedőlapján az áll, hogy a szerző „Magyarországi szerb családban született, két nyelven ír.” A mondat második felét azért emeltem ki, mert jelentése magában foglalja mindazt, amiről eddig beszéltem. Íme valaki, aki az életrajz alattomosága és kérlelhetetlensége folytán egyszerre fogadta be és értette meg két nyelv kultúráját és irodalmát, és megteremtette önmaga számára azt a beszédpozíciót, amelyben az összehasonlító irodalomtudomány művelése nemcsak meggyőződés, elméleti vagy eszmei állásfoglalás függvénye, hanem a személyiség történeti adottságainak mindenek ellenére történő vállalása egy erre enyhén szólva alkalmatlannak látszó korban. Két nyelven nemcsak nagyon jól olvasni (és beszélni), hanem két nyelven írni semmiképpen sem a választás, a döntés, az ítélet megkerülése, tehát nem semleges pozíció és nem is kikényszerített beszédhelyzet. Sokkal inkább kettős felelősség átélése, és ezzel együtt az irodalmi értékelés, az

irodalomtörténeti kutatás örökös viszonylagosságának megértése. Ha valaki két nyelven ír, akkor két nyelv kultúrájában van otthon, mert két nyelv és irodalom irányában vállal felelősséget, és jóval meggondoltabban meg óvatosabban fogalmazza meg irodalomtörténeti és kritikai ítéleteit, mint a többségében egy nyelven írók, vagy a másik nyelvre az életrajz alattomosága folytán vagy más okból rákényszerülők. Vujicsics Sztoján számára a másik nyelv nem többé-kevésbé elsajátított „konferencia-nyelv”, hanem természetes beszédhelyzet, még akkor is, ha az első mindenképpen az anyanyelv. Vujicsics Sztoján szerb író, verseit szerbül írja, és magyar író, esszéinek és tanulmányainak egy részét magyarul írja, és szerb meg horvát költőket fordít magyarra. Hogy életrajza teljesebbé ki ebben a beszédhelyzetben, ahhoz nem férhet kétség. Ám ahhoz sem, hogy a „két nyelven ír” pozíciója nem a gyökerek feltétele. Ellenkezőleg, biztonság és előny, nemegyszer szellemi fölény is.

De hozzátartozik mindehhez még egy megfigyelés. Azt mondtam, Vujicsics Sztoján két nyelv irodalmában és kultúrájában, két nyelv világában van otthon. Ami nem jelenti azt, hogy az idegenség érzése őt nem érheti el. Az idegeneknek kijáró bizalmatlanság őt sem kíméli, és főként - úgy látszik - azokat nem kíméli, akik élet- és világszemléletüket a természetes kettősségek, a kettőben való jártasság lehetőségeire építették. A nacionalisták megértőek az idegenek nacionalizmusával szemben, ám nem tűrik, ha átlátnak rajtuk, azt meg főként nem, ha valaki éppen akkor, amikor a nacionalizmus virágzik, „két nyelven ír”, összehasonlít, és senkit sem részesít fölényben, ha a kedvezőtlen körülmények ellenére két nyelv művésze-

tének megértésére vállalkozik. És még abba a botrányba is belekeveredik, hogy hidakról beszél. Amikor a hidak rombolása folyik, a hidak építése könnyen keveri a gyökértelenség gyanújába az irodalmi hidépítőt.

Vujicsics Sztoján három évtized terméséből állította össze a délszláv—magyar kapcsolattörténeti tanulmányait és esszéit tartalmazó kötetét. Harminc éven át hidépítéssel volt elfoglalva, hogyan került volna többször is gyanúba ezen és azon az oldalon egyformán. Éppen ezért a számvetés könyvének is vehető a kötet, a két irodalmat és kultúrát kapcsolatok és érintkezések fényében szemlélő irodalomtörténet és költő számadásának akkor, amikor a kapcsolatok mintha megszakadni látszanának, múltbeli emlékei

pedig egyre homályosabbak és egyre kevesebb érdeklődő tekintetet vonzanak. Vujicsics Sztoján számvetésének ezért gesztusértéke is van. Éppen akkor, amikor elválasztó határvonalak épülnek, kapcsolatokról és e kapcsolatok talányosságairól szólni hogyan volna gesztus és kiáltás, figyelmeztetés és rámutatás. A harminc vagy húsz évvel ezelőtt írt tanulmányok és esszék ezáltal más megvilágításba kerülnek. Egy-egy rejtélyesnek látszó kapcsolat felkutatása, szövegszerű bizonyítása, filológiai pontos leírása ma mindenkit, főként az elválasztás politizálásába feledkezőket meggondolásra inti, bár nem biztos, hogy közülük bárki is hallgat ezen intelmekre.

Mindenek ellenére Vujicsics

Sztoján könyvének kulcsszava, megvilágító metaforája a híd. A kötet *Bosznia-Hercegovina: Hidak, századok - jelkép és sors* című nemrégiben keletkezett nosztalgikus, mélyen átélt írásában a történelemből, a művészet (Csontváry) és az irodalom (Ivo Andrić) történetéből jól ismert, sokat megélt, legendákról és sorsokról, háborúkról és veszedelmekről tanúskodó hidakról szól, a nevezetes mosztári és visegrádi, a koszovói és hercegovinai hidakról - mintha másról már nem is lehetne szólni, csak e hidak idők mélyéről fakadó néma tanúskodásáról az ember gyarlóságai ellen. Mert a gyarlóságok lassan megfejthetlenné tették a híd jelképét. És ha a jelkép megfejthetlenné válik, akkor jöhet a legendák eltüntetése, a rombolás, a hidak ágyúzása. Ha lefejtik a szimbólumról a jelentést, a szimbólum egyetlen érintésre magába roskad. Ez történt az oly sokszor megírt, lefestett, emlékezetbe vett mosztári híddal. A hidaknak, mondják, mint az embernek és a népeknek, sorsuk van. A sorscsapás sújtotta hidakra csak kevesen merészkednek. Legfeljebb azok, akiknek még mindig van bizalmuk a szóban, a szó erejében és hatásában. És éltetik még a hitet, hogy a sorscsapások szavakkal legyőzhetők. Vujicsics Sztoján hídesszóját akkor írta, amikor a mosztári híd még állt, bár már látszottak rajta a lövedékek nyomai. És nem említi, utólagos jegyzetben sem, hogy a háború fantáziátlan lövészei a Neretvába döntötték. Az írás arra való, hogy megőrizzen nekünk valamit, megőrizze a leírás örömét, fenntartsa az emlékeket. Azt mondja Vujicsics Sztoján ezzel a nyelvi gesztussal, hogy hiába a lövészek erőlködése, hiába a híd ellen elkövetett gaztett, a híd az szavakban, a képeken, az emlékezetben áll még, és némán tanúskodik az elmúlt századokról, még akkor is, ha lerombolták.

Hidak épültek a délszláv—magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok évszázados története során. Ezeket a hidakat sem lehetett lerombolni, legfeljebb homályba borítani. Mint minden történetnek, ennek is vannak gazdagabb és szegényebb

fejezetei, szürkébb és változatosabb időszakai, és vannak elfelejtett, homályba rejtőző, talányos részei. Különösen fontos azonban, hogy ezt a változatos összehasonlító irodalomtudományi történetet kiváló kutatók, jeles írók írták és írják a múlt század elejétől kezdődően napjainkig, főként azok, akiket e tárgykörhöz nem pusztán elméleti vagy történeti érdeklődés vonz vagy vonzott, hanem azok, akik e kapcsolatok feltárásában és megértésében az önismeret esélyeit is felismerték. Tudósok ők, az irodalom és a történelem kutatói, de legtöbbjüköt személyes, nemegyszer életrajzi adatok is a kapcsolatok műveléséhez és elemzéséhez fűzik. Vitkovics Mihálytól errefelé e történetben Vujicsics Sztojának kitüntetett helye van. XVIII. és XIX. századi kapcsolattörténeti tanulmányai a magyarok és szerbek közös dolgairól minden szempontból forrásértékűek.

Az *Elillant évek szőlőhegyén* a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok történetének huszadik századi fejezetét mutatja be a legfontosabb tények és adatok számbavételével, felfedezést jelentő leírásával. Folyamatos történetet mond el a könyv a század elejétől napjainkig, és eközben nem törekszik teljességre, mert a sokrétű kapcsolatok teljes feltárása úgyis illúzió, ám amire Vujicsics Sztoján odafigyel, annak igazán kitüntetett helye van e történetben, mert módosítja az eddigi ismereteket, újakat tár fel, a régieket kiegészíti. A kötet három fejezete ennek a történetnek három szakasza is. A *Századelő* című első fejezetben Ady és Todor Manojlović kapcsolatáról szól, Miroslav Krleža és Miloš Crnjanski Ady-élményét, Kosztolányi és a modern szerb líra találkozását írja le és Petar Dobrović (Dobrovics Péter) valamint Ivan Mestrovic művészetét állítja a századelőről rajzolt kép keretébe. A második, *Térközök* című fejezet hőse, miként az első Ady volt, most Miroslav Krleža. Krleža magyar történelmi és kulturális kapcsolatai a délszláv-magyar összehasonlító irodalomtörténet különleges figyelmet érdemlő fejezete. Vujicsics Sztoján megadja ennek a kapcsolatnak személyes vo-

natkozásokra is kitekintő keretét, ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy sok szálát meg csomópontot rejtő tartalma egészében még feltáratlan. Szó van még ebben a fejezetben a délszláv irodalmak helyéről a *Nyugat*-ban, az első szerb József Attila-fordításról, Ivo Andrićról, Miloš Crnjanski örökös vándorlásairól, Ivan Goran Kovačićról, Radnóti Miklósról a „jajjal teli Szerbia ormán” és Illyés Gyula emlékezetes NIN-interjújának folytatásáról. A *Keresztút*ben című harmadik fejezet legtöbbet emlegetett írója Danilo Kiš, aki már nem élte meg a legújabb háborút, de írásaiból és nyilatkozataiból tudjuk, jó előre megjósolta. A fejezet esszéket, emlékezőseket tartalmaz, a szerb értelmiség legaktuálisabb kérdéseire keresi a választ, és arra figyelmezteti olvasóját, hogy a legidősebb történetek olvasata az irodalom és a kultúra területén a sematikus képeket árnyaltabbá teszi, továbbá arra is, hogy napjaink délszláv története többszereplős dráma, amelyben az egysíkú jelentések mellett ambivalenciák is bőven akadnak. A fejezet a könnyen ítélezőkhöz szól, közben senkit sem menteget. Ilyen árnyalt ítéletre Vujicsics Sztojánt éppen az készítette fel, hogy ő a két nyelven beszélőktől eltérően „két nyelven ír”.

Ady, Krleža, Danilo Kiš az Ady versének címével azonos című kötet három sarkpontja. Hármójuk közül Ady dominál a könyvben, nem véletlenül. A századelőn Ady költészete a szerb költészetben (is) fontos szerepet töltött be. Ennek a különleges szerepnek elméleti tanulságai is vannak. Vujicsics Sztoján elmondja, hogy a nagy múltú és hagyománytisztelő újvidéki *Letopis Matice srpske* folyóirat 1913-ban közli Todor Manojlović és Marko Maletin tanulmányát Ady költészetéről, ugyanakkor Ady verseit is Manojlović prózai fordításában, közben a folyóirat szerkesztője mentegetőzni kényszerül, mert a *Letopis* „Adyt népszerűsíti a szerbek körében”. Ez az apró epizód azt mutatja, hogy a kapcsolatok történetében a nemzeti irodalmakban kialakult és a nagy múltú, hagyományörző folyóiratban képviselt irodalmi kánon megújítása

idegenből átvett új szemléletű költői kánonnal is lehetséges.

De ott van Ady Vujicsics Sztoján kötetének második fejezetében is. Miroslav Krleža 1930-ban publikálta nevezetes Ady-esszéjét. Erről írta Németh László 1940-ben, hogy „A külföldi irodalomnak aligha van hasonló súlyú Ady-tanulmánya. Ady európai helyét pedig talán idehaza sem határozta meg senki szabatosabban.” A tanulmány mégis mostanáig ambivalens érzéseket vált ki a magyar irodalmi köztudatban, és fordítása is csak igen későn készült el, pedig ha szem előtt tartjuk, hogy a tanulmány egyidős Krležának ugyancsak 1930-ban publikált Rilke-esszéjével, s ebben nemcsak a publikációk időbeli közelségére kell felfigyelni, hanem a két írás szemléleti érintkezésére is, akkor minden bizonnyal Németh Lászlóra kell hallgatni, aki szerint Krleža Ady költészetét európai koordináták között határozta meg, és ezért aligha lehet bárkinnek oka késői érzékenységre. A tanulmány jelzőinek éle, mondatainak indulatossága is Ady jelentőségére utal. S arról beszél, hogy Krležának egész életre szóló magyarságélményét összegezi az Ady-tanulmány, jóval a *Hungarica* más közleményei előtt.

Ady a kötet harmadik fejezetében is szerepet kap. Danilo Kiš egyik utolsó „befejezetlen és csiszolatlan” elbeszélésének - magyarul a *Lant és sebhelyek* (1994) című kötetben *A hontalan* címen jelent meg - hősét Ödön von Horváth alakjáról mintázza, de a mintázásba - Vujicsics Sztoján jó szemmel vette észre - belejártott az író korai, még érettségiző korából származó, majd egész életében ápolt Ady-élménye is a párizsi helyszínnek és légkör leírásában.

A délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok sok elemből épülő huszadik századi történetét mondta el Vujicsics Sztoján harminc év esszéiből és tanulmányaiból felépített könyvében. Hogy tanulságos történet, arról nem kell külön beszélni. Ám hogy ez a történet Vujicsics Sztoján életrajzána része, és hogy a magyar összehasonlító irodalomtörténet-írás külön, sajátos fejezete, azt mindenképpen hangsúlyozni kell. ■

Kovács István

KÖNYVEK, VALLOMÁSOK A LENGYEL TÖRTÉNELEMRŐL

Lengyel, litván, fehérorosz és ukrán történészek körében évek óta páratlan jelentőségű szellemi vállalkozás folyik: közösen megírni a lengyel-litván állam, azaz négy nemzet négyévszázados történetét. A történészek rendszeresen találkoznak egymással, megvitatják az általuk megírt fejezeteket, feldolgozott eseményeket, kérdésköröket, korszakokat. A kölcsönös gyanakvás helyét az évek múltán elfoglalta az alkotók körében mind erősebb egymás iránti eszmecsereigény, megértéskészség, empátia. Ez a tény a közös történelem iránt tanúsított új felelősségérzetet is minősítheti. A végeredményt jelentő mű, a Jagelló-birodalom, majd 1569-től a Rzeczpospolita 1386 és 1795 közötti története remélhetőleg modellértékű lesz térségünkben. Talán az is elképzelhető, hogy egyszer majd magyar, horvát, szlovák történészek közösen írják meg a Regnum Hungariae legalább 1526 előtti történetét.

A beleélés és beleézés képessége, az évtizedeken, évszázadokon, évezredekben átsűrű empátia legalább olyan fontos tulajdonságjegye a történésznek, mint a szakirodalom ismerete, a forrásfeltárás szenvedélye, a források kritikával vegyes tisztelete. Vonatkozik ez azokra is, akik nem szakmabeliek, s csak közönséges halandóként érdeklődnek a történelemről gondolkodó befogadóknak vagy csalódottan hátat fordítanak neki, nem kis mértékben a történészek, műveiken múlik.

Lengyelország történetével a Tolnai Világtörténelme 2. kötetében találkozhatunk először. A kötet a szabadságharcok és a nemzeti újjáébredés korát, vagyis a XIX. század magyar és egyetemes eseményeit tárgyalja. A könyv átlapozására a „több száz kép és műmelléklet” ösztökélt. A fejléc egyik tartalmi utalása - *Az osztrólenkai csata* - Petőfi nyomán a „szakszöveg” iránt is felkeltette érdeklődésemet. Évtizedek múltán újraolvasva

Tolnai Világtörténetében *A lengyel szabadságharc*-ot, akár bosszantó is lehetne a sok hibásan írt név, téves adat, elnagyolt eseményleírás. Mégis hálával gondolok e népszerűsítő munkára, amely hozzájárult, hogy a történet máig nem nyugdíjazott tanítóterem legyen. Ráadásul éppen az 1831. május 26-án vívott osztrólenkai csata ismertetésében a részleteken túli lényeg helytálló: „Bem hősiessége és hadi tudománya akadályozta meg az oroszokat abban, hogy üldözhesék a megvert, elcsigázott lengyel sereget.” Engem akkor, nem sokkal 1956 után, még általános iskolásként nem Bem katonai bravúrja, hanem Varsó feladása, a filmszerűen előttem pergő jelenet rendítette meg, „amikor a vert, de még mindig bizakodó csapatok a »Nincs még veszve Lengyelország« dallamát énekelve hagyták el a fővárost”. Megértettem belőle, hogy a történelemben a lengyelek számára nincs reménytelen helyzet. Erre a Szolidaritás harminc évvel későbbi keletkezése, küzdelme és a nyolcvanas évek végén bekövetkezett győzelme a mi sorunkat is befolyásoló bizonyíték.

A történelem, pontosabban a történetírás iránti kétely magvait Perényi József *Lengyelország története* című munkája hintette el bennem az 1960-as évek elején. Ő egyébként három mondatot szentelt az osztrólenkai csatának, s belőle egyet Bemnek: „A csata sorsán nem tudott változtatni Bem József, a lengyel tábori tüzérség parancsnoka, aki katonáival igazi hősteteket vitt véghez.” Akkor már tudtam, hogy Bem a csata idején csak alezredes volt, s az „igazi hősteteket” egy nyolc ágyúból álló tartaléküteg élén hajtotta végre.

Az elnagyolt részletek Perényi könyve révén irányították a történetírói hitelességre, alaposágra, felkészültségre, lelkiismeretességre a figyelmemet. A történetet kutatóknak a világtörténelem legtisztéletreméltóbb és legrettegettebb alakjai egyaránt ki vannak szolgáltatva. Az értelmezés és

értékelés ingoványos, manipulatív te-repe a szellemi tevékenységnek. A felmagasztalás, mentegetés, a „helyretevés” és az elítélés vagy megbélyegzés között széles a minősítés skálája. A történetíró felelősségére, tárgyának kiszolgáltatottságára, hősei-nek védtelenségére jó példa Perényi József idézett munkája. A közel húsz-éves *Lengyelország története* összesen ha egy oldalt szentel József Piłsudskinak, az újkori lengyel történelem kétségtelenül legkiemelkedőbb alakjának, akinek erőfeszítései nélkül kérdéses, hogy területileg és jelentőségében milyen Lengyelország került volna fel 1918-ban Európa térképére. Előfordulhatott volna, hogy a trianoni Magyarországnak csak alig másfél-szerese - az eredeti nagyhatalmi elképzeléseknek megfelelően. A magyar történész róla alkotott ítéletei egytől-egyig negatívak. Tagadni ugyan nem tagadja Piłsudski szocialista párti indulását és kötődését, de leszögezi: a „...befolyása alatt álló Lengyel Szocialista Párt ellensége volt a forradalomnak”, s ezzel abban a korban, amikor a szocialista forradalom a közösségi cselekvés csúcsteljesítményének számított, egyszerű-mind ítéletet is mond róla. Az, hogy Piłsudski milyen szerepet játszott a független lengyel állam megteremtésében Perényi könyvéből nem tudható meg. A marsall úgy kerül ki tolla alól a lengyel államiság helyreállításának napján, mint az I. világháború politikusainak forgatagában fel-fel-villanó lengyelek egyike. Kiténni közülük azáltal tűnik, hogy egy évtized múlva rá lehet aggatni a fasiszta jelzöt. Az így kialakított portrén mit sem módosít az az odavetett mondat, hogy Hitler hatalomra jutása után „Piłsudskiek márciusban ajánlatot tettek a franciáknak egy németellenes preventív háborúra, amit a franciák nem fogadtak el”. Hogy ezzel az olvasót meg ne zavarja, néhány mondatot odébb így folytatja: „A lengyel uralkodó körök jelentős része (...) a

fasizmus uralomra jutását nagy örömmel üdvözölte, mert Hitlernek sikerült elhallgattatnia a német munkásosztályt és parasztságot, amit a lengyel urak is fő gondjuknak tartottak." Tekintsünk most el attól, hogy Németországban a nácizmus jutott 1933-ban hatalomra, nem pedig a fasizmus. A magát marxistának valló történész mentségére szolgáljon, hogy e két fogalmat harmincöt évvel könyvének megjelenése után a hazai sajtó ma is nap mint nap összekeveri. E tény árnyékában még a *Lengyelország történetét* is mentegetni lehetne azzal, hogy Perényi József korának ideológiai hálójából, az ötvenes évek sztálinista történelemszemléletéből nem tudott - különösen a XX. század lengyel históriájának ismertetését illetően - kikászálódni. A magyar történettudomány szellemét ismerve az 1950-es és 60-as évek fordulóján Perényinek nem tehető szemrehányás. A szomorúbb az, és ez a mai magyar hírlapírók történeti tájékozottságát is minősíti, hogy a sajtó többsége ma még a Perényiénél is sötétebb portrét rajzol az úgymond nacionalista, antiszemita, fasiszta, korlátolt stb. Piłsudskiról, akinek képkeretébe a Horthy-portrét is begyömöszölni igyekszik, holott a két államférfi pályája összehasonlíthatatlan. Az ilyen cikkek szerzői vagy tudatosan torzítanak, vagy fogalmuk sincs róla, hogy Piłsudski legkövetkezetesebb politikai ellenfelei mindvégig a szélsőségesen nacionalista nemzeti demokraták voltak, akik zsidóbarátsággal vádolták a szocialista párti politikust, légi-onista „parancsnokot".

Szokolay Katalin közelmúltban megjelent *Lengyelország története* című könyve után mindenesetre a hírlapírók, történeti publicisták már nem mentegethetik Piłsudskiról írt sületlenségeiket azzal, hogy a magyarul megjelent szakirodalom alapján csakis az általuk közreadott portré rajzolható a lengyel államfőről.

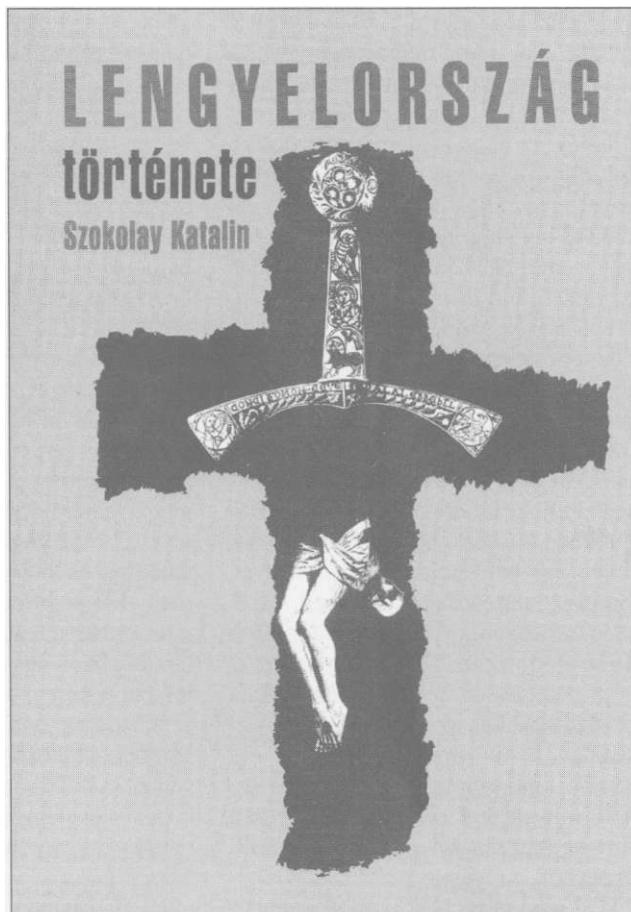
Szokolay Katalin történészi érdeklődésének középpontjában évtizedek óta József Piłsudski áll. Így elmondható, hogy szinte egyszemélyes harcot folytathatott Piłsudski reálisabb, történetileg hű magyarországi értékelésért. Könyvének címe azonos Perényi József munkájával. A nagy összefoglaló munkák szerzői iránt megértőnek kell lennünk. Hiszen van olyan kor-

szak, amelyeket a történész - mint lelkehez, szelleméhez közelebb állót - alaposabban ismer, de a mű szerkezetéből következően éppen annak szentelheti a legkevesebb teret. Szokolay Katalin érdeklődési területe ebben a vonatkozásban is szerencsés. Munkája egyharmadát annak a korszaknak ismertetése teszi ki, amelyet mind meghatározóbban hat át Piłsudski tevékenysége. A szerző úgy értékeli

a nagy államférfit, hogy politikai tevékenységének egyes korszakait nem mossa össze. Nyilvánvaló ugyanis, hogy Piłsudski más az 1926. május 12-i katonai puccs és más a lengyel állam újjászületését követő időszakban, amelynek társadalmi-politikai eredménye az 1921-es márciusi alkotmányban, Európa legtöbb szociális jogot biztosító konstitúciójában kristályosodott ki. Piłsudski neve ettől az alkotmánytól éppúgy elválaszthatatlan, mint az 1926-os puccstól, amelyet egyébként akkor a baloldal is üdvözölt mint a parlamenti káosz után a parlamenti rend megteremtésének, a demokratikus cselekvés hatékonyságának eszközét. A baj abból fakadt, hogy Piłsudski a közel nyolc évig tartó parlamenti csaták után, amelynek Gabriel Narutowicz köztársasági elnök valóságosan is áldozatul esett, mind csalhatatlanabbnak, Lengyelország egyedüli megváltójának érezte magát, s a hatalmat, amelyet legálisan is megszerezhetett volna, fegyverrel ragadta magához. Nem véletlen, hogy Piłsudskit a lengyel társadalommal, a parlament neki ellenálló képviselőivel szemben alkalmazott kemény kéz politikája, rendteremtő törekvése miatt Władisław Gomułka bevallatlanul, Wojciech Jaru-

zelski félig bevallottan, Lech Wałęsa többé-kevésbé nyíltan példaképének tekintette.

Szokolay Katalin könyvéből megismerhető Piłsudski másik arca is. Azé a politikai gondolkodóé, aki a litvánokkal litvánul beszélt, a beloruszokkal beloruszul, az ukránokkal ukránul, s nemzetiségük megőrzésére bízta őket a lengyel állam újjáalakulásának első éveiben. Ő a Szovjet-Oroszor-

szágról leváló államok, nemzetek föderációját tervezte, egy olyan köztes európai térséget akarva megteremtteni, mint amilyen a Jagelló-birodalom volt, amelyet közmondásos nemzeti- és vallási tolerancia, nyelvi, vallási, kulturális sokszínűség és szabadság jellemezett. „Piłsudski (...) úgy képzelte, hogy a háborúban meggyengült és az új társadalmi rend építésével elfoglalt Oroszország kiszorítható Európából, méghozzá úgy, hogy a nem orosz nemzetiségek lakta területek leszakadnak Oroszországról és föderációs alapon csatlakoznak Lengyelországhoz. A vezető szerepre, úgy vélte, a lengyelek hivatottak, gazdasági, kulturális és katonai fölényük bir-

tokában." Tisztában volt ugyanis az-
 zal, hogy egy vereséget szenvedett
 Németország és egy magát állandó
 veszélyben érző, elszigetelt Szovjet-
 Oroszország közé ékelődött Lengyel-
 ország rendkívül bizonytalan. Mi tör-
 ténik ugyanis akkor, ha a két szomszéd
 különféle megfontolásokból
 egymásra talál és szövetséget köt? Pilsudski e veszély kiküszöbölésére
 akarta létrehozni az említett föderáci-

meg, hogy Marcell Handelsmann, a
 XX. század egyik legkiemelkedőbb
 lengyel történésze a háború alatt a Ho-
 ni Hadsereg Parancsnoksága Informá-
 ciós Propaganda Osztályán dolgozott.
 Egy történész, aki máig felül nem
 múlt alapműveket írt a XX. század
 lengyel historiájáról, egyszeriben a
 mindennapok történetének formálójá-
 vá válik. Hogyan vállalta ezt a szere-
 pet? Bizonyára a lehető legtermésze-
 tesebb módon.

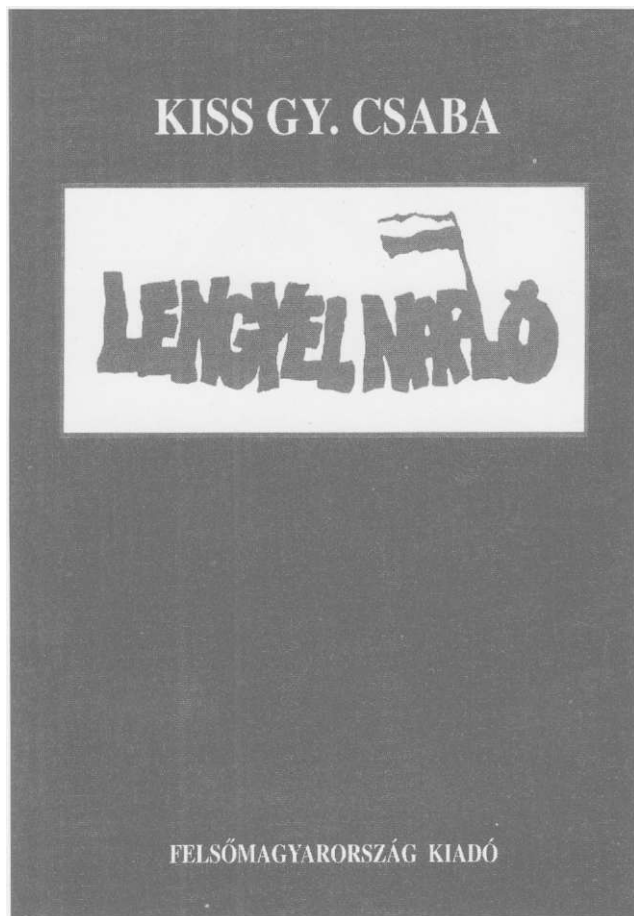
Ahogy az önfel-
 áldozás termé-
 szetessége törté-
 nelmi kihívások
 idején a lengyele-
 ket jellemzi.

Kiss Gy. Csaba
*Lengyel naplój*a is a minden-
 napok emberének
 történelemformáló
 lehetőségét,
 szerepét érzékel-
 teti. A Szolidari-
 tás megalakulását
 követő években a
 lengyelek mellet-
 ti szánalmasan
 szerény kiállást -
 vagyis inkább a
 kiállítás hiányát -
 Magyarországon
 a közhangulat
 tette sajátosságosan
 történelmivé. A
 közhangulat nem
 volt lengyelbarát.
 Valljuk be, a ma-
 gyar társadalom
 - az értelmiség
 egy részét nem

ta sírások miatt, hogy nálunk, úgy-
 mond, azért romlik az életszínvonal,
 mert a lengyelek nem dolgoznak, ha-
 nem sztrájkolnak. „Ma már vannak
 nálunk nemzedékek, amelyek mit sem
 tudnak a barátság hagyományáról, ott-
 hon egy szót se hallottak róla” - írja
 Kiss Gy. Csaba, s az okokra s részben
 a következményekre utalva a magyar
 tudatállapot romlását is jelzi.

A tudatállapot válsága nemcsak a
 közép-európai sorsközösség vállalása
 ellen hat, hanem az összmagyar iden-
 titástudat leépülését is felgyorsítja.
 Példa erre a *Lengyel napló* 1980. de-
 cember 30-i feljegyzése, melyben
 Kiss Gy. Csaba a Bethlen Gábor Alapítvány
 létrehozását egyre akadályozó
 közegekről ír: „Itt volt Farkas Árpí
 Sepsiszentgyörgyről. Többek között
 szóba került a Bethlen Gábor Alapít-
 vány dolga is. Próbáltam magyarázni,
 mi volna ennek a kezdeményezésnek
 a célja. Szellemi teljesítmények támo-
 gatása, határon inneni és túli magya-
 rok között nem tenne különbséget.
 Szükséges volna elismertetni a mi-
 nisztériummal, mármint a művelődés-
 ügyivel, és a saját körében teljesen
 önállóan működhetne. Megadva a
 császárnak, ami neki jár, de azon túl
 nem engedve beleszólást semmibe.
 Amikor nagyon belemelegedtem. Árpád
 közbeszólt, szóval te valamiféle
 magyar kulturális Szolidaritást akar-
 nál?” Akkor az összmagyar szolidari-
 tás gondolata, ez a természetes euró-
 pai igény szinte kimondhatatlan volt.
 Mellbe vágott. Ma már nem megdöb-
 bentő, de a maga természetességében
 mintha mégis kivihetetlen volna.

Kiss Gy. Csaba naplófeljegyzéseinek
 ismeretében bizakodással tölthet-
 ne el az az áldozatkészség és segítség-
 nyújtás, amellyel a magyar társada-
 lom 1997 nyarán az árvíz sújtotta Szi-
 léczia, a bajba jutott lengyelek felé fordult.
 Gondolok itt az Írószövetség lap-
 jának, a Magyar Naplónak az árvíz
 sújtotta Közép-Európa megsegítése
 céljából a magyar íróknak és képző-
 művészeknek címzett felhívására,
 amelyre szinte azonnal több mint száz
 író, festő és szobrász jelentkezett.
 Gondolhatunk azokra a magyar fiata-
 lokra, akik korosztályuk egyedüli kül-
 földieként dolgoztak az árvízkarok
 helyreállításán Wroclawban. Nem
 csupán virtuális, hanem megvalósuló
 Közép-Európa? Mégis számíthatunk
 egymásra? Valami jó irányban válto-
 zott volna bennünk? ■

ót. Amikor ezt megvalósíthatatlannak
 találta, a megromlott lengyel-ukrán vi-
 szony ellenére arra törekedett, hogy
 Oroszországot ellensúlyozandó létre-
 jöjjön egy Lengyelországgal szövetsé-
 ges független ukrán állam. A mai len-
 gyel Ukrajna-politika is létfontosságú-
 nak tartja a függetlenségét néhány éve
 visszaszerzett keleti szomszéd létét.

Szokolay Katalin mint lelkiismeretes,
 jól felkészült történész nemcsak a
 Pilsudski korába beilleszthető fejeze-
 tekkel szerethet munkája iránt elismer-
 rést. A marsall halálát követő bő fél
 évszázad rendkívül bonyolult historiá-
 jának, valamint a korábbi kilenc év-
 század eseményeinek feldolgozása is
 megbízható. Az ő könyvéből tudható

számítva - az 1980-as években meg-
 lehetősen silányul vizsgázott szolida-
 ritásból, s valóságos *Szolidaritás*-is-
 meretből. Erre találhatunk magyaráza-
 tot, de ne keressünk mentséget. Kiss
 Gy. Csaba *Lengyel naplój*a - amellet,
 hogy sajátos krónikája a nyolcvanas
 évek elején bekövetkezett lengyelor-
 szági változásoknak, s azok magyar-
 országi fogadtatásának - e vizsgala-
 pokból áll össze. E lapokat átírni már
 nem lehet. Őrzik a *Népszabadság* és
 az *Élet és Irodalom* cikkei, - a *Len-
 gyel napló* szerzője bőven idéz belőlük,
 megnevezve szerzőjüket is -, a
 rádió magnetofonszalagjai, a lengyel-
 ellenes kabarétréfák, a még az éhezést
 is kifigurázó viccek, a bendősovinisz-

A FOTÓ ÉS AZ ELTŰNÉS

A képen jobboldalt álló Bodor Ferencnek, a nagy városi nyomvadásznak, aki a vadat nem akarta soha lelőni, hanem — meglehetősen beható és intenzív módon — megünnepelni...

... és a baloldalt kalapban látható Lugossy Lugo Lászlónak, aki egyszer nagyon segített a Central kávéház ügyében, ami végül nem segített, de azért nagyon segített...

hálásan, szeretettel.

A fotó kétélű műfaj. Varázsol, megállítja az időt és megmenti a pillanatot. Mintha valóra válna, amiről nemcsak Goethe és Faust álmódott, a megfogható, megszólítható pillanat: „Verweile doch! du bist so schön!” - És ugyanezzel a gesztussal megfagyaszttja, élő közegéből kitepi a pillanatot, és elveszi a jogát bármiféle jövőre. A fotó megörökíti az életet, de éppen a legszebb lényegét, a változékonyságát nem képes megőrizni. A fotón nincs időben sem előre, sem hátra, csak az a pillanat van, örök mozdulatlanságra ítélve. Egy szép fogolynő.

Ebből adódik talán az az elemi rémület, ami akkor önt el bennünket, ha szembesülünk saját arcképünkkel. Identitásunk minden darabjáért keményen meg kell küzdenünk. Így azért a szemünk előtt lebegő képért is, ahogyan szeretnénk, ha arcunk, gesztusaink a leghívebben képviselnének minket. A fotó szinte mindig rosszkor tép ki minket ebből a folyamatból. Elér minket, mint az óra végét jelző csengő gyerekkorunkban. Elrévedtünk, a kinti fák vagy az előttünk fekvő fehér papír látványába merültünk. Most végre készen állunk. Megvan a fogalmazás alapötlete, hirtelen felrémlik a bonyolult egyenlet megoldása, de lejárt az idő. Szárnyaló gondolatok és elegáns számok, tiszta gyöngybetűk helyett egy majdnem üres papírlap a pánik kusza írásjeleivel. Arc helyett az akarat torzója.

Frankl Aliona
fotóihoz

● A Quint presszó a két pincérlánnyal. Ez a fotó majdnem olyan személyesen érint, mint egy önarckép, annyira fontos lett számomra ez a kávébarlang a város legközepén, annyira a szívemhez nőtt. Mindegy, hogy Újpesten vagy Óbudán találtam kiadó szobát, a Quint lett minden budapesti látogatásom nappali szobája, egy biztos úrbázis útjaimon, Németországból egy másik világba. Jobb nem belegondolni, hány embernek okozott ez a veszteség, a Quint eltűnése ugyanilyen maró fájdalmat. Az otthontalanságát. Mert aki a Quintben a lehetetlen, hatvanas évekbeli kis presszószékeken vagy - jobb esetben - a kényelmesebb padokon megtalálta a helyét, az megérkezett, az megmenekült. Amint belépett az ajtón, bekerült a kikötőbe, bármilyen vad hullámok közül kapaszkodott is ki. Ezt a bizonyos ajtót nem volt könnyű megtalálni az üzletsor sok hasonló bejárata között. De meg lehetett.

A nyolc év alatt, mióta Budapesten élek, sok hely eltűnése okozott fájdalmat. De a Quinté az egyetlen, amit nem tudok megemészteni. Hogyan lehetséges, hogy a város egy ilyen helyet, amelyre ennyire nyilvánvalóan égető szüksége van, kitép a saját szívéből? Mindig zsúfolt volt. A vendégek hangjának mormolása megbízható, mint a tengerzúgás. Az a bizonyos pára, ami cigarettafüstből, kávéillatból és a lélegzetekből összeállt, olyan pótolhatatlan lett, mint annak a szeretett személynek a testszaga, akinek a közelléte nekünk egyszerűen és mindenképpen kell. És ha a méltóságosan megöszült tulajdonos, a régi idők vívóbajnoka megjelent és átsétált a birodalmán, akkor a keskeny, mélyen benyúló barlangból hirtelen palota lett. A fotón tehát egy láthatatlan pillanat látható.

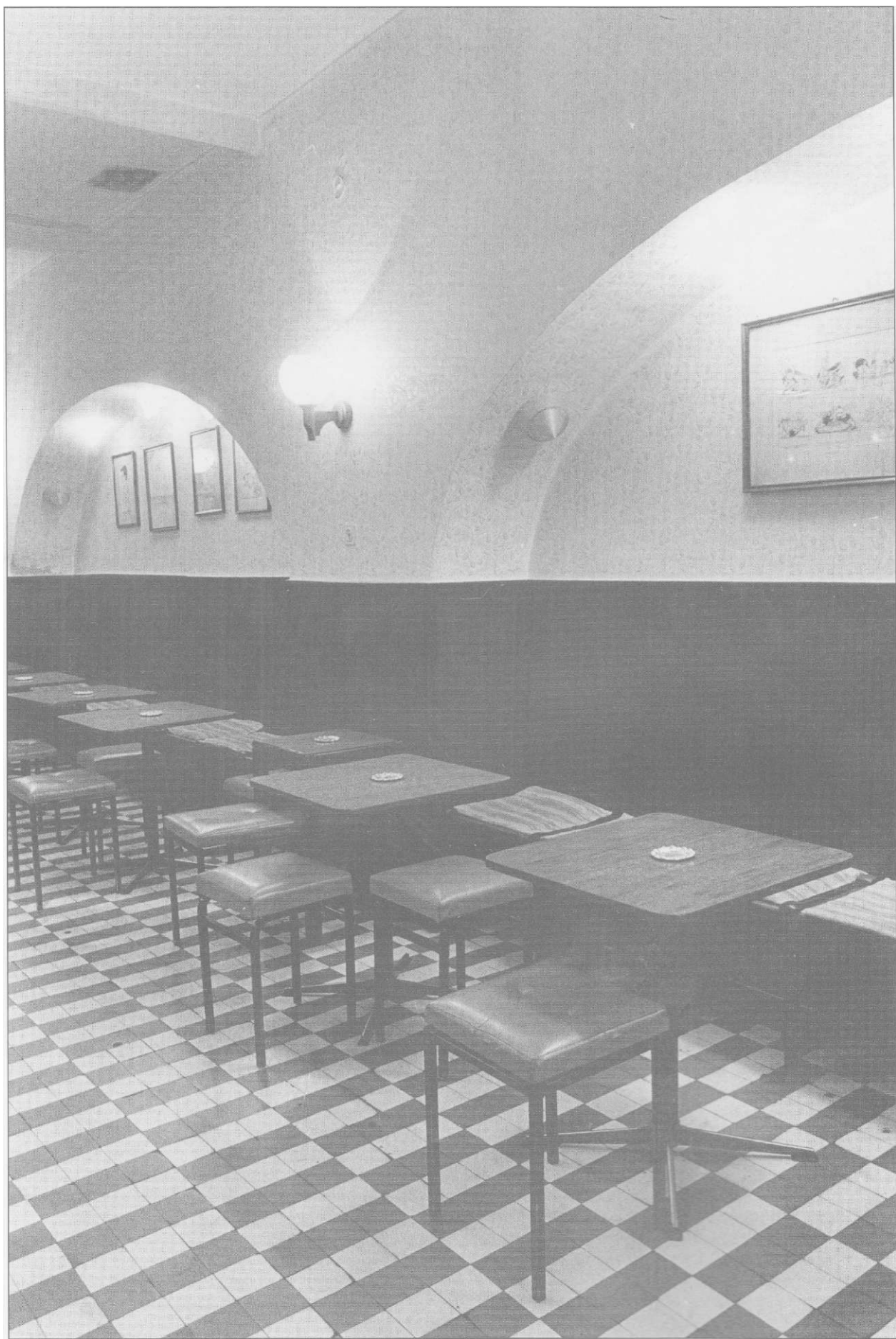
Ha minden úgy ment volna, ahogy kell, a Quintben találkoztam volna először legnagyobb szerelmemmel, de más-

képp alakult. Azon a napon a Quint zárva volt. Így egy Vörösmarty téri terasz lett az első pillantás színhelye. Talán így jobb. A tér nagy valószínűséggel túlél minket, a Quint viszont meghalt, bármilyen élőnek tűnik is itt a két lány sugárzásáról. A hamutartók gondosan szétrakva, égnek a fények, a kávéfőzőgép forró, készen áll, minden pillanatban indulhat az élet. A lányok fegyelmезetten és kedvesen ostromra készek. Tessék beszélgetni! Percek alatt telt ház. A lányok, ahogy dolgoznak. Az ő munkamódszerük bizonyítja, milyen melegszívű lehet a hűvös tartás, milyen figyelmes a magabiztos távolság. Nincs édeskés pajtáskodás a vendéggel. S így megmarad a hely nyitottsága, nincs semmiféle szűkítés, ami csak egy bizonyos bennfentes körnek nyújt meleget. A szőke kiviszi, amit a sötéthajú a pulton előkészít. Vakon és üdén tudja az egyiknek a keze, mit csinál a másiké. Nemrég felfedeztem a szőke pincérlányt egy új helyen. De megtört a varázslat. Csak azon a helyen működött. Ennek a lánynak szüksége volt a Quintre, mint ahogy nekem is szükségem lenne rá, mert azt a nagyvonalúságot, amely ezen a talán nem is egészen ötven négyzetméteren létezett, sehol sem találtam meg ebben a városban. A mai napig átmegegyek a túloldalra, ha erre járok.

A szerelmemnek sikerült megszereznie a szép üvegtáblát a Quint felirattal. Arany betűk mélypiros háttéren. Az új tulajdonosnak nem kellett, a kőművesek odaadták. Most diadalmasan uralkodik a konyhaajtónk fölött. Akármennyire is örültem az ajándéknak, ránézni nem nagyon bírok.

Ez a fotó a két pincérlánnyal azért elviselhető számomra, mert ez a kép nem gyilkolja meg a pillanatot. A lányok tekintete és tartása életben tartja. Így bírom az emlékezést. Akkor is, ha talán éppen ez a nap volt az utolsó a Quint életében, mert az új olasz kávégép volt a romlás közvetlen előhírnöke.

● A baloldali fotó a kedvenc helyemet mutatja a Quint presszó egyik falfülkéjében. Ez a kép viszont nem tud segíteni rajtam. Itt tombol a veszteség.

● Ezt a cipőboltot nem ismerem, de nagyon ismerem. Összes társa, azok helyett a kis műhelyek és boltok helyett áll itt, amelyek annyira hozzátartoztak ehhez a városhoz, amelybe huszonöt évvel ezelőtt szerelmes lettem. Akkoriban mindenütt jelen volt a személyes munka bája. Százszázalékos kézimunka. Az utolsó cipőig tartják a frontot, bármennyire másról szól már az élet. A cipő a boldog időkben, az ipari sokszorosítás ideje előtt. Ki nevet a végén?

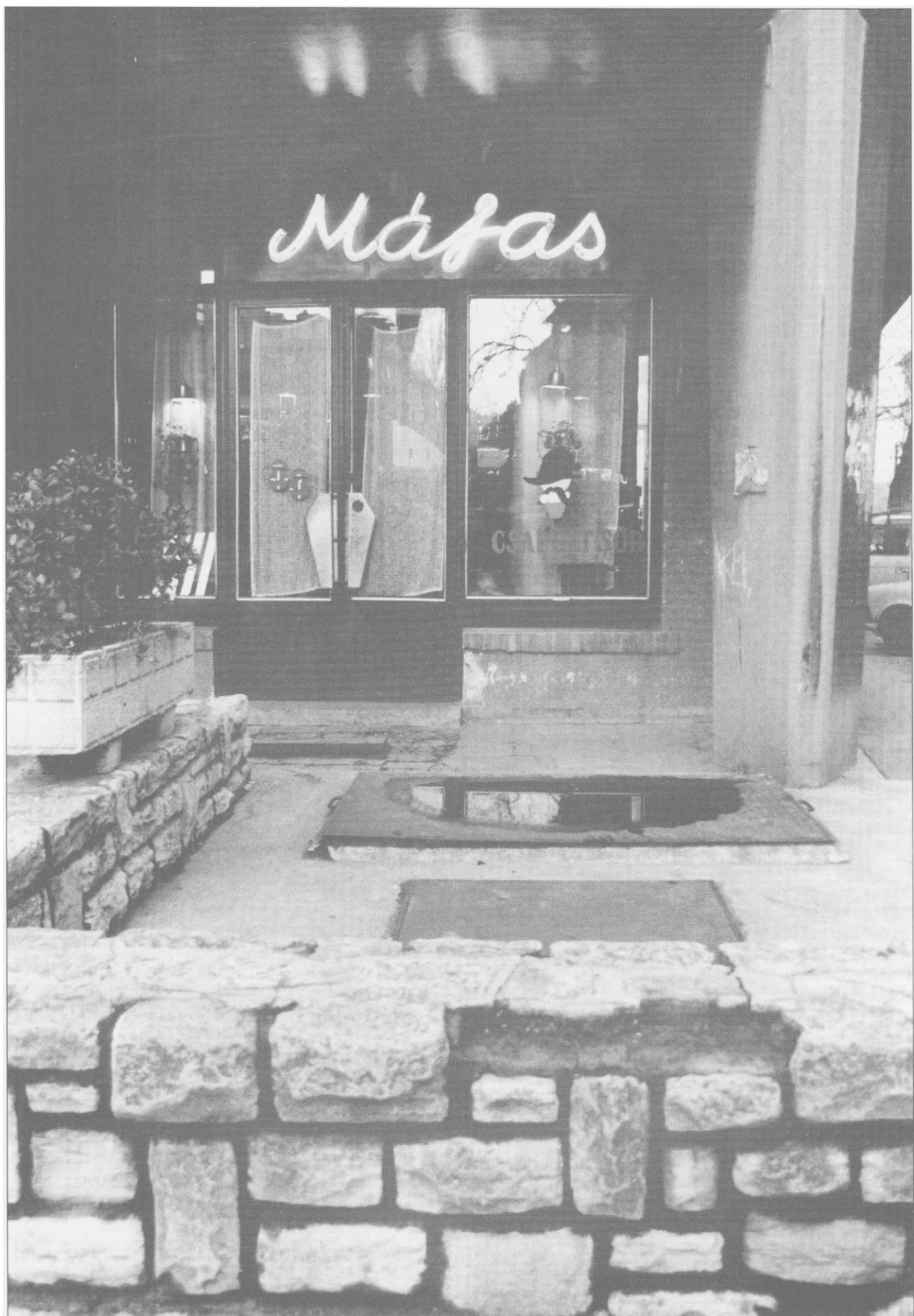

● Az égbolt a hely fölött, ami annyi nyugtalan éjszakát és lázas nappalt hozott az életembe. Sok jót, de végül inkább rosszat. A pici kupola a jobb oldalon. Alatta, az épület földszintjén azok a csodálatos termek, melyekben valaha a Centrál kávéház működött. Mit adtam volna érte, ha az ELTE diákklubját visszavarázsolhattam volna a régi kávéházi formára! De miközben írtam a mesebeli koncepciókat, a nagy üzlet már megtörtént. Az ELTE azért szorongott, tud-e a tantermekbe egyáltalán villanykörtét venni, és nem volt már semmiféle kalandra kapható. Egy év tárgyalás után visszavonult, és szabad lett az út a játékautomatáknak. Nem is lehetett ez másként. A képen is látszik: a neonmúzsa a másik kupolát csókolja.

● Szerelmünk törzshelye könnyen lehetett volna a jobbra látható Májas. Az első hetekben, amikor erre sétáltunk, méregettük a szép fekvésű teraszt, a nagy üvegablakokat. Mégis kimaradt az életünkéből. Annyira, hogy nemis tudom, mi van most ott. Nekem, azt hiszem, azon múlt, hogy mint szóhívó ember mindig éreztem egy rossz mellékízt az elnevezésben. Azon nem jutottam túl. Máj és kávé. Ez nekem olyan, mint savanyúkáposzta és méz, mondjuk. Elsózott marcipán. Ezt én egyszerűen nem bírom.
Enyedi Ildikó fordítása

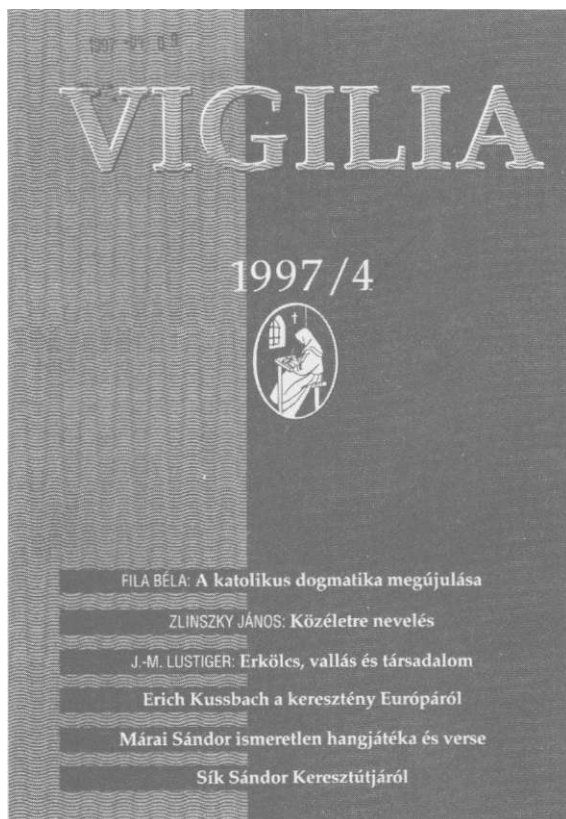

VIRRASZTANI KELL

1935-ben, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepére jelent meg a régóta hirdetett *Vigília* első száma. Szerkesztői, Aradi Zsolt, Balla Borisz és Possonyi László annak a nemzedéknek voltak tagjai, amely mind határozottabban hangoztatta, hogy a hazai katolikus egyháznak meg kell újulnia, nagyobb figyelemmel kell a szegények és elesettek felé fordulnia, a gyakorlatban is megvalósítva azokat a keresztény szociális elveket, amelyet a különböző pápai megnyilatkozások tartalmaztak. Aradi Zsolt franciás érdeklődésű tanárember volt, Balla Borisz - az *Iskola a határon* hazai előképének tekinthető *Niczky növendék* című regény írója - politikai ambíciókat dédelgett, és Gömbös Gyula reform-elképzeléseivel rokonszenvezett, Possonyi esszék, regények, színdarabok szerzője, nagydarab, derűs ember, aki hamarosan ráébredt arra, hogy szerény vagyonát felemészti az új válalkozás.

Jelképes volt a cím: *virrasztás*. Bizonytalan, indulatokkal, baljós jelekkel átjárt korban azt sugallta, hogy a keresztény embernek hűségesen kell őriznie az évezredek értékeit. Ahogy a Szegeden tanító, a lappal indulásától szoros kapcsolatot kialakító Sík Sándor írta: „*Virrasztók vagyunk mi, akik e szemle hasábjain akarunk szólni testvéreinkhez. Hiszünk a jövőben, az isteni Gondolatban, és az isteni Akaratban, az örök Bölcsességben és a végtelen Szeretetben, amik a történelemben mint haladás és fejlődés nyilvánulnak meg.*” Bevezető cikkében Schütz Antal nyomtatékosan hangsúlyozta az alapítók nemzedékének értékörző és -teremtő felelősségét, azt a magatartást, amelyet túl a nagy gazdasági világválságon, alig innen a második világháborún épp úgy képviselt a sorsvállaló Babits Mihály, mint a nyelvtisztító Kosztolányi Dezső, a népi gondolatot gazdagító Németh László, a „szigetre” húzó Kerényi-kör

vagy a történelmi tisztánlátásért, az illúziók szertefoszlásáért küzdő Szekfü Gyula.

A katolicizmuson belül is különféle nézetek csatáznak egymással: a konzervatív *Magyar Kultúra*, a nem túl nagy hatósugarú, igen pozitív hangvételű *Korunk Szava*, a lassan változó *Katolikus Szemle* gyanakvó szomszédvárok voltak, s általánosságban az jellemezte őket, hogy óvatosan igyekeztek a hazai köztudatba plántálni azokat a reformeszméket, amelyek ekkor már átjárták a nyugati világ katolicizmusát. Az, hogy a *Vigília* első számától a francia neokatolikus irodalom és szellemiség irányába fordult, egyben állásfoglalást is jelentett. Maritain, Claudel, Mauriac és a többiek nemcsak a fiatalok irodalmi mintái, hanem magatartásuk formálói is voltak, a világgal kapcsolatot teremtő, felelős szemléletmód példáiként.

A *Vigília* indulásától kezdve nyitott volt minden érték iránt. Otthont adott az akkor induló, keresztény szellemeletet valló fiataloknak: Lovass Gyulá-

nak, Rónay Györgynek, Sötér Istvánnak, Thurzó Gábornak, Toldalagi Pálnak; Morus Tamásról írt benne tanulmányt az ekkor még katolikus ifjúsági körökben jeleskedő Boldizsár Iván; megpróbálta közösségé fogni a katolikus írókat, akik közül az osztatlan népszerűségnek örvendő Mécs László egy ideig névleges főszerkesztője volt a lapnak, anélkül hogy sokasodó fellépései és külföldi szereplései közben ideje maradt volna a tényleges szerkesztésre. Ezt a tevékenységet a németek bevonulásáig Possonyi végezte, s egyre határozottabban igyekezett a keresztények körében is rokonszenvezőket keltő jobboldali, németbarát nézetek ellensúlyát megteremteni, abban a szellemenben, amelyet Georges Bernanos fejtett ki *Gondolataiban*: „...becsület nélküli hősiességgel aligha lehet élni”.

Aki ismerte Possonyit, tudja, nem volt hősiesség alkat, becsületességéhez azonban kétség sem férhetett. A háborús években a *Vigília*-ban egyetlen becsülettel írás jelent meg: Horváth Béláé Vajthó Lászlónak a Dante kiadásában megjelent lírai antológiája ellen. A válogatás szempontjait másutt is bírálták, a meglehetősen szerencsétlen természetű Horváth Béla azonban nem irodalmi elemzésre vállalkozott, hanem antiszemita pamfletet írt. Hogyan került „bírálat” a lapba? Erről meglehetősen ellentmondásos emlékezéseket ismerünk. Egy biztos: Mécs Lászlónak, a főszerkesztőnek semmi köze sem volt hozzá, nem is tartózkodott Budapesten. Később mégis neki kellett viselnie megjelentetése ódiáját.

1946-ban Sík Sándor főszerkesztésében indult újra a lap. Épp abban a helyzetben, amikor a háború okozta sebek még igen fájdalmasak voltak, a *Magyarok* című folyóiratban például heves vita folyt az írók hallgatásáról, s Vas István nagy igazságot mondott ki, amikor arra figyelmeztetett: üres haszal nehéz irodalmat művelni. Sík -

mint erre programadó írásában utalt - változtatni igyekezett a lap olvasótáborának összetételén: a falusi értelmiséget és a hiteles keresztény szóra áhító munkásokat is meg akarta szólítani. Mellette Juhász Vilmos, a jeles kultúrtörténész, Sík *A szeretet breviáriuma* című antológiájának munkatársa, több nagy történelmi könyv szerzője, Mihelics Vid, Rónay György és egy ideig Thurzó Gábor alkották azt a szellemi hátteret, amely meghatározta a *Vigília* arculatát. Mihelics Vid a keresztény szociális eszmevilág kitűnő ismerője volt. *Világproblémák és katolicizmus* címmel kiváló összefoglalást írt róla 1933-ban, könyvet adott ki Salazzarról, s a *Katolikus Szemle* főszerkesztőjeként nyitottabbá, korszerűbbé tette a folyóiratot. Néhány cikk és a *Vigília* terveinek megvitatására Sík szívesen vont be a szerkesztésbe egy-két rendtársát, a Szent Ferenc életművét, valamint a piaristák hazai történetét feldolgozó Balanyi György történelmszót, a lelkiség történetét búvárló Ohmacht Nándort és Előd Istvánt. Az anyagi problémák leküzdése céljából a folyóirat rezsiközösségbe lépett az *Új Ember* című katolikus hetilappal, mindkét orgánium anyagi ügyeit Saád Béla intézte.

A „fordulat éve” fordulatot jelentett a *Vigília* életében is. Az egyetlen megmaradt (meghagyott) katolikus

Egy évvel ezelőtt elkezdődött sorozatunkban eddig a következő magyar folyóiratok fogadták el meghívásunkat, s mutakoztak be az Európai Utas olvasóinak: The New Hungarian Quarterly, Holmi, Hítel, Látó, Kalligram, 2000, Nappali ház, Kritika, Korunk, Alföld, Élet és Irodalom, Forrás, Lyukasóra, Magyar Műhely, Tiszatáj.

folyóiratnak előbb példányszáma, majd formátuma csökkentésével kellett megbirkóznia, s hamarosan a havonta megújuló cenzori ellenőrzés béklyózta tevékenységét. Elképesztő szempontok alapján működött ez a cenzúra, nemcsak a világnézeti írásokat fésülték át nagy gonddal és kevés hozzáértéssel, hanem a szépirodalmi és kritikai rovatokat is. Gyakran vastagab volt a „Kihagyandó” feliratú dosszié, mint az „Engedélyezett”, s a nyomdai ügyeket bonyolító Dorombo Károlynak minden diplomáciai érzékére szüksége volt, hogy a nyomda ne lázadjon föl a kéziratok folytonos cseréje ellen.

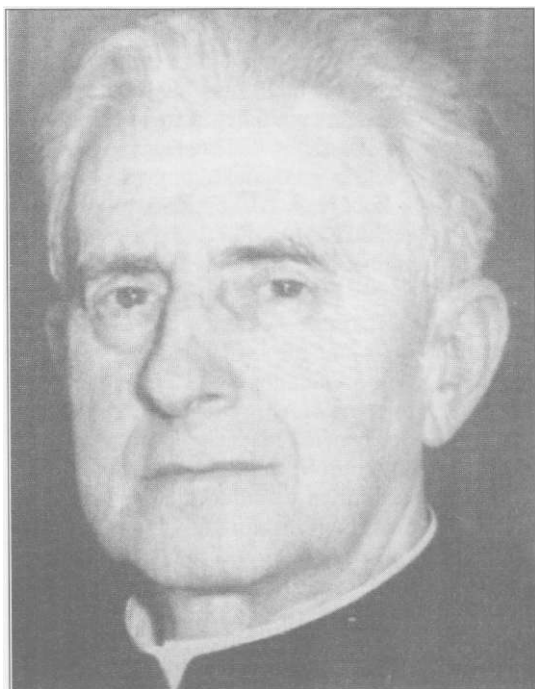
A nehéz esztendőkből a sokszoros nyomás alatt működő folyóirat tekintélye egyre emelkedett. Részben a ke-

resztény értelmiség körében, hiszen olyan izgalmas, azóta is időszerű témákat vetett föl, mint a világiak nagykorúsága az egyházban (Rónay György tanulmánya óriási visszhangot keltett), a helyes keresztény magatartás (Belon Gellért), s az egyház életében és a világ eseményeiben kitűnő eligazításra találtak az olvasók Mihelics Vid *Eszméék és tények* címmel hónapról hónapra írt rovatában. A nyugat felé nyíló kapukat ugyan hermetikusan bezárták, a *Vigília* azonban hagyományait követve változatlan érdeklődéssel fordult a külföldi irodalom felé, kiváló fordítások egész sora adott képet a modern francia irodalomról. Az angol irodalomból pedig például Evelyn Waugh, Chesterton és T. S. Eliot nevével találkozhatunk. Az enyhülés esztendeiben Heinrich Bölltől Pierre Emmanuelig a kor szinte minden jelentékeny keresztény szellemű írója és gondolkodója szerepelt a lapban.

Külön érdemes szólni a *Vigília* és a magyar irodalom kapcsolatáról. A fordulat éve után megkezdődött a magyar irodalom „átértékelése”, a Révai József által felrajzolt „forradalmi vonal” kellelhetetlen érényesítése, a polgárinak mondott irodalom elhallgattatása, Kosztolányiék „kisbetűbe szorítása”. Ebben a helyzetben felmerhetetlen szellemi gazdagodást jelentettek Sík Sándor és Rónay György tanulmányai (utóbbi írta a hatvanas-hetvenes évek

legszínvonalasabb irodalomkritikáit, *Az olvasó naplóját*), s talán még fontosabb tette volt a szerkesztőknek, hogy teret adtak az elhallgattatott, peremre szorított írók egy részének: Mándy Ivánnak, Nemes Nagy Ágnesnek, Mészöly Miklósnak és a többieknek. (A forradalom után a *Vigília*-ban jelent meg Mészöly Miklós *Jelentés öt egérről* című allegorikus elbeszélése, amely kis híján a lap betil-

Sík Sándor

Rónay György

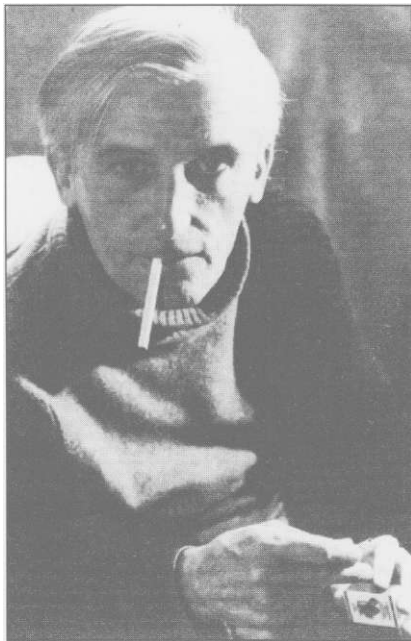

tását eredményezte.) A folyóirat körében növekedett föl Sik Sándor, Harsányi Lajos, Mécs László, tehát a papköltők nagy nemzedékének folytatójaként a nagyívű lírai pályát befutó Tűz Tamás és Csanád Béla, s a Vigília-asztalnál a kor sok jeles, elnémitott írója, művésze vitatta a túlélés etikus módjait, lehetőségeit.

A forradalom és szabadságharc leverése után ismét szünetelt a *Vigília*. 1957-ben érkezett az új lapengedély. Sik Sándor már törődött, beteg volt, inkább csak szép versei adtak hírt róla. A szerkesztést Mihelics Vid, Rónay György és Doromby Károly végezték az Állami Egyháziügyi Hivatal lelkes gyámkodásával, amelynek eredményeként Rónay Györgyöt mint Sik Sándor „rossz szellemét” eltávolították, s csak Mihelics Vid - 1963-tól, Sik Sándor halálától ő lett a főszerkesztő - elhunytja után térhetett vissza mint a lap irányítója. A közbeeső korszakban a folyóirat némiképp veszített érdekességéből és vonzásából, 1968 után viszont az egyik legszínvonalasabb, legnépszerűbb szellemi műhellyé vált, néha több mint tizenkétezer példányban kelt el. Rónay György igyekezett a lap kicsit megkopott irodalmi anyagát felfrissíteni, s olyan fórumot teremteni, amelyben szerepet, helyet kaphat a magyar szellemi élet gazdagodását elősegítő minden gondolat. Ebben nagy segítségére volt Nyíri Tamás, a korszak egyik legnagyobb hatású gondolkodója, akinek tanulmányai kivételes élességgel világították meg a II. Vatikáni Zsinat termékenyítő, de ellenállást is keltő eszméit, s mellette Hegyi Béla, kiváló interjúval és a tematikus számok tervezésével, megszervezésével. A *Ki nekem Jézus?* című összeállítás a hetvenes évek elejének legnagyobb szenzációja volt szellemi életünk legkiválóbbjainak vallomásaival.

Rónay György érdeméből a *Vigília* rendszeresen kitekintett a nyugati és tengeren túli magyar irodalomra, sokáig elhallgatott íróknak, gondolkodóknak teremtett megszólalási alkalmat, műveikről - már amelyekhez egyáltalán hozzá lehetett férni - bírálatot, ismertetést íratott. Rendszeres kapcsolat alakított ki az akkor induló fiatal tehetségekkel is, közülük jó néhány mai irodalmunk vezető személyisége. Ez a *Vigília* a maga szerény eszközeivel szolgálta a kereszténység és a marxizmus között világszerte kibontakozó párbeszédet, amely a Vatikán ügynevezett keleti

politikájának is fontos eleme volt. Itt és most sokan bírálják e törekvést, ott és akkor a túlélés zálogának mutatkozott. A *Vigília* úgy szolgálta e vélt közeledést, hogy az akkori magyar szellemi élet jeles személyiségeit szólaltatta meg, s e beszélgetések is segítettek valamelyest az ellentétek oldását, mint ahogy valós feszültségeket csök-

Pilinszky János

kentettek a II. Vatikáni Zsinat szellemében készült ökumenikus tanulmányok is. A zsinati megújulás gondolata nyomán vetette föl a *Vigília* a „keresztény realizmus” fogalmát, körvonalazva az ebből az elvből következő magatartásmintát, melynek az a lényege, hogy a világ ugyan soha nem teljesül be egészen, ám az emberiségben él az egyensúly megteremtésének vágya, s ezzel találkozik a történelem síkján a küldetését teljesítő egyház.

Az egyensúly megteremtésére való törekvés valósult meg a lap rendkívül színvonalas irodalmi részében is. Rónay György szerkesztői tevékenysége idején lett meghatározó a Nyugat hagyománya, amelyet a Nyugat-émlékszám is tudatosított a többi között. Cs. Szabó László, Ottlik Géza és mások vallomásainak közlésével. Rendszeresen jelen volt a lapban Jékely Zoltán. Weöres Sándor, Zelk Zoltán, Mándy Iván és Kálnoky László. Nagy figyelmet keltettek Sinka István versei, ide adta *Minden megvan* című elbeszélését Ottlik, újra rendszeresen publikál-

tak benne régi munkatársai, Thurzó, Toldalagi és a többiek, verseket küldött Takáts Gyula, Károlyi Amy és Rába György. Jelentkezett Tűz Tamás és ismét otthonra talált Pusztai Sándor (költészetét szép tanulmányban méltatta Tüskés Tibor), verseivel és tanulmányaival jelen volt Beney Zsuzsa, ide számított Tóth Judit, s még nem említettük azokat az újhaldasokat, akik már korábban is a *Vigília* írói voltak, mint Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs és Vidor Miklós.

Aligha túlzás azt állítani, hogy 1969-től 1978-ig, Rónay György haláláig számíthatjuk a *Vigília* aranykorát. Doromby Károly szerkesztői éve alatt tartott még a régi kéziratokból, majd Hegyi Béla felelős szerkesztői működése idején inkább közéletivé vált a lap, egészen 1985-ig. Ekkor lett főszerkesztője Lukács László, s személye által ismét a piaristákhoz való kötődés lett hangsúlyos. Megmutatkozik ez abban is, hogy nagyobb teret kapott a lapban a magyar lelkeségi hagyomány, abban is, hogy a világegyház kezdeményezéseiről és fontosabb történéseiről is folyamatosan tájékoztatja az olvasókat. A változtatásra való törekvés jele az is, hogy csökkent irodalmi írásainak színvonala és súlya, tematikus számaiban viszont a magyar társadalom egészét foglalkoztató kérdések egész sora merül fel. A rendszerváltás utáni *Vigília* egyik alapvető célja, megmutatni, itt és most hogyan található meg helyét és szerepét a hívó ember. A lap igyekszik távol tartani magát a politika szélsőségeitől és indulataitól, bevallottan a lélek építésére törekszik, s e célja megvalósítása érdekében mind több tudományág művelőit megszólaltatva igyekszik felvázolni a társadalom valós képét, megmutatva a továbblépés és a tökéletesedés lehetőségeit. Külön figyelmet érdemel kiadványkiadói tevékenysége. A 10. kötetén is túllépett *XX. századi keresztény gondolkodók* sorozatban Romano Guardinótól Yves Congaron át Joseph Pieperig e század legjelentősebb katolikus tudósainak alapvető munkái szerepelnek, emellett folyik Sik Sándor hagyatékának feltárása és Rónay György legfontosabb műveinek ismételt kiadása.

A több mint hatvanéves *Vigília* kezdetben vállalt küldetése ma is időszzerű: virrasztani kell, hogy ne veszítsük el a reményt, s megőrizzük azt alkotó keresztény magatartást, amely a hitből és az évszázados hazai hagyományokból táplálkozik.

Rónay László

BESZÉLŐ: TIZENHAT ÉVE, SZABADON

1981 decemberében, a lengyelországi Jaruzelski-puccs másnapján, amikor úgy tűnt, hogy a diktatúra itt, a térségben kegyetlenebb, végérvényesebb, mint bármikor azelőtt, megjelent egy stencilezett kiadvány, amely minden sajtótügyi rendelkezéssel, cenzúrával, öncenzúrával dacolva nyíltan szólt mindarról, ami „a halkán morajló embertömeget” kimondatlanul is aggasztotta. A *Beszélő*, mint arra az egyik alapító szerkesztő, Iványi Gábor lelkész által kidolgozott cím kettősége utalt, rács mögött, de mégis szabadon beszélt. E rács története - ha szabad e leegyszerűsítő túlzással élnünk - a *Beszélő* története.

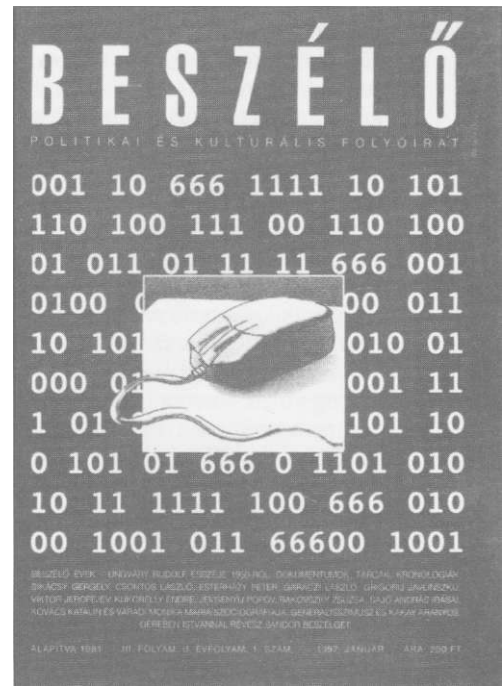
Rácsok és korszakok

1981 és 89 között 27 számizdat szám jelent meg a „klasszikus”, Rajk László tervezte börtönrácsos „lógóval”, amelyet átvett az 1989 legvégén hivatalos lapengedéllyel induló hetilap is. Ez azonban már a sajtószabadság korszaka volt, ha mégoly sok ellentmondással, konfliktussal terhes is, semmi nem indokolta tehát a rács megtartását: 1993-tól csak a csavarok helye maradt meg, talán azért, hogy a rács, ha kell, bármikor visszaszerelhető legyen. 1995 nyarán a hetilap anyagi okok miatt felfüggesztette működését, s csak 1996 márciusában, a szabad sajtó napján indult újra - havilapként, de végleg rácsok nélkül. Tekinthejtük ezt akár a jelenlegi szerkesztők optimizmusát tükröző jelnek is: visszavonhatatlanul eldőlt, hogy most már lehet normális, elemző lapot csinálni, hogy jó ideig nem holmi központi bizottságok, politbúrok fognak dönteni egy sajtóorgánium létéről vagy nemlétéről, s ha lesznek is különféle nehézségek, az elvi alap adott: van sajtószabadság. És ennek megteremtésében és előkészítésében a *Beszélő* nagyon nagy szerepet játszott. Egyelőre még nem írták meg a lap történetét, nem készült értékelés arról, mi is volt a „sajtótörténeti” helye az utolsó másfél évtizedben. Nem is nekünk, szerkesztőknek kell ezt elvégeznünk: e rövid „lapportréban” csak arra vállalkozhatunk, hogy felvillantsuk ennek az időszaknak néhány mozzanatát. Még csak teljes „szubjektív” történet sem lehet ez, hiszen én magam csak 1990 legelejétől vagyok tagja a szerkesztőségnek,

addig csak olvasója voltam a hozzánk különféle utakon eljutó számizdat számoknak. Számomra azonban így sem csupán mint „történelmi vívmány” nagyon fontos az a radikális fordulat, amit a *Beszélő* alapító szerkesztői épp e téren, a kifejezés szabadságának érvényre juttatásában értek, hanem mindennapos személyes élmény. Soha addig nem tapasztaltam azt az elemetaris ragaszkodást a szabadon szólás lehetőségéhez, mint ott, a *Beszélő*-ben. Nem valami absztrakt jog volt ez számukra, hanem a lételemük: magától értetődő, természetes állapot. „Emberi jogaink bástyái között öntudatosan megszólalni felszabadító érzés, még akkor is, ha ezek a bástyák csupán erkölcsiek” - írja Kis János, a számizdat *Beszélő* három kötetes reprint kiadásának előszavában: s ennek lehetünk tanúi a rendszerváltás pillanatában, mely még őrizte az előző, „számizdat”-korszak „közös kalandjának” eufóriáját, s még nem engedte látni a szabad lapcsinálás későbbi nehézségeit.

„Szamizdat”-történelem

A „szamizdat” szót ma már alig ismerik. Egy egyetemi előadáson valaki nemrég ezzel akarta megvilágítani bizonyos XVIII. századi röpiratok jellegét: a hallgatók ártatlan szemmel bámultak rá. Hál’istennek rendes, normális történelmi kategória lett. A számizdat *Beszélő*-t előállító „technikai” munkatársak, akik nélkül ez a kiadvány sosem született volna meg, ugyancsak „normális civil” életet élnek mind: első nyomdászaink, akik 81-86 között dunabogdányi pincéjükben stencileztek - Orosz István esszéista és Békés Erzsébet, a BBC munkatársa azóta Angliában élnek; Demszky Gábor - főpolgármester, Hodosán Rózsa - parlamenti képviselő (ők 86-89 között az azóta múzeumi tárggyá lett nyomdagépen a kiskunsági Somogyi-tanyán dolgoztak); állandó segítőjük volt sokak mellett Modor Ádám, a Katalizátor Iroda alapítója és a környezetvédő Illés Zoltán; Magyar Bálint tartotta a kapcsolatot a nyomdák és a szerkesztőség között - ő most művelődési miniszter; amikor a „főnyomdákat” leleplezték, a ma közvéleménykutató Hann Endre „szállt be”, s még hosszan folytathatnánk a sort. Az első terjesztőhálózatot Miklóssy Endre működtette: huszon-

ötös adagokra osztotta a kinyomott kétezzer példányt, s egy-egy köteg további „terítésében” legalább kétszáz barát, ismerős vett részt: szigorú konspirációban, mindenki csak a hozzá legközelebb álló kapcsolatról tudott, hogy ki áll a lánc végén, arról maguk a szerkesztők sem. (Én például Nagy Jenőtől s az azóta Berlinben élő esztéta Tóth Istvántól kaptam a számokat, ha jól emlékszem, önköltségi árat, 60 forintot fizettünk érte, majd ahogy haladtunk kifelé a Kádár-korból, egy százast - nemrég 3-400 forintért vettem néhány számot egy antikváriumban, s ma 200 forintért adjuk a folyóiratot.) Egyedül a Galamb utcai Rajk-butik volt vállaltan „nyilvános” elárusítóhely, ahol 1982-83-ban szinte az összes akkoriban Magyarországon kiadott számizdatot el lehetett érni. A számizdat-kiadás és -terjesztés mindennapjainak történetéről és névtelen „hőseinek” áldozatvállalásáról a hetilap *Beszélő*-ben Nagy W. András írt, a három éve elhunyt kiváló publicista, aki Demszkyvel szerkesztett és állított elő számizdat kiadványokat.

Indulás — fogorvosi rendelőben

A hetilapnál maradt egykori alapító szerkesztők mindennél jobban utálták a „veterántörténeteket” az alapítás hősi

korszakáról: a sok-sok önróniával, de-rével előadott epizódokból inkább affé-le ifjúkori „közös kaland” romantikus képe kerekedett ki előttünk, mintsem áldozatvállalással, saját személyük és családjuk egzisztenciájának kockáztatásával járó politikai vállalkozás. Elmondásukban sokkal inkább vidám, karneváli anekdoták voltak a házkutatások, rendőri zaklatások, útlevelemegvonások, éhségstrájkok is, nehogy véletlenül „partizánmúlta” stilizálódjon ez az időszak. Azt mondták mindig: már nem volt vesztenivalójuk. Haraszi Miklós, Kis János, Kőszeg Ferenc, Nagy Bálint, Petri György, akiknek neve az első számok impresszumában teljes címmel és telefonszámmal szerepelt, ekkorra már mind meg voltak fosztva hivatalos állásaiktól: nem taníthattak, nem szerkeszthettek állami kiadóban, nem publikálhattak hivatalos kiadványban. Ez az első szerkesztőség, melyet Szilágyi Sándor szervezett meg, a Kőszeg Ferencék lakásában lévő fogorvosi rendelő várójában ülésezett, de - mint mesélik - minden lényegbevágó kérdést az erkélyen, függőfolyosón vitattak meg, tartva - nem alaptalanul - a lehallgatókészüléktől. Solt Ottília is hamar bekapcsolódott a munkába, de mivel akkor már nyakig benne volt a Szegényeket Támogató Alap szervezésében, az ő címe csak később került fel a lapra: nem akarták veszélyeztetni mindazokat, akik a Szetával valamiképp kapcsolatba kerültek. A 26. számra már teljes a „stáb”: Eörsi János és F. Havas Gábor nevét is olvashatjuk a lapon. A szerkesztőket ismeretlenek hívták fel, hogy megtudják, valóban léteznek-e, a Szabad Európa híradásaiból ugyanis nagyon sokan értesültek a lap cikkeiről, még ha nem is sokan olvashatták őket. A *Beszélő* hatását, hatókörét így nagyon nehéz felmérni: feltehetően jóval nagyobb, mint arra az eladott példányszámok alapján következtetni lehet. Kodolányi Gyula így vélekedett erről 1987-ben: „*A Beszélő hívei és ellenségei közül sokan mondták elszigeteltnek és jelentéktelen hatásúnak: én úgy gondolom ezzel szemben, hogy a mostohának tetsző körülmények ellenére a Beszélő létezésének és kimondásgeisztusainak hullámai sokkal messzebb gyűrűztek szét a magyar társadalomban, mint hogy azt könnyedén szociológizáló valószínűségi számításokkal felmérhetnénk.*”

„Igazi politikai publicisztika”

Ha most végiglapozzuk a *Beszélő* összes számát tartalmazó három köte-

Az első, Rajk-féle „logo”

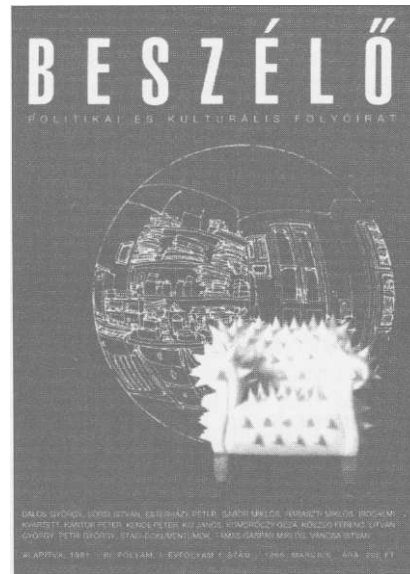

A hetilap rács nélkül, „csavarokkal”, 1993-1995.

tet, megdöbbentő, miféle témákat nyilvánított nemlétezőnek a hivatalos (sajtó)politika, amiről a *Beszélő* szerzői viszont tíz éven át rendszeresen írtak, egy részük álneven (csak néhány példa: Csonka Dénes - Bauer Tamás, Rikárdó Dávid - Bokros Lajos, Reményi Szilárd - Hann Andre, Lehrstück Mária - Lányi András, Kürthy Emil - Magyar Bálint, Magyar László és Dr. Kovács Ádám - Lengyel László, Ada Pál - Pető Iván). Állandóan napirenden volt a kisegyházak ügye, az üldözött közösségek helyzete a nagyegyházakon belül, a szegénység, a cigányság, a vízlépcső, a független békemozgalom, a harcos környezetvédők, a határon túli kisebbségi jogvédelem. A legfontosabb tárgy persze a politika volt: a szó eredeti értelmében. Hogyan működik, miként manipulál a hatalom abban az országban, melyet vezetői a szocialista tábor legvidámabb barakkjaként igyekeznek elfogadtatni; miként formálódik egy másik, demokratikus Magyarország a „nemzeti közmegegyezés” egyre vékonyabb leple mögött, s milyen út vezetett el addig, hogy az 1987-ben publikált *Társadalmi szerződés*-ben a *Be-*

A hetilap „rácsos korszaka”, 1990-1993.

A havi lap „rács nélkül”, 1. szám 1996. március

szélő kimondhassa: „Kádárnak mennie kell”. Tudjuk: két év múlva ez be is következett, s a parlament akkor elfogadott új politikai programjában már ott vannak hivatalosan kodifikálva a *Társadalmi szerződés* jogállami berendezkedést sürgető kitételei. És ez nem egy misztikus prófécia véletlen beteljesülése volt, hanem logikusan következett a *Beszélő*-kör politikai elemző módszeréből és egyáltalán a politikáról való gondolkodás és beszéd általuk vállalt alapelvéből. Hogy a politika nem mocskos dolog, nem az egyéni érdekérvényesítés eszköze, hanem közös ügyeink megbeszélésének terepe: a *Beszélő* ezt halálosan komolyan vette és veszi mind a mai napig. „Ha majd a sajtótörténet az 1980-as évekből politikai publicisztika után kutat, a közel kétezer hivatalos lap helyett jöszörint csak a szamizdatban találja majd meg azt. Ez a fájdalmas igazság” - mondta a *Beszélő* 25., jubileumi számának megjelenése alkalmából rendezett félnyilvános találkozón a Jurta Színházban Babus Andre, a HVG szerkesztője, aki - s szavának ez ad igazán súlyt és komolyságot - ..a hivatalos sajtóban kenyerét kereső

tudósítóként" üdvözölte a lapot. A *Beszélő* újdonsága az volt, hogy munkatársai a politikáról való beszédet személyes ügyként kezelték, a politika kérdése számukra egyszerre volt köz- és személyes kérdés - miközben az egész ideológia és pártpropaganda arra törekedett az egész térségben, hogy a végtelenségig elszemélytelenítse a politika nyelvét. És akkor jönnek a beszélősök, és épp azon a sarokpontra kezdik ki legelőször a rendszert, ahol az a legsikeresebbnek vélte magát: a nyelv s rajta keresztül a politikai gondolkodás ellélektelenítése terén. Eörsi István, Kis János, Kőszeg, Solt, Havas, Haraszti, Tamás Gáspár Miklós, Nagy W. András és a többiek politikai publicisztikája - különböző, mert egyéni kifejezőmódban - azért volt nagyon fontos, mert visszaadta a közbeszéd rangját. Nem csak tiltott tárgyakról szólt, hanem tiltott nyelven is - s ez, ha lehet, még vérlázítóbb volt. Ez a politikai nyelv, amelyet ott megteremtettek, sajnálatos módon nem lett politikai köznyelv a rendszer-váltás után. Sok oka van, hogy ez miért történt így, mindenesetre abban biztosak vagyunk, hogy ha van most nagyon fontos feladata a havilapnak, akkor az, hogy terepet nyújtson a normális, tiszta, egyenes, mindenféle misztifikálástól mentes politikai közbeszéd működésének.

Az első szerkesztők: Kőszeg Ferenc, Szilágyi Sándor, Kis János, Solt Otília, Petri György, Haraszti Miklós

Politikacsinálás - lapcsinálás

Az alapító szerkesztők számára az újságcsinálás egyszerre volt erkölcsi vállalás és létforma: a bőrükön érezték a szabadságjogok sérelmét, a társadalmi szolidaritás hiányát, így magától értetődő volt, hogy amikor a nyolcvanas évek végén egyre inkább lehetővé vált a nyilvános politikai cselekvés és szerveződés, ezek a szálak továbbra sem váltak el. Természetes módon nőtt ki a *Beszélő*-körből, illetve a bázisát képező demokratikus ellenzékéből a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd a Szabad Demokraták Szövetsége, mint ahogy természetesen módon vált immár hivatalos sajtóorgánummá a *Beszélő* is. A vékony, eleinte 32, majd 48 oldalra megjelent hetilap az első szabad választások idején érte el népszerűségének és példányszámának csúcspontját: 30 ezret adtak el hétről hétre a Déri Miksa utcai szerkesztőséget szabályosan ostromló rikkancsok. Cikkeit

idézték mindenfelé: utcán, sajtóban, parlamentben, értelmiségi magánbeszédekben, számított, hogy miről miként vélekedik a *Beszélő*, ki kivel vitázik benne, egyszóval egycsapásra mértékadó politikai tényező lett belőle. Pedig szerkesztői, Solt Otília és F. Havas Gábor későbbi jellemzése szerint leginkább a „pártagitkára” emlékeztetett, s a „professzionizmus” hiányát csak ideig-óráig fedhette el a hamvas amatőrizmus. Az első választáson a szerkesztőség három meghatározó tagja, Kőszeg Ferenc, Solt Otília és F. Havas Gábor az SZDSZ parlamenti képviselője lett, ami jócskán hozzájárult ahhoz, hogy a közvélemény erre hajlamos része a *Beszélő*-t pártlapként könyvelje el. Tegyük hozzá, mindez párhuzamosan történt azszal, ahogyan nemcsak a „párt”, „pártlap” s hasonló kifejezések váltak ismét szitokszóvá, hanem maga a politika is - hogy miért, messze vezetne. Csökkent a hasonló jellegű vállaltan politikai lapok példányszáma (hacsak nem pumpálták fel mesterségesen), olyan politikai magazinok szűntek meg, mint a kiváló *Világ*.

S közben a *Beszélő* továbbra is macakcsul ragaszkodott eredeti témáihoz és szenvedélyeihez is: a lecsúszottak, a jogukat megvédeni nem képesek, a szakszervezet és érdekvédelem, a kisebbségek ügyeihez, az erőszakszervezetek jogellenes megnyilvánulásainak feltárásához, melyet továbbra is a politikai rendszerbírálat fókuszaként kezeltek. A szamizdat *Beszélő*-ben centrális téma volt a határon túli magyarok helyzete, amelynek bemutatására a hetilap tudósítói hálózatot szervezett, Pozsonyból, Kolozsvárról, Ungvárról, Vajdaságból rendszeresen kaptak az írásokat, melyek azonban élesen elütöttek az akkoriban a kormányssajtóban szokásos megközelítéstől: egyszerre, egy politikai keretben elemezték az ottani magyarok és a többségi nemzet helyzetét. Ehhez kapcsolódott az ugyancsak a *Beszélő* „mániái” közé tartozó kelet-európai tudósítói hálózat: sokan mondták, hogy ha valaki egyszerre szeretne tájékozódni a litván nacionalizmus kérdéseiről és a gagauz liberálisokról, csak olvassa a *Beszélő*-t. Orosz szerzőink első kézből adták a Szovjetunió felbomlásáról szóló híreket, mindehhez pedig Vajna János, a szerkesztőség egyetlen igazi „profi” újságírója, akitől mindannyian rengeteget tanultunk, hozta a világpolitikai hátteret. Mosonyi Alíz igazi szellemi tekintélynek örvendő kultúrarovatot teremtett. Havas Fanny Rábeszélő rovatából bizvást lehetett tájé-

kozódni a kulturális eseményrengében.

Nagyon jó volt a hetilapot szerkeszteni, írni, s nagyon jó volt ott lenni. Szemünkre vetették, hogy nem tudunk igazán profikká válni, intézményesülni: lehet. Viszont igazi műhely volt és igazi fészekmeleg. Talán Fekete Éva szeretete tartotta össze leginkább a lapot, nemcsak a hetilap-korszakban, amikor saját bőrén kellett megtapasztalnia, mit jelent az, hogy a lapot erkölcsi vállalkozásból üzleti vállalkozássá kellene tenni, hanem a kezdetektől fogva mindvégig ott volt, nemrég bekövetkezett tragikus haláláig: akkor is az ő konyhájába költöztünk vissza szerkeszteni, amikor át kellett térni a havilap kiadására.

A harmadik folyam

Rég gyűltek össze olyan sokan a *Beszélő* rendezvényén, mint 1996. március 15-én a Merlin Színházban: csaknem félezren voltak kíváncsiak az újraindult folyóirat első számának bemutatójára. Mindenki ott van megint, akinek fontos a szabad szó, a szabad gondolat, s hogy legyen egy saját fórum, ahol ezt mind együtt láthatja. Petri György ez alkalomra költött *Márciusi vénék* című versét szavalja, Eörsi arról beszél, hogy a *Beszélő* „a

Beszélő-est Moszkvában, a Beszélő orosz íróbarátaival: Zufor Garajev, Viktor Jerofejev, Jevgenyij Popov, Vitalij Moszkalenko, Vlagyimir Turjanszkij, középen Kőszeg Ferenc és Kiss Ilona

sajtószabadság bolondja", Jordán Tamás Adam Michnik „köszöntőjéből” olvas fel: „gyakran felzaklató igazságokat kell kimondanunk, nem kereshetjük az olvasó kedvét mindenáron”. Maurer Dóra mintegy válaszul tüskés fotelt tervez az első szám borítójára, jelezve, hogy a *Beszélő* ezután sem ígér kényelmes, andalító olvasmányokat, de szellemi izgalmakat annál inkább. Mindjárt az első számban Kis János ír olyan kulcstémáról, mint a nemzetállam kérdése, Kőszeg a nemzetbiztonsági szolgálatokról, Litván György a múltfeltárás gyötrelmeiről, Konrád György Európa-kételeyeiről. Komoróczy Géza az ezredvégi perspektívákról, Esterházy Petrivel beszélget - egyszóval mintha minden újra a régi lenne. De vadonatúj külsőben: Pintér József már-már provokatívan szép lapot tervezett, vakító fehér papíron, szokatlan, finom képsorral minden oldalon, visszafogott, fekete

matt borítóval - mindenki meg van lepve. S úgy látszik, a „csoda” most is tart: visszatértek a régi olvasók, de van nagyon sok új előfizető, a hetilapot felülmúló példányszámmal jelenünk meg hónapról hónapra - könyvnyi terjedelemben (havonta 12 szerzői ív, azaz félmilliónyi leütés). Az Internet-látogatókról készült statisztika szerint a legkedveltebb rovat a *Beszélő évek*: 1957-től kezdődően minden hónapban egy-egy év történetét villantjuk fel: esszét közlünk egy-egy évről (most épp 1967-nél tartunk: Pető Iván írt róla; 68-ról Heller Ágnes beszél), melyben egymásra épül a politika és társadalomtörténet, illetve a magántörténelem, mellékelünk hozzá kronológiát, dokumentumokat, tárcákat az év filmjeiről, könyveiről, sporteseményeiről. A szőnyeg alá söpört múltat szeretnénk bemutatni, ahogyan a lap többi részében a jelen szőnyeg alá söprését szeretnénk megelőzni.

Gyakran kérdezik: most meddig fog létezni a *Beszélő*? Azt felelem rá legszívesebben: amíg a *Beszélő évek* tart, tehát még minimum két évig? Aztán? Vissza a samizdathoz? - ezt kérdezte Konrád György is 1987-ben: „Kell-e még a samizdat? Muzéális emlék lett, mert mindent ki lehet nyomtatni? Bizonyára. De azért maradjon tartalékban egy-két nyomdagép.”

Kiss Ilona

SZÁMUNK SZERZŐI

ANTAL LÁSZLÓ (1942-)
közgazdász

BÁNYAI JÁNOS (1939-)
író, kritikus, egyetemi tanár,
Újvidék

CSONTOS JÁNOS (1962-)
újságíró

DEÁK ERNŐ (1940-)
szerkesztő, műfordító, Bécs

DROSTE, WILHELM (1953-)
irodalomtörténész

G. MERVA MÁRIA (1951—)
irodalomtörténész, a Gödöllői
Városi Múzeum igazgatója

KISS ILONA (1955-)
a Beszélő főszerkesztője

KONRÁD GYÖRGY (1933-)
író

KOVÁCS ISTVÁN (1945-)
költő

MERÉNYI MIKLÓS (1962-)
újságíró, közgazdász

ŐSZY-TÓTH GÁBRIEL (1963-)
újságíró

POMOGÁTS BÉLA (1934-)
irodalomtörténész

RAYMAN KATALIN (1912-)
műfordító

ROCKENBAUER ZOLTÁN (1960-)
etnológus

RÓNAY LÁSZLÓ (1937-)
irodalomtörténész

RÜB, MATTHIAS (1962-)
újságíró

SZOMRÁKY BÉLA (1945-)
újságíró

VARGA KÁLMÁN (1953-)
történész, muzeológus,
miniszteri biztos

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN TRAVELLER 28. - 1997/3 SUMMARY

Gödöllő, a small town near Budapest, has the Baroque Grassalkovich Palace, a royal summer residence from the end of the last century. After World War II the building started to deteriorate and full scale renovation began only recently. Our introduction to the town evokes historical memories and presents the life and trade of a modern Hungarian town today. *Ernő Deák* writes on the conception of autonomy and the historical forms of autonomy of national minorities. *Béla Pomogáts* writes about our possibilities and duties in shaping the image of Hungary for foreigners. We report on the inauguration of a memorial: in Bácsalmás a memorial has been dedicated to all those peoples and ethnic groups that have been driven away from their native lands by the cruel turns of fate in our century.

The big event of the Mittelfest this year, the summer festival in Cividale del Friuli, was the stage adaptation of *Claudio Magris'* book on the Danube. For this occasion *Béla Szomráky* interviewed the author. *Zoltán Rockenbauer* writes about the Bayreuth festivals, the history and the current status of the Wagner cult. The travelling diary of *Katalin Rayman* guides us through the literary places of Paris.

In his economics series, *László Antal* shows us the work of the stock exchange. *Miklós Merényi* asks *Csaba Lantos*, a young financial manager, about his career. *Matthias Rüb* writes about his experiences and impressions in Hungary as a journalist of one of the largest German dailies.

Menyhért Tamás remembers the 100th anniversary of the birth of *Áron Tamási*, one of

Transylvania's acknowledged Hungarian writers. *György Konrád* pays tribute to the recent Hungarian edition of a book by *Rudolf Chmel*, in which the author remembers the years he spent in Budapest as the Czechoslovakian ambassador. *János Bányai* reviews a book of essays by *Sztoján Vujicsics*, focusing on Hungarian-South Slav literary and historical relations. *István Kovács* introduces two books written on a Polish subject by Hungarian authors, *Katalin Szokolay* and *Csaba Gy. Kiss*.

The photographs of *Aliona Frankl* and the writing by *Wilhelm Droste* show places in Budapest with a peculiar atmosphere. In our series introducing Hungarian periodicals, we now present *Vigilia* and *Beszélő*.

The next issue of *Európai Utas* will be published in December.

Europäischer Reisender 28. 1997/3.- Resümee

In Gödöllő, in dieser Kleinstadt in der Umgebung von Budapest, steht das barocke Grassalkovich-Schloß, das ab Ende des vergangenen Jahrhunderts als königliche Sommerresidenz gedient hat. Nach dem Zweiten Weltkrieg begann das Gebäude zu verfallen, und erst vor einigen Jahren wurde mit den vollständigen Rekonstruktionsarbeiten begonnen. Unsere Gödöllő vorstellende Zusammenstellung zitiert historische Andenken und macht mit dem Leben einer heutigen ungarischen Stadt, ihren Unternehmungen bekannt.

Ernő Deák schreibt über den Begriff der Autonomie sowie über die historischen Formen

der Autonomie der nationalen Minderheiten. Der Artikel von *Béla Pomogáts* wirft die Frage auf, welche Möglichkeiten und Aufgaben es bei der Formung des zu präsentierenden Ungarn-Bildes gegenüber dem Ausland gibt. Wir berichten über die Einweihung eines Denkmals: das in Bácsalmás aufgestellte Denkmal gilt all den Völkern und Volksgruppen, die während der harten Wendungen unseres Jahrhunderts von ihrem Heimatland vertrieben wurden. Ein großes Ereignis des in Cividale del Friuli abgehaltenen Sommerfestivals, des Mittelfestes, war die Theater-Adaptation des Donau-Buches von *Claudio Magris*. Aus diesem Anlaß hat mit dem Autor *Béla Szomráky* ein Interview gemacht. Mit den Bayreuther Festspielen und der Geschichte und Gegenwart des Wagner-Kults beschäftigt sich der Artikel *Zoltán Rockenbauers*. Das Reisetagebuch von *Katalin Rayman* führt den Leser in Paris an Orte mit ungarischem Literaturbezug. In der Wirtschaftsruhrubrik macht *László Antal* mit dem Betrieb der Börse bekannt. Ein junger Finanzmanager, *Csaba Lantos*, spricht in einem *Miklós Merényi* gegebenen Interview über seine Laufbah. *Matthias Rüb* schreibt über die Erfahrungen und Eindrücke, die er als Korrespondent einer der größten deutschen Tageszeitungen in Ungarn sammeln konnte. Vor 100 Jahren wurde in Siebenbürgen der ausgezeichnete ungarische Schriftsteller *Áron Tamási* geboren, an den *Menyhért Tamás* erinnert. Vor kurzem erschien auf Ungarisch das Buch von *Rudolf Chmel*, in dem sich der Autor an seine in Budapest als Botschafter der Tschechoslowakei verbrachten Jahre erinnert. Das Buch und der Autor wird von *György Konrád* gewürdigt. Gegenstand der Rezension von *János Bá-*

nyai ist der Studienband von *Sztojan Vujicsics*, der die ungarisch-südslawischen literarischen und historischen Beziehungen aufarbeitet. *István Kovács* macht mit den zwei polnische Themen auffassenden Büchern der ungarischen Autoren *Katalin Szokolay* und *Csaba Gy. Kiss* bekannt.

Die Fotos von *Aliona Frankl*, der Text von *Wilhelm Droste* zeigen Plätze von Budapest mit eigenwilliger Atmosphäre. In unserer ungarische Zeitschriften vorstellenden Serie sind im *Europäischen Reisenden* jetzt *Vigilia* und *Beszélő* zu Gast.

Die nächste Nummer des *Europäischen Reisenden* erscheint im Dezember.

Viaggiatore Europeo 28. 1997/3

A Gödöllő, in una cittadina nei pressi di Budapest, si trova il castello Grassalkovich di stile barocco che dalla fine dell'Ottocento ha funzionato come residenza reale estiva. Dopo la seconda guerra mondiale l'edificio è caduto in disuso, le condizioni sono peggiorate e solo alcuni anni fa ha avuto inizio il totale restuaro. I nostri articoli che presentano Gödöllő rievocano ricordi storici e fanno conoscere la vita e le attività di una città ungherese di oggi.

Ernö Deák scrive sul concetto dell'autonomia e sulle forme storiche dell'autonomia delle minoranze nazionali. L'articolo di *Béla Pomogáts* pone la domanda: quali sono le nostre possibilità e i nostri compiti nel formare l'immagine dell'Ungheria da presentare all'estero. Parliamo dell'inaugurazione di un monumento a Bácsalmás: la statua ricorda tutti i popoli e gruppi etnici che sono stati espulsi dalla loro patria in conseguenza degli avvenimenti crudeli del nostro secolo.

Il programma principale della

Mittelfest, del festival estivo tenuto a Cividale del Friuli è stata la rappresentazione teatrale del libro di *Claudio Magris*, „Il Danubio“. In questa occasione *Béla Szomráky* ha intervistato l'autore. Lo scritto di *Zoltán Rockenbauer* si occupa della storia e del presente del culto wagneriano e del festival di Bayreuth. Il diario di *Katalin Rayman* presenta ai lettori i luoghi di Parigi che hanno riferimenti letterari ungheresi.

László Antal nella sua serie economica questa volta ci fa conoscere il funzionamento della borsa. *Miklós Merényi* ha intervistato un giovane manager finanziario, *Csaba Lantos*. *Matthias Rüb* descrive le sue esperienze e le sue impressioni raccolte in Ungheria come corrispondente di uno dei maggiori quotidiani tedeschi.

Cento anni fa è nato in Transilvania l'eccellente scrittore ungherese, *Áron Tamási*, di cui *Menyhért Tamás* ha scritto un articolo. Recentemente è stato pubblicato in lingua ungherese il libro di *Rudolf Chmel*: l'autore ricorda gli anni passati a Budapest come l'ultimo Ambasciatore della Cecoslovacchia. *György Konrád* presenta ai lettori il libro e l'autore. *János Bányai* analizza il volume di studi di *Sztoján Vujicsics* dedicato alle relazioni storiche e letterarie tra l'Ungheria e i popoli slavi a sud dall'Ungheria. *István Kovács* presenta due libri di autori ungheresi - quello di *Katalin Szokolay* e di *Csaba Gy. Kiss*. - dedicati a tempi polacchi.

Le foto di *Aliona Frankl* e lo scritto di *Wilhelm Droste* presentano certi luoghi di Budapest pieni di atmosfera speciale. La rubrica delle riviste ungheresi questa volta è dedicata al *Vigilia* e al *Beszélő*.

Il prossimo numero del *Viaggiatore Europeo* uscirà in ottobre.

EURÓPA UTASAIHOZ AZ EURÓPAI UTASBAN!

Európa országaiban mindenütt találkozhat a magyar Európa Biztosító Rt. francia tulajdonosának, a Gan-nak a pénzügyeivel. A világ nemzetközi pénzügyi tekintélyt szerzett intézményhálózat magyar tagja az Európa Biztosító Rt.

**VELÜNK
NEM KÖTELEZŐ
VELÜNK
ÉRDEMES**

**Címünk: 1114 BUDAPEST
Hamzsabégyi út 37.
Tel.: 269-80-80**

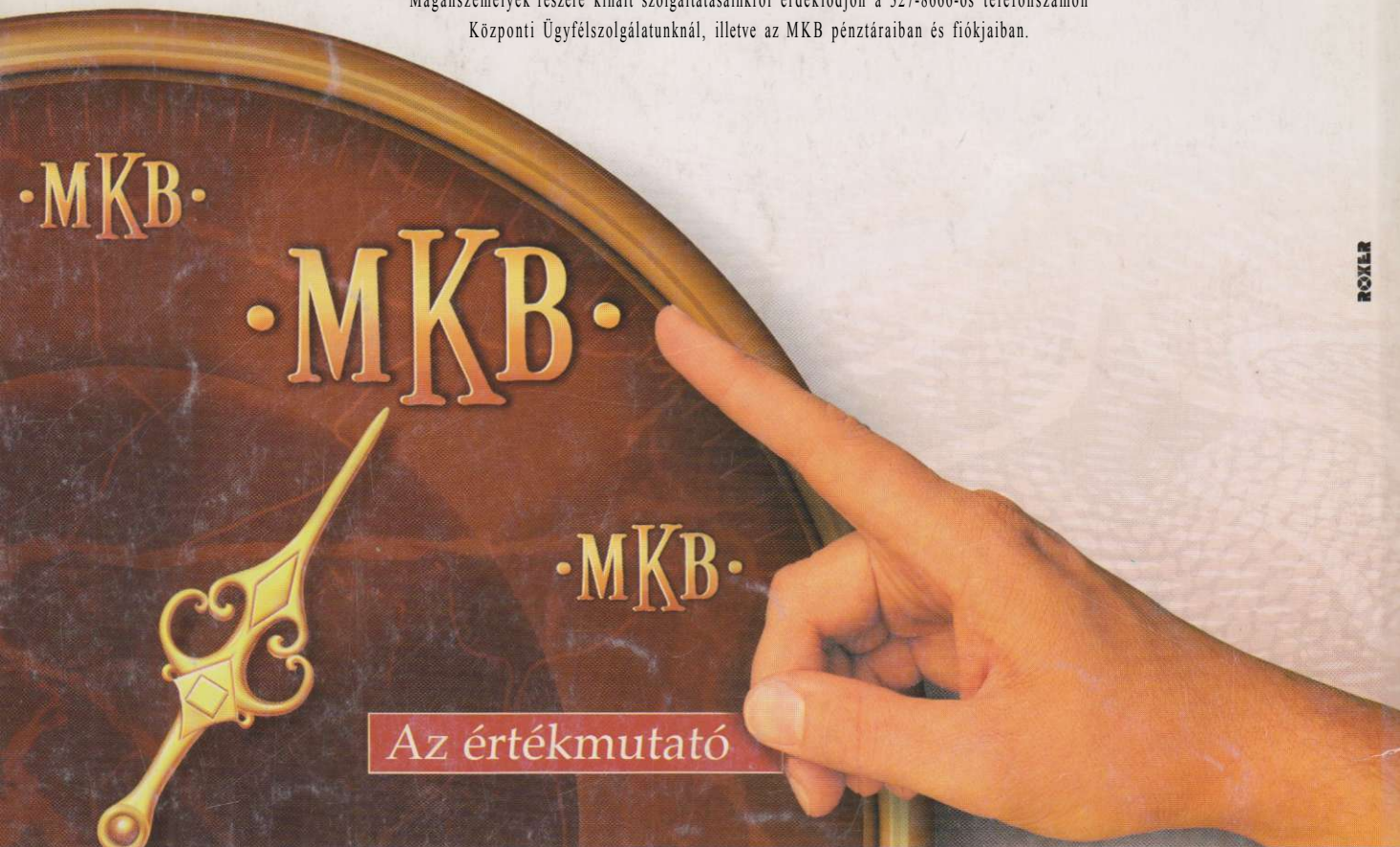
Mindig újat mutatunk!

Az MKB magas színvonalú forintszámla szolgáltatást kínál magánszemélyek részére

- ✓ Amennyiben Ön a Magyar Külkereskedelmi Bank bármely fiókjában forintszámlát nyit, széles körű privát szolgáltatásaink révén pontosan és kényelmesen intézheti mindennapi pénzügyeit.
- ✓ Lehetősége van a számláján lévő teljes összeget vagy annak egy részét többféle módon és időtartamra költségmentesen lekötni, így a kedvezőbb kamatozásnak köszönhetően még magasabb hozamot érhet el.
- ✓ A számlavezetéshez kapcsolódóan bankkártya szolgáltatást is kínálunk, amelynek segítségével kényelmesen és biztonságosan fizethet. Forint- és devizaalapú VISA és Europay bankkártyáinkat a világ 220 országában használhatja készpénzfelvétellel és kereskedelmi fizetésre.
- ✓ Megbízható befektetési formát jelentenek az MKB fiókjaiban megvásárolható, magas hozamú, különböző lejáratú értékpapírok, amelyek mögött a Magyar Külkereskedelmi Bank áll.

MKB forintszámla - Kezessük értékeiért

Magánszemélyek részére kínált szolgáltatásainkról érdeklődjön a 327-8666-os telefonszámon
Központi Ügyfélszolgálatunknál, illetve az MKB pénztáraiban és fiókjaiban.

Az értékmutató